Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

UDVALGET FOR HJEMSTAVNSKULTUR

DET FØRSTE DANSKE HJEMSTAVNSKURSUS

I RØNDE VED KALØVIG

1.—10. AUGUST 1923

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
1924

UDVALGET FOR HJEMSTAVNSKULTUR

DET FØRSTE DANSKE HJEMSTAVNSKURSUS

I RØNDE VED KALØVIG

1.—10. AUGUST 1923

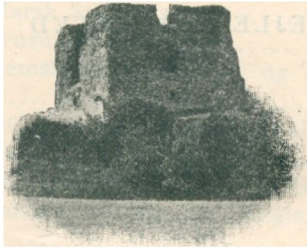

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
1924

UDGIVET AF

UDVALGET FOR HJEMSTAVNSKULTUR

REDIGERET AF

EJLER HAUGSTED

INDHOLD

Beretning.

Regnar Knudsen: Udvalget for Hjemstavnskultur 1
Ejler Haugsted: Det første danske Hjemstavnskursus 5

Uddrag af Foredrag.

V. Milthers: Djurslands Udseende, Form og Udvikling 31
Poul Larsen: Kaløegnens Vegetation 33
J. Kr. Findal: Kaløvigegnens Dyreliv 35
Gudmund Schütte: Dansk Hedenskab 37
Harald Nielsen: Bygningskultur 44
Ejler Haugsted: Det 16. Aarh.s Herregaarde 51
C. M. Smidt: Kalø 54
Hans Ellekilde: Kaløegnens Folkesagn 60
Marius Kristensen: Djurslands Folkemaal 67
— Marsk Stigs Viserne 68
C. Eskildsen: Hjemstavnsundervisningen 70
Regnar Knudsen: Hjemstavnsforskningen og den højere Skole 77
Marius Kristensen og C. P. O. Christiansen: Hjemstavnsforskning og Højskolen 80
P. Storgaard Pedersen: Om Hjemstavnslæren i Almueskolen 84
Regnar Knudsen: Hjemstavnsbevægelsen i England, Sverige og Norge 87
J. E. Rosberg: Hembygdsforskningen i Finland 91
C. Eskildsen: Hjemstavnsbevægelsen i Tyskland 94
C. V. Otterstrøm: Folkedans 96
Regnar Knudsen: Hjemstavnskultur ved dramatiske Midler 98

Liste over Deltagere 100
Regnskab 104
Arbejdsplan for Udvalget for Hjemstavnskultur 105
Indbydelse til det tredje danske Hjemstavnskursus 107

KALØ VIG
ÆBELTOFT VIG
Begtrup Vig
AARHUS BUGT
AARHUS
ÆBELTOFT
Viby
Elev
Elsted
Vejlby
Malling
Knebel
Rosenvold
Rolsø
Rodsager
Hornslet
Ebdrup
Skarresø
Kolind
Albøge
Homå
Kalthom
Obdrup
Rosmus
Pindstrup
Pudslev
Hvilsager
Skørring
Skødstrup
Hjortshøj
Tåstrup
Egå
Begtrup
Emmedrup
Emmegade
Ørne
Hasselager
Vejlby Hospital
Aarhus Havn
Mårslet Kirke
Rosenvold Kirke
Kolind Kirke
Ebdrup Kirke
Obdrup Kirke
Pindstrup Kirke
Pudslev Kirke
Hornslet Kirke
Malling Kirke
Knebel Kirke
Rosmus Kirke
Hvilsager Kirke
Skørring Kirke
Hjortshøj Kirke
Egå Kirke
Begtrup Kirke
Ørne Kirke
Emmedrup Kirke
Emmegade Kirke
Hasselager Kirke
Vejlby Kirke
Elev Kirke
Elsted Kirke
Tåstrup Kirke
Skødstrup Kirke
Rolsø Kirke
Rodsager Kirke
Hornslet Kirke
Ebdrup Kirke
Skarresø Kirke
Kolind Kirke
Albøge Kirke
Homå Kirke
Kalthom Kirke
Obdrup Kirke
Rosmus Kirke
Pindstrup Kirke
Pudslev

Udvalget for Hjemstavnskultur.

Af Regnar Knudsen.

Hjemstavnskultur[1]) er jo ikke nogen ny Opfindelse — hverken „ny" eller „opfundet" — her i Landet, hvor Sagen selv har groet sin naturlige Vækst ud af Folkesindet og sammen med Folkebevidstheden. Hvis der er noget nyt heri — og dette synes at være den almindelige Opfattelse —, maa det ligge i Navnet „Hjemstavn", som svarer til „hembygd" i de andre nordiske Lande, og i Ideen: at samle de spredte Kræfter paa dette Omraade til et planmæssigt Arbejde, navnlig ved „Hjemstavnskursus", med Sigte paa den praktiske Benyttelse heraf i Opdragelse og Folkeoplysning.

Ideen hertil er fremgaaet af mangeaarig Interesse for Hjemstavnskultur, en Interesse, som hos mig kun er blevet forstærket ved fleraarigt Studium af andre Landes Kultur. Særlig ved Studieophold i England har jeg faaet et stærkt Indtryk af borgerligt Initiativ paa dette Omraade og fundet det i høj Grad beroende paa en tiltalende Form for Lokalpatriotisme.

I 1921 stiftedes Jydsk Pædagogisk Selskab, for hvilket det er et ledende organisk Princip at bygge paa det stedlige Initiativ og samle alle i Opdragelse interesserede, og et ledende pædagogisk Princip at vække og styrke de enkeltes Initiativ, Læreres og Elevers. Vi har derfor foreløbig søgt at vise Betydningen af Førstehaandsarbejde.

Det gjaldt nu om at finde et Omraade, der kunde være et virkeligt Samlingsgrundlag, og hvor dette Førstehaandsarbejde kunde gøre sig videst muligt gældende og tage alle Sider af det menneskelige i Beslag, i det hele taget at finde det naturlige Grundlag for Opdragelse til dansk Kulturarbejde.

Dette fandt jeg i den Bevægelse for Hjemstavnskultur gennem Hjemstavnsforskning, som er blevet en saa fremtrædende Kulturbevægelse i Nord- og Vesteuropa i de senere Aartier; navnlig bestyrkedes jeg heri ved en Artikel af Professor Hans Olrik i

[1]) En instruktiv illustreret Artikel om „Hjemstavnskultur" med belysende Eksempler paa Hjemstavnsforskning er fremkommet i Maanedsskriftet „Nær og Fjærn", April 1924.

„Vor Ungdom", 1917, om Hjemstavnskursus i Sverige; endnu mere Interesse frembød Bevægelsen i Finland og England.

Det vil fremgaa af ovenstaaende, at „Ideen" er opstaaet som Led af en pædagogisk Arbejdsplan.

Efter at have undersøgt Bevægelsen i de forskellige Lande, navnlig i England (herom i en følgende Artikel), mener jeg da, at Sagen i det væsentlige bør opfattes som vist i det følgende.

Ved „Hjemstavn" forstaas Menneskets Omgivelser, dets naturlige Voksested, og ved Hjemstavnskultur et Kulturarbejde paa dette Grundlag: det ejendommelige ved Hjemstavnen og dens Mennesker.

Hjemstavnsforskning bliver da: en saa vidt muligt selvstændig og førstehaands Undersøgelse af de Forhold, der har Betydning for en Helhedsopfattelse af vore Omgivelser og vort Forhold dertil, i Belysning af Fortiden og med Henblik paa Fremtiden.

Selvom Selvstændighed og Førstehaandsindtryk maa sættes i Spidsen, maa Vejledning og Andenhaandsindtryk (f. Eks. Bøger, Kort, Billeder o. l.) naturligvis ikke agtes ringe, lige saa lidt som Hensynet til „Hjemstavnen" maa udelukke Hensynet til andre Egnes og Folks Forhold. Hjemstavnskultur kan rumme en Fare ved sin Begrænsning, hvis den ikke viser Vejen til Forstaaelse af naturligt voksende Kredse og bliver det naturlige Grundlag for et Kulturarbejde i disse; saaledes bliver Hjemstavnskultur tilsidst et Led i det almindelige mellemfolkelige Kulturarbejde, omend som en Reaktion mod en ensidig materiel Kultur og dennes nivellerende og uniformerende Tendens.

En anden Hovedopgave maatte være at samle de hjemlige Bestræbelser for Hjemstavnskultur, alle de Organisationer og Institutioner, der er repræsenterede i Indbydelsen til dette Stævne, og bringe dem i Forbindelse med en Kreds af interesserede, der kunde bringe Impulser ud i videre Kredse, navnlig saadanne, der arbejder i Opdragelsens[1]) og Oplysningens Tjeneste. Paa dette Omraade kan der ogsaa udvikles et Samarbejde mellem læg og lærd, som vil være ønsket af de fleste Videnskabsmænd; et Samarbejde mellem læge Materialesamlere og lærde Forskere har længe været i Gang herhjemme.

Efter at have drøftet Sagen og særlig Muligheden for et Hjemstavnskursus med Formanden for Jydsk Naturvidenskabeligt Selskab Lektor Mathias Møller og med Formanden for Historisk Samfund for Aarhus Stift, Bibliotekar Ejler Haugsted, henvendte jeg mig til andre interesserede Mænd i Jylland, f. Eks. til Dr. Marius Kristensen, Askov, hvor Hjemstavnskursus allerede havde været afholdt (se Side 80), og til Seminarielærer

[1]) Her faar Sagen efter sin Natur særlig Betydning for den folkelige Opdragelse, navnlig i Folkeskolen.

Eskildsen, Tønder, som længe havde syslet med Sagen i Opdragelsen, dannedes et Udvalg for Hjemstavnskultur, der skulde have til Opgave at afholde Hjemstavnskursus og forberede det første danske i 1923 og i det hele taget tage et praktisk Arbejde op for Sagen herhjemme. Herom blev der i Efteraaret 1922 udsendt Meddelelse til Pressen.

Sagen vakte stor Interesse i de Kredse, der sysler med de forskellige Sider af Hjemstavnsforskningen, og efterhaanden næsten endnu mere i pædagogiske, hvor den træffer sammen med ledende Tanker i „den ny Opdragelse".

Det lykkedes mig at knytte Forbindelse med Hjemstavnsforskningen i andre Lande; men herom og om Forberedelserne til det 1. danske Hjemstavnskursus iøvrigt vil Kursusudvalgets Formand Bibliotekar Haugsted berette.

Efter Kursusets Afholdelse blev Udvalget tiltraadt af Repræsentanter for de øvrige Landsdele, og Udvalgets Arbejdsplan lagt (se denne). Herom og om Erfaringerne fra det 1. danske Hjemstavnskursus skal jeg udtale følgende:

Maalet for det 1. danske Hjemstavnskursus var ikke at foretage en Hjemstavnsforskning af det paagældende Omraade — en saadan vilde strække sig over flere Aar og skal helst foretages af Beboerne selv; en egentlig Hjemstavnsforskning maa foretages indenfor et meget snævrere Omraade, enten geografisk afgrænset (f. Eks. en Dal, et Højdedrag som Mols) eller et administrativt begrænset Omraade (Amt, Sogn, By, Landsby).

Et første Forsøg som dette kunde heller ikke blive et egentligt Kursus med Vejledning i Hjemstavnsforskningens Metode og Undervisningen i Hjemstavnslære, det maatte være mere vækkende end vejledende og mere anlægges som et Hjemstavnsmøde („Hjemstavnsuge"). Man maatte bygge paa den Interesse, der findes i vort Folk, for Landskabet, dets Natur og Befolkning og navnlig for de historiske Minder, og vække Sans for Hjemstavnsrøgt; derudfra gjaldt det saa om at vække Interesse for den egentlige Hjemstavnsforskning og Hjemstavnslære, at vise Anvendelsen af det sete.

Et virkeligt „Kursus" i Hjemstavnsforskning kræver Erfaring og Materiale som Resultat af længere Tids Arbejde i stedlige Kredse af interesserede (behøver ikke at være Foreninger) og i Skolen. Det maa være baade vækkende og vejledende, men navnlig det sidste.

Derfor har Udvalget paa Grundlag af Erfaringerne fra sit 1. Hjemstavnskursus besluttet at afholde sine Hjemstavnskursus foreløbig hvert andet Aar, ogsaa for at give Plads for andres Initiativ til Afholdelse af, hvad Udvalget kalder „Hjemstavnsuger"; et Stævne i Lighed med Kaløstævnet afholdes saaledes i 1924 i Kerteminde af de historiske Samfund paa Fyn, der kalder dette det 2. danske Hjemstavnskursus.

Udvalget agter at afholde sit 2. Hjemstavnskursus 1925 i Tønder, der saaledes formentlig bliver det 3. danske Hjemstavnskursus.

Naturligvis hverken kan eller vil Udvalget kræve Eneret til Afholdelse af Hjemstavnskursus; det kan blot henstille til andre for Samarbejdets Skyld at tage Hensyn til dets Arbejdsplan.

Overhovedet betragter Udvalget sig som et tjenende Mellemled mellem Hjemstavnsforskningen (Videnskabsmænd, Forskere og Institutioner) og det praktiske Liv; det ønsker her at arbejde ved Siden af andre Bestræbelser og om muligt udfylde disse, idet det tager direkte Sigte paa Opdragelse[1]) og Folkeoplysning. Det er udgaaet af et Ønske om Samarbejde og ønsker sine Bestræbelser opfattet i Samarbejdets Aand.

E. S. Pladsen tillader ikke her at give en Oversigt over Hjemstavnsforskningens Emner, der omfatter alle betydningsfulde Sider af Natur- og Kulturforhold; det maa erindres, at Begrænsningen til Omgivelserne muliggør en Helhedsopfattelse af disse mangfoldige Forhold. Her skal blot henvises til Artikler i denne Beretning, den finske „Handbok i Hembygdsforskning" og den engelske praktiske Vejledning, der som anden Litteratur i Hjemstavnsforskning udlaanes fra Statsbiblioteket. (Adresse: Hjemstavnskultur, Statsbiblioteket, Aarhus).

---

[1]) Ikke alene Skoleopdragelse, men alle Former for Opdragelse, ikke mindst den frivillige i Ungdomsforbund o. l., f. Eks. Spejderopdragelsen, der i sit Program følger Hjemstavnsforskningens Metode og dens Maal.

Det første danske Hjemstavnskursus.

Ved Ejler Haugsted.

I.

Det forberedende Arbejde.

I Oktober 1922 sammenkaldte Lektor Regnar Knudsen en lille Kreds af interesserede og foreslog den at tage et Arbejde op for Hjemstavnskultur.

Man enedes om at danne et Udvalg for Hjemstavnskultur, der foreløbig kom til at bestaa af Lektor Regnar Knudsen (Formand for Jydsk Pædagogisk Selskab), Lektor Mathias Møller (Formand for Jydsk Naturvidenskabeligt Selskab) og Bibliotekar Ejler Haugsted (Formand for Historisk Samfund for Aarhus Stift), og som supplerede sig med Dr. phil. Marius Kristensen og cand. mag. P. C. O. Christiansen, Askov, Førstelærer Storgaard Pedersen, Hee, Seminarielærer Eskildsen og Amtslæge Lausten Thomsen, Tønder, og Godsejer, Dr. phil. Gudmund Schütte, Eskjær.

Udvalget stillede sig som Opgave at holde et Hjemstavnskursus i Sommeren 1923. Knudsen og Haugsted paatog sig det forberedende Arbejde; det gjaldt om at give Deltagerne et førstehaands Indtryk af en typisk jydsk Egns Natur og Historie og derved give dem Impulser og Hjælp til at beskæftige sig med deres Hjemegns Forhold. Deltagerne skulde føres rundt i den valgte Egn og ved Selvsyn lære dens Naturforhold og historiske Mindesmærker at kende under sagkyndig Vejledning. Det faldt naturligt at ordne Programmet efter den historiske Linie: man vilde begynde med at forklare Landskabsformerne og derigennem Landets Tilblivelse; det næste Emne blev Plantevækst og Dyreliv, derefter vilde man opsøge de ældste Spor af Menneskers Færden og følge Vekselspillet mellem Naturen og Mennesket helt op til vore Dage, saa vidt det er muligt, gennem de forhistoriske Mindesmærker, Landsbyer, Kirker og Herregaarde. Enkelte Træk af den gamle Bondekultur burde ogsaa fremdrages, og til Slut maatte der være en Drøftelse af Hjemstavnens Plads i Undervisningen.

Til Udgangspunkt for et saadant Studium af en typisk jydsk Egn blev Rønde valgt. Paa Rønde Kursus kunde man faa Husly og Livets Ophold, og her var det let at faa Automobiler, der ad

gode Veje kunde føre Deltagerne rundt i en Egn, som rummer meget tydelige og forskelligartede geologiske Formationer, er rig paa forhistoriske Mindesmærker, Herregaarde og Kirker og er en af de skønneste i Danmark.

For at Deltagerne kunde faa noget Udbytte, maatte Kursus ikke være for kort; det blev 10 Dage; for at baade Folkeskolens og den højere Skoles Lærere skulde kunne deltage, blev det lagt fra 1. til 10. August, den Tid, da alle Skolefolk har Ferie. For at udnytte disse 10 Dage paa bedste Maade, vedtog man at anvende Formiddagene til orienterende Foredrag, mens det, der var Hovedsagen, Studiet paa Aastedet, optog den lange Sommereftermiddag.

Kursus blev delt i fire Afdelinger: 1) Naturkundskab (Geologi, Botanik, Zoologi), 2)Forhistorisk Arkæologi og Bebyggelse, 3) Mindesmærker fra Middelalder og nyere Tid (Landsbyer, Kirker, Herregaard), 4) Folkemaal og Folkeminder (Dialekter, Folkeviser, Folkesagn), hver beregnet paa to Dage. Om Søndagen (d. 5. August) Folkemøde paa Kalø; den sidste Dag Drøftelse af Hjemstavnslærens Plads i Undervisningen (Folkeskole, højere Skole, Seminarium).

Da Rammerne saaledes var formede, skulde der skaffes Vejledere. Lektor Møller paatog sig at sørge for 1. Afdeling. For de andre Afdelingers Vedkommende traadte vi i Forbindelse med Dansk Historisk Fællesforening, nogle af Nationalmuseets Embedsmænd, Dansk Folkemindesamling, Stednavneudvalget, Landsforeningen „Bedre Byggeskik" og Foreningen til Folkedansens Fremme og fik Tilsagn om Støtte. Dansk Historisk Fællesforenings Formand, Professor Fabricius, sammenkaldte de Herrer, som man kunde tænke sig som Vejledere. Lektor Knudsen kom til Stede og udviklede Planen for Kursus, der fandt Tilslutning.

Paa Grundlag af denne Sammenkomst blev det detaillerede Program udarbejdet, og Vejlederne gav bindende Tilsagn om deres Medvirkning; de viste deres Interesse for Foretagendet ved alle at give Afkald paa Honorar for deres Arbejde.

Da der nu var fast Bund under Fødderne, blev der nedsat et Kursusudvalg bestaaende af: Svend Aakjær, cand. mag. (Sekretær i Dansk Historisk Fællesforening), Christensen-Lund, Kommunelærer, Formand for D. L. F. 89. C, Ejler Haugsted, Bibliotekar ved Statsbiblioteket (Formand), Peter Holm, Translatør, Den gamle Borgmestergaard, Aarhus, J. Mathias Møller, Lektor, Regnar Knudsen, Lektor (Næstformand), Anna Jørgensen, Kommunelærerinde, Formand for D. L. F. 89. A (Sekretær), P. Nygård, Kommunelærer (Kasserer).

Paa et Møde d. 8. Maj vedtog Kursusudvalget Indbydelse og Program, der blev godkendt af Indbyderne til Kursus. Indbydelsen havde følgende Ordlyd:

Det første danske Hjemstavnskursus i Rønde ved Kalø Vig den 1.—10. August 1923.

Herved indbydes til et Hjemstavnskursus i en af Danmarks skønneste og minderigeste Egne. Initiativet er udgaaet fra Jydsk Pædagogisk Selskabs Udvalg for Hjemstavnskultur, og Kursus afholdes af Dansk Historisk Fællesforening, Dansk Folkemindesamling, Stednavneudvalget, Landsforeningen „Bedre Byggeskik", Foreningen til Folkedansens Fremme, Jydsk Naturvidenskabeligt Selskab, Jydsk Pædagogisk Selskab, Historisk Samfund for Aarhus Stift og Randers Amts historiske Samfund.

Deltagelse i Kursus staar aaben for alle, der interesserer sig for Hjemstavnen, dens Natur, historiske Minder og Folkeliv.

Formaalet er at give Deltagerne en Haandsrækning til at udnytte i Selvstudium og Undervisning det rige Stof, som Hjemstavnen byder. Her er naturligvis ikke Tale om at indføre et nyt Fag, men om at gøre Undervisningen i almindelige Skolefag som Historie, Dansk, Geografi og Naturkundskab mere levende og udviklende ved Førstehaandsarbejde med Stof, der ligger saa nær.

Knud Fabricius, Professor v. Universitetet, Dr. phil., Formand for Dansk Historisk Fællesforening. Hans Ellekilde, cand. mag., Arkivar i Dansk Folkemindesamling. Frantz Dahl, Professor v. Universitetet, Dr. juris, Formand for Stednavneudvalget. Vilh. Lorenzen, Adjunkt, Dr. phil., i Bestyrelsen for Landsforeningen „Bedre Byggeskik". C. V. Otterstrøm, cand. mag., Formand for Foreningen til Folkedansens Fremme. J. Mathias Møller, Lektor, Formand for Jydsk Naturvidenskabeligt Selskab. Regnar Knudsen, Lektor, Formand for Jydsk Pædagogisk Selskab. Ejler Haugsted, Bibliotekar, Formand for Historisk Samfund for Aarhus Stift. E. Drøhse, Redaktør, Formand for Randers Amts historiske Samfund.

H. Andersen, Amtmand, Kammerherre, Randers. Hans Birkelund, Lærer, Nimtofte. Poul Carl, Godsejer, Møllerup, Rønde. C. P. O. Christiansen, Højskolelærer, cand. mag., Askov. C. Eskildsen, Seminarielærer, Tønder. Chr. Axel Jensen, Inspektør ved Nationalmuseet II. Niels Jensen, Gaardejer, Ballegaard. Th. Jensen, Lærer, Følle. Hans Kjær, Inspektør ved Nationalmuseet I. C. Klitgaard, Postmester, Vraa. Marius Kristensen, Højskolelærer, Dr. phil., Askov. C. Lundberg, Stationsforstander, Ebeltoft. Engelbrekt Olsen, Jægermester, Kalø. Storgaard Pedersen, Førstelærer, Hee. Alexander Rasmussen, Sognepræst, Kongerslev. H. Rosenkrantz, Lensbaron, Kammerherre, Rosenholm. Gudmund Schütte; Godsejer, Dr. phil., Eskjær. Lausten Thomsen, Amtslæge, Tønder.

Det første danske Hjemstavnskursus afholdes 1.—10. August paa Rønde Kursus, Rønde, hvor tilrejsende Deltagere kan faa Ophold og fuld Pension for 40 Kr. (Tæpper, Lagner og Haandklæder maa medbringes). Det anbefales at medbringe Cykel. For Deltagelse i Kursus (Foredrag og Diskussioner paa Rønde Kursus og paa de Steder, hvortil der arrangeres Udflugter) betales 20 Kr. pro persona.

Til Udflugterne lejes Ruteautomobiler. Hver Deltager maa betale sin Plads efter Kilometertakst; antagelig gennemsnitlig et Par Kroner pr. Udflugt; men det staar enhver frit for at befordre sig selv med Vogn eller Cykel.

Deltagerne anmodes indtrængende om at melde sig saa snart som muligt, senest den 1. Juli, og sende Indmeldelsesblanketter og Penge til Kassereren, Hr. Kommunelærer P. Nygård, Dalgas Avenue 15. Aarhus.

Alle andre Henvendelser bedes adresserede til: Hjemstavnskursus, Statsbiblioteket, Aarhus.

Hvis der melder sig tilstrækkelig mange Deltagere, vil der hver Morgen Kl. 7 afgaa en Ruteautomobil fra Aarhus til Rønde og om Aftenen fra Rønde til Aarhus.

Fra Dansk Historisk Fællesforening modtog Kursus en Understøttelse paa 200 Kr., og Professor Fabricius skaffede 300 Kr. fra Skrikes Stiftelse. Randers Amts historiske Samfund garanterede for 150 Kr.

I Løbet af Maj blev Indbydelse og Program strøet ud i Tusindvis, og en Del Dagblade og pædagogiske Tidsskrifter optog Meddelelser om Sagen; der meldte sig straks nogle Deltagere, men det gik længe smaat med Tilslutningen. Lektor Knudsen satte sig i Forbindelse med ledende Kredse for Hjemstavnsforskning i de nordiske Lande og England, der interesserede sig for Planen og gjorde den bekendt. I Sverige tog særlig Föreläsningskonsulenten Nils Lundahl i Lund, der leder „Hembygdskurser" i Skaane, sig af Sagen. Foreningen „Norden"s energiske Sekretær, Kaptejn Helge Bruhn, sendte Indbydelser rundt til denne Forenings Medlemmer, af hvilke ikke faa baade fra Norge og Sverige meldte sig som Deltagere. I Finland fandt Planen interesseret Tilslutning hos Professor J. E. Rosberg, der efter Lektor Boldts Død er en af de ledende indenfor Hjemstavnsbevægelsen; han sendte et Udvalg af finsk Hembygdslitteratur, og vi skylder ham Tak, fordi han overvandt forskellige Vanskeligheder og kom til Stede i Rønde. I England tog den danske Lektor ved Londons Universitet, J. H. Helweg, sig af Sagen og gjorde den bekendt gennem Artikler i engelske pædagogiske Blade; han kom som Deltager sammen med en anset engelsk Pædagog, Mr. W. Gibson fra Stornoway, Elev af Professor Geddes og Medlem af Association Regional Survey.

Da der d. 1. Juli havde meldt sig saa mange Deltagere, hovedsagelig Lærere og Lærerinder i Folkeskolen, at Foretagendet maatte

anses for sikret, drog de tre Ledere til Rønde for at gøre de nødvendige Forberedelser.

Vi mødte overalt den største Venlighed og Hjælpsomhed; og det var let at faa alt ordnet. Inden vi havde talt fem Minutter med Forstander Herskind og Frue, var vi klar over, at Kursusdeltagerne vilde faa det saa godt, som det under de givne Forhold var muligt. Godsinspektør, Jægermester Olsen paa Kalø var stærkt interesseret i Planen; paa Godsets Vegne viste han Kursus megen Gæstfrihed; han meldte sig som Deltager og lod sig overtale til at være Vejleder, idet han lovede at vise Kalø Hovedgaard. Dr. Quortrup i Rønde støttede os paa mange Maader med Raad og Daad. Lensbaron Rosenkrantz lovede selv at fortælle om Rosenholm. Godsejer Carl paa Møllerup og Hofjægermester Mourier-Petersen paa Rugaard lovede de selvbudne Gæster en venlig Modtagelse.

Naar Turen til Ebeltoft blev en „Dag" med sit eget Præg, skyldes det en Komité med Apoteker Albert Hansen i Spidsen; den ordnede alt paa det bedste. Hr. Niels Munk fra Grønfeldt paatog sig velvilligt at arrangere Mødet paa Kalø og at være Fører i Tinghulen og ved Femmøller.

Lærer Nørgaard i Hornslet, Lærer Th. Jensen i Følle, Lærer Hillgaard i Thorsager, Pastor Jørgensen i Feldballe og Pastor Neergaard i Skødstrup viste Venlighed og Interesse.

Den 29. Juli tog Lektor Møller, Lektor Knudsen og Sekretæren, Frk. Anna Jørgensen, til Rønde. Sammen med Familien Herskind og to unge Lærere, d'Hrr. Mygind og Hansen ordnede de Indkvarteringen og Indretningen af de forskellige Lokaler til Foredragssal, Læsestue, Udstillingsværelse, Musikværelse o. s. v. Frk. Jørgensen etablerede en „Butik", hvor de forskellige Adgangskort var til Salg, og hvor Deltagerne kunde forsyne sig med Postkort, Brevpapir m. m., og Hr. Møller ordnede hele Befordringsspørgsmaalet.

Tirsdag d. 31. Juli var „Rønde Kursus" rede til at tage imod Kursusdeltagerne.

II.

Dagbog.

Tirsdag d. 31. Juli.

Mellem Kl. 5 og 6 samledes de fleste af Deltagerne paa Molsdamperen ved Midtermolen i Aarhus Havn; hver fik paa Damperen overrakt Kursusets Emblem, en Sølvnaal med Kalø Ruin. Da Eksprestoget sydfra var meget forsinket, kom vi ikke af Sted Kl. 6, men Kl. 7; det var kun en Fordel, da de tunge Tordenskyer fordelte sig, og vi kom til at sejle ind i Kaløvig i den herligste skiftende Solnedgangsbelysning. Ved Nappedam holdt Rute-

bilerne, og paa et Øjeblik var hele Selskabet paa „Rønde Kursus", hvor alt var parat til at modtage det. Efter Aftensbordet, hvor der blev holdt Mandtal, som viste det glædelige, men for Husmoderen besværlige Forhold, at der var mødt flere, end der havde meldt sig, samledes vi om Kaffebordene til en „Polterabend", hvor Tale og Sang skiftede.

Der lød et trestemmigt Velkommen: Bibliotekar Haugsted talte paa Kursusudvalgets Vegne, Lektor Knudsen paa Hjemstavnsudvalgets Vegne og Jægermester Olsen, Kalø, bød Egnens Gæster Walkommen til, man opfriskede gamle Bekendtskaber og gjorde nye, men gik dog ret tidlig til Ro; der forestod jo en lang Arbejdsdag, som ved Vejrgudernes Ugunst blev endnu haardere end Programmet lovede.

Onsdag d. 1. August.

Kl. 8½ var alle Deltagerne samlede i Skolens Foredragssal. Tilhørere fra Egnen i et tilstødende Klasseværelse. Bibliotekar Haugsted bød Velkommen, gennemgik Programmet og knyttede dertil nogle Ord om dette Kursus. Ekskursionerne om Eftermiddagen vilde blive Hovedsagen; ved Selvsyn vilde Deltagerne lære Egnens Naturforhold og historiske Mindesmærker at kende under sagkyndig Vejledning. De fleste af Foredragene om Formiddagen vilde give en orienterende Indledning til det, man fik at se om Eftermiddagen. Baade efter Foredragene og paa Ekskursionerne vilde der være Lejlighed til Spørgsmaal og Drøftelser; Deltagerne vilde snart mærke, at de havde faaet de rette Mænd til Vejledere! Efter at have takket de medvirkende Institutioner og Foreninger og Foredragsholderne, der saa elskværdigt havde lovet at komme, erklærede H. det første danske Hjemstavnskursus for aabnet.

Lektor Mathias Møller overtog Ledelsen af Forhandlingerne d. 1. og 2. August og gav Ordet til Statsgeolog Milthers, der først gav en instruktiv Vejledning til at benytte Generalstabens Maalebordsblade ved geologiske Undersøgelser og bl. a. viste, hvorledes man ved at lægge forskellige Farver imellem Højdekurverne kan danne sig en anskuelig Forestilling om Landskabets Form og vigtige geologiske Forhold.

Derefter fulgte det Side 31—32 kort gengivne Foredrag, som gav Anledning til en Mængde Spørgsmaal.

Da Regnen skyllede ned uden Stands, blev det ved Middagsbordet vedtaget at opgive den store Udflugt til Rugaard og anvende Eftermiddagen til de to Foredrag om Egnens Plantevækst og Dyreliv. Adjunkt Poul Larsen og Lærer J. Kr. Findal har Side 33—36 givet korte Uddrag af deres Foredrag.

Om Aftenen begyndte Undervisningen i Folkedans, som blev ledet af Magister Otterstrøm og Frue (se Side 96—97).

Torsdag d. 2. August.

Vejret var straalende, og hele Dagen blev anvendt til Ekskursioner: Om Formiddagen tre smaa Fodture i Røndes nærmeste Omegn i Tilslutning til d'Hrr. Milthers, Larsens og Findals Foredrag; om Eftermiddagen Stævnets længste Udflugt til Rugaard Strand.

Det viste sig meget vanskeligt for Deltagerne at bestemme sig; helst vilde alle have fulgt alle tre Ledere; efter nogen Parlamenteren samlede de mest botanisk interesserede sig om Adjunkt Larsen, der førte dem gennem den frodige Hestehave og ned over Strandengene, de zoologisk interesserede fulgte Lærer Findal, der ved Stranden og paa Sandvaderne derudenfor kunde vise et stort Antal Dyreformer og navnlig fik Lejlighed til at paavise Sandormenes Levevis og Betydning. Senere gav Nedbankning af Insekter fra Træer og Buske i de levende Hegn Anledning til at stifte Bekendtskab med mange forskellige Former, navnlig iagttoges der flere udmærkede Eksempler paa Dyrenes Evne til at frelse sig ved Beskyttelseslighed og Færdighed i pludselig at lade sig falde. Endelig sluttede en stor Skare interesserede sig til Statsgeolog Milthers, der dels paaviste Hovedlinierne i Egnens Terræn og gav den geologiske Forklaring derpaa, dels i Strandens Sten og navnlig i den gamle Brolægning paa Vasen ud til Ruinen paaviste de forskellige Bjergarter og blandt dem adskillige typiske Ledeblokke, hvis Hjemsted i Skandinavien er bekendt.

Disse mindre Ekskursioner viste sig fortræffelig egnede til at orientere Deltagerne overfor Metode og Maal og ryste dem sammen, saa at ens interesserede fandt hinanden.

Kl. 1½ samledes Cyklisterne, over 30 i Tallet, om Lektor Møller, der førte dem ud ad Grenaa Landevej; godt en halv Time senere startede Resten af Deltagerne i et anseligt Vogntog, fem Rutebiler og fire Privatbiler. Det viste sig baade den og de følgende Dage, at Cyclisterne klarede sig godt; som Regel maatte de vente paa Bilerne paa de Steder, hvor Forevisningen fandt Sted.

Det første Hvil blev holdt, der hvor Vejen til Ebeltoft drejer af. Statsgeolog Milthers begyndte her det ypperlige, vejledende Foredrag, som han fortsatte paa Gratbjerg og paa Rugaard Strand. Han viste os tydeligt Modsætningen mellem Morænebakkelandet omkring Rønde og den udtørrede Korup Sø, der i Stenalderssænkningens Tid var en Vig fra det Sund, der strakte sig fra Grenaa Strand til Randers Fjord; vi kørte videre over Hedesletten til Tirstrup, saa mod Nord Randen af en Bakkeø omkring Stabrand og mod Syd Øjesø; øst for Tirstrup fulgte vi Flodsletten til Hyllested og havde fra Gratbjerg et pragtfuldt Rundskue over hele Egnen; med det blaa Kattegat som Baggrund saa vi det

herligste Randmoræne!andskab, der har Jernhatten til Midtpunkt; gennem Skoven ved Rugaard kom vi til Fods ned til de vældige, stenede Strandvolde paa Rugaard Strand, hvor Statsgeologen fik Lejlighed til at paavise Havets Indvirkning paa Kysten og atter vejledede Deltagerne i Kendskabet til de hyppigst forekommende Stenarter. Ogsaa den yderst karakteristiske Plantevækst med Hvedemarkerne og Skovene ved Kalø, Hedeslettens Lyng, Naaletræsplantager og magre Græsmarker og Forsøg til Rugmarker Side om Side med Masser af Lupinbesaaninger tildrog sig Opmærksomheden, mens Adjunkt L a r s e n havde travlt med at paavise de karakteristiske Plantearter, og Lærer F i n d a l besvarede talrige Forespørgsler om Insekter, Larver osv.

Vel var det Ekskursionens Formaal at forklare Landskabet, men vi gik ikke forbi de historiske Bygninger, der laa paa vor Vej. Der blev gjort Holdt ved Tirstrup Kirke og ved Rugaard; begge Steder talte Bibliotekar H a u g s t e d.

T i r s t r u p K i r k e gør et anderledes helstøbt Indtryk end de fleste af vore øvrige Landsbykirker; der er et harmonisk Forhold mellem de fem høje Hvælvinger og Kirkevæggen; Skib og Kor gaar ud i eet og danner et bredt og lyst Kirkerum, der mod Øst har en tresidet Afslutning; det er en af de forholdsvis faa Landsbykirker, der blev bygget i Middelalderens Slutning, en ren gotisk Kirke. Der har dog ligget en romansk Granitkirke paa samme Sted; men i Stedet for at tilbygge Taarn og Vaabenhus og indbygge Hvælvinger, som Reglen er, har man nedreven den gamle Kirke og med Benyttelse af dens Kvadre bygget en helt ny Kirke af Munkesten.

Bygherren kendes; det er Hr. Otte Nielsen Rosenkrantz, Rigens Hofmester paa Christoffer af Bayerns og Christiern I's Tid; han fik med sin Hustru Marsk Stig Slægtens gamle Gaard Bjørnholm (det nuværende Høgholm). 1465 stod Kirken færdig og blev indviet til de hellige tre Konger. Det mod Vest aabne spinkle Klokketaarn er senere bygget til, ligesaa Sakristiet og Gravkapellet (1535).

Af Inventaret maa fremhæves den i Danmark enestaaende Prædikestol, der vistnok er Landets ældste; den stammer fra det 15. Aarh. og er sammensat af Kalkstensplader med Løvværk; ogsaa den udskaarne Altertavle er middelalderlig, den er udgaaet fra Billedskæreren Claus Bergs Værksted i Odense (1522). Paa Hovedtavlen ses Gud Fader ved Foden af Jesu Kors, paa Fløjene Johannes Døberen og Marie Magdalene. Ligheden med den berømte Altertavle i St. Knuds Kirke i Odense, som skyldes samme Mester, er iøjnefaldende.

Af Gravminderne skal her kun nævnes den statelige sengotiske Ligsten, der er rejst til Minde om Niels Eriksen Rosenkrantz († 1516), Rigshofmester paa Christiern II's Tid. I Gravkapellet har

der hængt fem malede Mindetavler, der blev opsatte af Hr. Henrik Nielsen Rosenkrantz († 1537) til hans nærmeste Forfædres Amindelse; de findes nu paa Rosenholm.

Tirstrup Kirke er altsaa et Mindesmærke over Bjørnholm-Linien af Rosenkrantzernes berømte Slægt. Som Hr. Otte Nielsen ragede højt op i sin Samtid, hæver Tirstrup Kirke sig over Nabokirkerne, og det er hans Efterkommere, vi har at takke for det værdifulde gotiske Inventar.

Paa Rugaard blev Selskabet elskværdigt modtaget af Godsejeren, Hofjægermester Mourier-Petersen, der førte os rundt gennem Haven. Fra Trappen talte Bibliotekar Haugsted om Gaardens Historie, der kan føres tilbage til Valdemarernes Tid. 1183 testamenterede Biskop Svend af Aarhus sit Gods i Rosmos og Nabosognene til Cistercienserklostret Cara Insula (Øm) ved Mossø. Ved Klostrets Ophævelse 1560 gik dette Gods over til Kronen, der 1579 mageskiftede det bort til Hans Axelsen Arenfeldt, Grundlæggeren af Rugaard Gods, der kom til at bestaa af Hovedgaarden Rovegaard, sammenlagt af 16 Bøndergaarde i Byen Rove og Abbedgaarden (ca. 100 Tdr. Landgildehartkorn) og et betydeligt og velafrundet Bøndergods.

Hans Axelsen byggede det statelige Enkelthus med to Hjørnetaarne, som vi ser den Dag i Dag i ualmindelig velbevaret Skikkelse; det stod antagelig færdigt, da han 1588 hjemførte sin Brud. Arenfeldterne ejede Rugaard i over halvandet hundrede Aar (til 1737). Den bedst kendte af dem er Marie Grubbes Svoger, Heksejægeren Jørgen Arenfeldt, om hvis utrolige Behandling af „Troldmænd" og „Hekse" Tingbøgerne fortæller meget.

Blandt de senere Ejere kan nævnes Statholderen i Norge Jakob Benzon († 1775), der moderniserede Hovedbygningen, fyldte Gravene og anlagde Haven, og den driftige Landmand Hans Peter Ingerslev († 1830), der solgte Bøndergodset fra og ikke blot førte Hovedgaarden frelst gennem Landbrugskrisen, men paa mange Maader forbedrede den. 1857 blev Gaarden købt af den nuværende Ejers Fader, Ferdinand Mourier-Petersen, der var Formand for Hedeselskabet fra dets Stiftelse 1866 til sin Død 1898, og som var en fremragende dygtig Landmand og Skovbruger.

Fra Gaarden gik vi gennem Skoven langs den idylliske Nørresø ned til det aabne salte Kattegat. I den skønne Sommeraften var det ikkee let at rive sig løs fra dette Sted, hvor al Danmarks Naturskønhed er samlet paa en Plet, der dog ogsaa er stærkt præget af Menneskers Virke gennem mange Aarhundreder.

Fredag og Lørdag beskæftigede vi os med Oldtiden. Vejledere var Museumsinspektør Hans Kjær, Nationalmuseet, Dr. phil. Gudmund Schütte og cand. mag. Gunnar Knudsen, Sekretær i Stednævneudvalget. Kursusleder: Haugsted.

Fredag d. 3. August.

Deltagerne samledes i Afholdshjemmets Sal, hvor Inspektør Kjær i et udførligt Foredrag, der var illustreret, med mange udmærkede Lysbilleder, skildrede vore Oldtidsmindesmærker med særlig Henblik paa Randers Amt.

For mange Aar siden begyndte Nationalmuseet et planmæssigt Arbejde, der gaar ud paa at kortlægge alle forhistoriske Mindesmærker; der findes nu i Museet Kort, hvorpaa man efter omhyggelige Undersøgelser fra Herred til Herred har afsat alle Oldtidsmindesmærker, saavel de i vore Dage forsvundne som de bevarede, dette mægtige Arbejde er ikke afsluttet endnu; enhver der nøje kender sin Hjemegns forhistoriske Minder, kan støtte det og derved bidrage til, at dette vigtige Grundlag for Studiet af vor Oldtids Kultur bliver saa fyldigt som muligt.

Mens man paa Sjælland har gjort rige Fund fra Fastlandstiden i Mullerup og Sværborg Moser, er det her i Randers Amt de store Bopladsfund fra Stenaldersænkningens Tid, der viser os de ældste sikre Spor af Menneskers Færden. Til Bopladsen ved Meilgaard knytter der sig særlig Interesse, fordi det var her, at Worsaae i 1850 gjorde de Iagttagelser, som blev afgørende for at opfatte disse Dynger som dannede af Menneskehaand i den ældre Stenalder. Bopladsen ligger nu ca. 1 km fra Kysten, men da den blev brugt, laa den ved en Bugt fra Kattegat; man har her Lejlighed til at konstatere Landhævningen. Der er bevaret og fredlyst en Skaldynge, der er ca. 130 m lang og 35—40 m bred, indtil 2½ m dyb. Mindre Skaldynger er fundne bl. a. ved Kolind og Gravlev.

Gennem en Række Lysbilleder blev Stenredskabernes Udvikling vist; man fulgte den Vej, der gaar fra Skaldyngernes primitive Kærneøkser og Skivespaltere til den yngre Stenalders kunstfærdigt forarbejdede Dolke og slebne Økser; ligeledes saa man en lang Række af den yngre Stenalders Gravbygninger, Dysser og Jættestuer. Mens Indlandsherrederne har faa Stenaldersgrave, er der i Djurslands og Mols' Kystegne talt næsten 400, deriblandt en af Landets smukkeste Runddysser, „Posekjær Stenhus" ved Knebel.

Mens Enkeltgravskulturen i den yngste Stenalder ikke synes at være trængt frem til Djursland og Mols, findes der en Mængde Rundhøje fra Broncealderen. Af Jernalderens forskellige Afsnit er den romerske Jernalder rigt repræsenteret gennem en Række Gravpladser med Lerkarsgrave, bl. a. ved Ryomgaard og Rostved.

Af Dr. Gudmund Schüttes Foredrag findes et Uddrag Side 36—41.

Dagens Udflugt gik til Mols gennem et yderst vekslende Terræn, idet man fra den frugtbare, jævnt bølgende Egn omkring Nappedam og Egens pludselig kom op i Randmorænelandskabets magre, sandede Egne omkring Agri, hvor Byen selv ligger i en Fordybning, til alle Sider omgivet af høje Græs- og Sandbakker.

Fra Stabelhøjene havde man et pragtfuldt Rundskue. Statsgeolog Milthers sagde her nogle orienterende Ord og viste senere fra Agri Bavnehøj, hvorledes Bakkerne næsten alle har en lidt langstrakt Form og ligger i Rækker, der former sig som Randmorænebuer om de Lavninger (Kalø og Ebeltoft Vige), gennem hvilke Gletschertunger Syd fra ved Istidens sidste Fremstød her i Egnen strakte sig frem.

Museumsinspektør Kjær talte paa Stabelhøjene om Broncealderhøjene; efter at vi havde set Udsigten fra Agri Bavnehøj, viste han en stor, smuk Dysse mellem Agri og Vrinders og knyttede til Fremvisningen et Foredrag om de store Stengraves Udviklingshistorie; endelig talte han ved Knebeldyssen og fortalte bl. a., hvorledes det gik til, at dette enestaaende Mindesmærke blev reddet fra Ødelæggelse. Efter en Vandring med Niels Munk som Fører igennem en lang Slugt til Tinghulen — en cirkelrund Dal, rimeligvis opstaaet ved Smeltning af en i Jordlagene indesluttet Isklump ved Istidens Slutning og efter Sagnet brugt til Tingsted for Mols Herred i 17. Aarh. — kørte vi tilbage til Rønde over Vistoft, Fuglsø og Femmøller. Desværre skjulte Solen sig, og de fremmede fik ikke det fulde Indtryk af Ebeltoftvigens ejendommelige Skønhed.

Lørdag d. 4. August.

Inspektør Kjær talte om Oldtidsbebyggelse og Oldtidskultur. I Rønders Amt er der gjort to Fund, der har kastet et skarpt Lys over Kulturudviklingen i Oldtiden. Ved Gaarden Haag i Thorsager Sogn har man (1895) fundet en Broncestøbers Arbejdsplads med mange Brudstykker af Smeltedigler, Støbeformer af Ler, Lerklininger fra Smelteovne osv. Fundet giver et uomstødeligt Bevis for, at Støbning af Bronce har fundet Sted i Danmark, og det giver os et Indblik i Støbetekniken.

I Dejstrup Mose ved Nimtofte har man fundet det ældste Hjul, man endnu kender. Det bestaar af en Skive med Hul i Midten og er svært og tungt. Diameteren er knap 2/3 m. For at gøre Hjulet stærkt har man forsynet det med et Par buede Skinner og for at gøre det lettere med Udskæringer. Fundforholdene kan ikke med Sikkerhed oplyse, fra hvilken Periode det stammer; det maa antages at være ældre end Hjulet med 4 Eger paa Solbilledet fra Trundholm fra Broncealderens Midte og tilhører enten den ældste Broncealder eller den yngre Stenalder. Hjulet har altsaa været anvendt i Danmark i Midten af det andet Aartusinde f. Chr.

De ret betydelige Skeletrester, der er fundne navnlig i sjællandske Grave fra den yngre Stenalder, er bleven studeret af Professor H. A. Nielsen, der har kunnet fastslaa, at Stenalderens Mennesker ikke har været meget forskellige fra Nutidens. Mændene synes at have været lidt højere (1,71 m), Kvinderne lidt mindre end nutildags. Knoglerne har som Regel kraftige Muskelspor; Kvinderne har maattet arbejde; man træffer ofte paa Knoglerne

Spor af sygelige Tilstande, især af Gigtlidelser. At Gennemsnitslevealderen har været kortere end nu skyldes vel i første Række de primitive Beboelsesforhold, dernæst den ringe Modstandsdygtighed overfor Smitte.

Allerede i Stenalderen begyndte et primitivt Agerbrug, Beviset giver et Fund fra Aamølle; fra Helleristninger kendes en hakkelignende Plov, der trækkes af to Okser; den kan ikke vende Jorden, men blot rode den op. Først ved Kristi Fødsels Tid lærer man at bruge en rigtig Plov; det er muligt, at Landsbyernes Opstaaen staar i Forbindelse med dette Fremskridt. Kornet blev høstet med Segle, der først var af Sten, senere af Bronce; det blev malet ved Hjælp af Sten.

Nogle Gravurner fra den yngre Broncealder giver et nogenlunde tydeligt Billede af en Rundhytte med Døraabning i Siden og Røgaabning foroven. Ellers kender man ikke noget til Boliger før Tiden omkring Christi Fødsel. Foredragsholderen har selv fornylig i Thy fremdraget betydelige Rester af et rektangulært Beboelseshus fra romersk Jernalder. Det er paa Størrelse med et stort Stuehus: 14,7 m langt og godt 4 m bredt med Indgangsdør paa Nordsiden; det har lerklinede Vægge og et Tag dannet af Rafter, der holdes sammen af en svær Aasbjælke langs Rygningen, og det var tækket med Lyngtørv. Midt i Huset var Baalpladsen. I Vestenden blev funden en Mængde Lerkar og et lavt bredt Bord af Ler; ved Siden af det stod det største Lerkar, der er funden nord for Alperne: det havde Form af en Flaske og kunde ikke flyttes; det var en Kornbeholder, der indeholdt forkullet Byg og Havre. Under Væggen ved Døren fandtes nedgravet Skelettet af en Hund, aabenbart et Dyreoffer. Den døde Hund skulde værne Huset.

Cand. mag. Gunnar Knudsen talte derpaa om Stednavne paa Mols. Støttet til Stednavneudvalgets Materiale blev de vigtigere Bebyggelsesnavne og Naturnavne paa Halvøen gennemgaaet, og en Tolkning af de enkelte Navne søgtes givet. Gennemgangen viste, at Bebyggelsesnavnene paa Mols ikke kunde henregnes til vore allerældste Landsbynavne. Tilsidst behandledes enkelte Naturnavne, som med Rette eller med Urette formodedes at indeholde hedenske Gudenavne.

Foredraget vil i sin Helhed blive trykt i „Fortid og Nutid", hvortil kan henvises.

Udflugten gik til Thorsager; ved Kalø Hovedgaard drejede vi mod Nord fra Grenaa Landevej og gjorde Holdt paa en lille Hede i Nærheden af Rostved, hvor der ligger flere delvis forstyrrede Dysser. Inspektør Kjær gennemgik Mindesmærkerne og fortalte om Hasgfundet og om de Gravpladser fra romersk Jernalder, der er fundne i det paa Oldtidsminder saa rige Thorsager Sogn.

Det næste Maal var Rundkirken i Thorsager, hvor Bibliotekar Haugsted var Fører.

Paa Toppen af en stejl Bakke, hvorfra Egnen i vid Udstrækning beherskes, ved Bunden af en Vig fra det Sund, der i den graa Oldtid strakte sig fra Grenaa Strand til Randers Fjord, har vore hedenske Forældre efter Stedets Navn at dømme blotet til Asa-Thor, førend en kristen Menighed her samledes om den hvide Krist. Om Grundlæggelsen af den mærkelige Kirkebygning, der nu ligger paa Bakkens Top, har vi ingen skriftlige Efterretninger; men de gamle Mure fortæller selv, at den stammer fra Tiden omkring 1200: desværre er næsten hele Kirken bleven skalmuret med moderne Munkesten ved en haardhændet Istandsættelse ca. 1878; Korets Nordmur er det eneste Sted, hvor vi udvendig kan se de romanske Munkesten i Munkeskifte.

Oprindelig bestod Kirken af Rundbygningen med Kor og Apsis i Øst; Tilbygningen i Vest og Vaabenhuset er senere kommen til. Rundbygningen er et Fæstningstaarn i to Stokværk, hvoraf det nederste er indrettet til Kirke, foroven afsluttes den af en firkantet Lanterne (Udkigstaarn). Kirkerummet beherskes af fire svære Rundpiller, der danner Underlag for Taarnet; de forbindes indbyrdes ved fire Gjordbuer, hvori de ribbeløse romanske Hvælvinger er ophængt. Mod Øst er Rundmuren gennembrudt af Triumfbuen — derover et stort Krucifiks —, som fører ind til det betydelig lavere Kor og Apsis. Skønt Murværket er stærkt restaureret, Vinduerne nye, Inventaret nyt og de malede Dekorationer nye, virker de enkle, klare romanske Bygningsformer, de gode Forhold og Rummets ejendommelige Skønhed stærkt paa ethvert modtageligt Sind. For den, der lever sig ind i dette Rums Stemning, bliver Valdemarernes Storhedstid en Realitet.

Ad en trang Vindeltrappe kommer man op over Hvælvingerne, hvor over Hundrede Mennesker kunde søge Tilflugt i Ufredstid, og Bueskytter fra Skydeskaarene, hvoraf to er bevarede, kunde værge sig mod Angreb. De fire Piller fortsættes opad over Rundbygningens Tag. Fra Gluggerne øverst oppe kunde der holdes Udkig.

Thorsager Rundkirke, den eneste i Jylland, er i sin Opbygning ganske forskellig fra de fire bornholmske, der er byggede omkring en Midtpille, men den minder om Ebbe Skjalmsen og Sune Ebbesens Bjernede Kirke, der ogsaa har fire Piller, men er ældre og primitivere i Former og Forhold. Denne Afhængighed af Bjernede gør det sandsynligt, at Kirken her er bygget af Aarhusbispen Peder Vognsøn († 1204), der paa mødrene Side stammer fra Skjalm Hvide og har grundlagt Aarhus Domkirke, der blev opført af Mursten ligesom Sorø og Slægtens andre Kirker.

Paa Vejen tilbage fra Rønde forklarede Inspektør Kjær en Jættestue, hvis Overliggere er fjernede; den ligger lavt nær ved Følle Bæk ved Nakjærslund.

Søndag d. 5. August.

Formiddagen tilhørte Privatlivet. Efter Middag kunde vi nyde Kaffen i Ro og i den varme Sommereftermiddag ganske langsomt begive os ud til Ruinen.

„Nord fra og Syd fra, fra Øst og fra Vest", til Fods, til Vogns, paa Cycle eller i Automobil, paa Dampskib eller i Baad samledes Mødets Deltagere omkring Talerstolen; der var over 2000. Jægermester Olsen bød velkommen til Kalø og udbragte et Leve for Kongе og Fædreland. Bibliotekar Haugsted ønskede Hjemstavnskursus' Gæster velkommen og gav Ordet til Dr. phil. Marius Kristensen fra Askov, der talte varmt og smukt om Hjemstavnsfølelse og Fædrelandskærlighed.

Vi mindes alle fra vor Barndom de nærmeste Omgivelser, og kan vi endnu komme ind i et af vor Barndoms Tilholdssteder, hvor Hus og Have, Indbo og Omgivelser er omtrent, som de var dengang, da føler vi os paa én Gang i en særlig Forstand hjemme. Dette er det solide Grundlag for Hjemstavnsfølelsen, men dernæst ogsaa hele Hjemegnen, dens Landskab, dens Dyreliv, dens Skikke, som har præget sig dybt i Barnesindet og ligger der som gemte Skatte.

Det vi ønsker, naar vi samles til et Møde som det, vi her har holdt og holder, er at hjælpe Mennesker til at faa saa dybe og rige Minder af denne Art fra deres Hjemstavn, saa den kan blive dem endnu kærere.

Men det er ikke Meningen at standse der; fra Hjemmet i snævreste Forstand og fra Hjemegnen i noget videre Forstand skulde vi lære at se videre ud, først ud over Landsdelen, men saa ud over hele vort Land. Netop en Fordybelse i vor egen Hjemegn kan — hvor underligt det end kan lyde for nogle — give den bedste Udsigt over det hele. Faa har som H. F. Feilberg været knyttet til „sin Vesteregn", men da han skrev „Dansk Bondeliv, som det er levet i Mands Minde, især i Vestjylland", skrev han den saadan, at en skaansk Bonde kunde sige: Det er den bedste Bog, jeg har læst, for det er sandt hvert evige Ordl" Fordybelse betyder ikke Indsnævring.

Det er derfor vort Haab, at et Møde som dette, netop ved at det vender Sindet hen mod det nærmeste, maa give sig Udslag i en rigere Forstaaelse og en varmere Kærlighed til vort Fædreland i det hele, ja at det endogsaa maa bidrage til større Forstaaelse af de nær beslægtede Nabolande og deres Folk.

(Foredragsholderens Referat)

Derefter glædede Koncertsanger Thøger Rasmussen Forsamlingen med sin Sang. Under stærkt Bifald sang han to Sange af Aakjær: „Der dukker af Disen min Fædrenejord" og „Se dig ud en Sommerdag", Karlfeldts „Gustaf Vasa i Mora" og L. C. Nielsens „Nord fra og Syd fra".

Saa tog Professor Knud Fabricius Ordet og holdt et livfuldt og fængslende Foredrag: „Danmark og dets Nabofolk gennem Tiderne". Det kastede nyt Lys over mangt og meget i vort Folks Historie og gav Stof til Eftertanke og Drøftelse.

Den klassiske Oldtids Historie er Fortællingen om, hvorledes det gik til, at hellensk Kultur og romersk Herredømme bredte sig over alle de Lande, der omgiver Middelhavets gyngende Landevej.

Østersøen er ligesom Middelhavet en stor Havbugt, der forbinder de omliggende Lande, og vort Fædrelands Skæbne er nøje knyttet til Magtfordelingen ved Østersøens Bredder.

Danmarks Sammensætning og Beliggenhed frembyder en mærkelig Lighed med Hellas. Ligesom Hellenerne boede Oldtidens Daner paa to Halvøer forbundne med en Øgruppe (Hellas, Kykladerne, Lilleasien — Jylland, Øerne, Skaaneland). Begge Lande er fra Naturens Haand fattige, det er Havet og de Vanskeligheder, som Landets Opdyrkning frembød, der hist som her har skabt et dygtigt Folk.

Men det danske Folk har ikke magtet at hævde Stillingen som Herrer over de to med Øer forbundne Halvøer. De større Folk fra Fastlandet har trængt dem tilbage; af Østdanmark har vi nu kun Bornholm, og over Ejderen er Tyskheden trængt mod Nord. De ledende Skikkelser i Danmarks Historie har ikke kunnet gøre Front til begge Sider. Valdemarerne vendte sig mod Syd; er kort Tid saa det ud til, at Østersøens Kyster skulde samles under dansk Herredømme; dog naaede Valdemar Sejr aldrig at beherske Sverige, stræbte næppe efter det. Dronning Margrete vendte sig fra Danmark-Norge mod Sverige-Finland, men maatte give efter for Holstenerne i Sønderjylland. Erik af Pommern er den eneste danske Hersker, der for Alvor gør Front baade mod Svenskere og Holstenere; men han knækkede Halsen paa det. Følgen af de første Oldenborgeres mislykkede Forsøg paa at kue Sverige blev Oprettelsen af det stærke nationale Kongedømme i Sverige og Skaanes Tab. Christian I's Erhvervelse af Slesvig og Holsten standser ikke den Udvikling, der var begyndt under Schauenburgerne, og som kan karakteriseres som Slesvigs Fortyskning og Tilknytning til Holsten.

I Øresund og Limfjorden skænkede Havet Danmark sin Gave, Sildefiskeriet. Det var paa de danske Sildemarkeder, at Hanseaterne for god Betaling erhvervede sig en vigtig Vare, som man dengang intet andet Sted kunde faa i saa god Stand som her. Sildeeksporten danner et Stykke af den økonomiske Baggrund for Valdemarernes Storhedstid.

Bag Opsvinget i det 16. Aarh. ligger Studeeksporten. Uden Udbyttet af Studehandelen kunde den danske Adel paa Frederik II's Tid næppe have bygget de prægtige Herregaarde.

Øresund blev en af de vigtigste Handelsveje. I Helsingør krævede den danske Konge Told — Rigets vigtigste Indtægt — af de frem-

made Skibe, og fra det opvoksende København deltog Landets Børn i Høndelen.

Søen har præget det danske Folk og givet det Sømandens jævne Gladsyn; men vi Danske er ikke optimistiske, dertil har vi mistet for meget: en Tredjedel af Folket er tabt til Sverige, Tyskerne er trængt frem fra Syd, og vi er sejlet af Havet først af Hansestæderne, saa af Hollænderne, endelig af Englænderne; dog er Folket ikke knækket, kun bøjet, og har ikke mistet Troen paa sig selv. Under Tidens Prøvelser skabes Nationalitetsfølelsen, siger Geijer et Sted.

Den røde Traad i vor Historie er vore Bælters og Farvandes Betydning. Grevefejden er ikke saa meget Strid mellem Protestanter og Katoliker som en Kamp mellem Hanseater og Hollændere om, hvem der skulde være Herre over de danske Sunde.

Betegnende er det, at Shakespeare af danske Stednavne kun kender Helsingør og Kronborg, det Sted, der havde saa stor Betydning for Verdenshandelen.

Slaget paa Reden 1801 drejer sig om, hvorvidt Farvandet ved København skal være frit eller staa under Ruslands Herredømme. 1905 mødtes Kejser Wilhelm og Czar Nikolaj paa Bjørkø, fordi de vilde lukke de danske Farvande for England. Under Krigen lykkedes det for eneste Gang at holde de danske Farvande lukkede. Kunde det ikke tænkes, at to store Stater blev enige om at spare Portneren og lade deres Grænser støde sammen ved Store Bælt?

Problemet om Danmarks Deling gaar gennem vor Historie. Fra Tyskland, fra Rusland, fra Sverige har Faren truet gentagne Gange, men aldrig fra Vestmagterne. Det er en Erfaring, det er værd at holde fast ved; thi det er Interesser og Kendgerninger, Danmarks Selvstændighed hviler paa. Det har sin Plads og Betydning i det europæiske Statssystem, og vi har i vor Historie kunnet gøre Byen Paris' Valgsprog til vort: „Fluctuat, nec mergitur" („Det omtumles af Bølgerne, men gaar ikke til Grunde".)

Efter at vore Tanker og Følelser fra Hjemstavnen var bleven ført til Fædrelandet og dettes vekslende Skæbne gennem Tiderne, blev der i den skønne Sommeraften i Toner og Farver skitseret et Billede af dansk Middelalder. Med Ruinen som Baggrund opførte en Kreds af Kursusdeltagere to Folkeviser, den tragiske „Aage og Else" og den komiske „Kong Erik og den spotske Jomfru". Det virkede ejendommeligt og smukt at se unge Mænd og Kvinder i middelalderlige Dragter bevæge sig i Rytmen af Folkevisetonerne, og de kendte Ord fik nyt Liv ved Tonerne, Dansen og Ordskiftet. Det var en stemningsfuld Afslutning.

Nu afdøde Skolebestyrer Madsen-Mygdal havde i Løbet af utrolig kort Tid instrueret de optrædende, og hans Energi og Begejstring havde smittet dem alle; Tilhørerne maatte bøje sig

for den Mands Evne til at skabe et dramatisk Billede paa Grundlag af Folkevisen.

Inspektør Malling og Thoger Rasmussen var Forsangere.

Mandag og Tirsdag beskæftigede vi os med Mindesmærker fra Middelalderen og den nyere Tid. Vejledere var Statskonsulent, Museumsinspektør K. Hansen, Landbrugsmuseet, Lyngby, Museumsinspektør Chr. Axel Jensen, Nationalmuseet, Bibliotekar Ejler Haugsted, Statsbiblioteket, Aarhus, Arkitekt Harald Nielsen, „Bedre Byggeskik", Arkitekt C. M. Smidt, Nationalmuseet. — Kursusleder: Haugsted.

Mandag d. 5. August.

Statskonsulent K. Hansen skildrede de gamle Landboforhold i et udførligt Foredrag, hvis Tyngdepunkt laa i Fremstillingen af Landsbyens Historie og Organisation.

Over næsten hele Danmark er Landsbyen allerede i den ældre Middelalder Grundlaget for Bebyggelsen; kun paa Bornholm, i Vendsyssel og i visse Egne af Vestjylland kender man Bosættelse i enkelte Gaarde. Der er to Hovedtyper af Landsbyer, de ældre, Adelbyerne, Moderbyerne, hvis Navne har Endelser som -inge, -lev, -sted og -by, og de yngre, Udflytterbyerne, „Torperne" med Endelser som -torp (-rup, -strup), -skov, -holt, -rød.

I Langbyerne laa Gaardene i Række paa begge Sider af en Vej, mens de i Rundbyerne var anbragt rundt om en aaben Plads, Forten. Omkring hver Gaard laa Tolten, som Gaardens Ejer havde fri Raadighed over. Bymarken, der i Reglen var delt i tre Vange, som hver bestod af mange Agre, fordelte mellem Byens Gaarde, laa under „Landsbyfællesskabet". Dette maa ikke forstaas som Fællesskab hverken med Hensyn til Ejendomsret eller Udbytte; det kan karakteriseres som Driftstvang; det er let at forstaa, at en Mand, der havde sin Jord fordelt paa op imod 100 Steder, ikke kunde dyrke den uden i Samraad med de andre Mænd i Byen. Udenfor Bymarken laa Oredrevet, Jord der ikke var under Plov, Heder eller stenede Græsgange; vigtigere var Engene.

Hver Landsby var en lille Republik, styret af Ejerlaget, der tog Beslutninger paa Bystævnet under Ledelse af Oldermanden. Viderne er Samlinger af Regler for Bystævnerne med detaillerede Bestemmelser om Bøder, der oftest erlægges i Øl.

Som et Eksempel paa Bødestraffe kan nævnes, at et Udvalg undersøgte Agrene for Ukrudt; den Mand, der havde mange „onde Urter", gul Okseøje, paa sine Agre, maatte betale Bøde.

Den indbyrdes Hjælpsomhed var stærkt udviklet; man hjalp hverandre med Byggearbejde, og det meste af det Arbejde, der nu udføres af Haandværkere, blev gjort af Gaardens Folk.

De gamle Landsbyer mistede deres Præg, da henimod Aar 1800 Fællesskabet blev ophævet og Jorden udskiftedes. Enhver fik sin Jord paa eet Sted, og mange Gaarde blev flyttet ud fra Landsbyen. Lidt efter lidt forsvandt ogsaa de gamle Landsbyskikke.

Efter Foredraget om Landsbyen talte Inspektør, Magister Chr. Axel Jensen om Landsbykirken.

Næsten alle Sogne paa Landet i Danmark har endnu deres middelalderlige Kirke; de allerfleste stammer fra den romanske Tid (1100—1250), forholdsvis faa fra Middelalderens senere Aarhundreder, den gotiske Tid, og meget faa er byggede efter Reformationen. Af Danmarks 1770 middelalderlige Landsbykirker er 1640 fra det 12. Aarhundrede, af Nørrejyllands 926 er de 892 romanske.

Det ældste Sæt Kirker var bygget af Træ; der er funden ganske enkelte Levninger, bl. a. en Planke i Hørning, der har Ornamenter, der minder om de norske Stavkirker; men Resterne er saa svage, at man ikke tør sige noget bestemt om dem.

Omkring 1100, samtidig med Oprettelsen af Ærkebispesædet i Lund, begyndte en mægtig Kirkebyggevirksomhed; i Løbet af godt hundrede Aar blev hele Landet forsynet med Stenkirker. I Omegnen af Ribe brugte man den samme rhinske Tuf (fra Andernach), som Domkirken blev bygget af; paa Djursland byggede man af Limsten, og i Gudenaaegnen samlede man Kildekalk (Fraadsten) paa Kirkebakkerne til at bygge med; men det hyppigst anvendte Materiale var dog Graniten, Kampestenen, som snart blev omhyggeligt tildannet til Kvadre, snart blev anvendt raa eller kløvet. Viborg Domkirke er den største Kirke, der er opført af Granitkvadre. Stenhuggere, der var skolede dér, byggede i en vid Omkreds Landsbykirker, der er paavirkede af den; navnlig i Salling findes mange smukke Granitkirker. De Stenhuggere, der formede Kvadrene, forstod ogsaa at skabe Billedkunst i det genstridige Materiale. Udsmykningen samler sig i Almindelighed om Portalerne, der ofte omgives af Søjler og foroven afsluttes af en reliefsmykket Tymlanon.

Paa Valdemar den Stores Tid kom Mursten til Anvendelse i Ringsted, Sorø og Hvideslægtens andre Kirker paa Sjælland, og den fortrængte hurtig de andre Byggeemner, fordi den var saa billig og saa let at lave. Aarhus Domkirke, paabegyndt 1201, er vistnok den første store Murstenkirke i Jylland. Da Landsdelen paa det Tidspunkt synes at være forsynet med Stenkirker i Landsbyerne, har den ikke faaet en Betydning som Ribe og Viborg. Der kan nævnes en Murstenskirke som Feldballe her paa Egnen.

Da den anden store Byggeperiode kom under de første oldenborgske Konger, da man byggede Taarn og Vaabenhus til en Mængde af de romanske Stenkirker og indbyggede Hvælvinger, anvendtes der udelukkende Mursten.

Af det middelalderlige Kirkeinventar er der Grund til at fremhæve Granitdøbefontene, der lige saa vel som Portalerne vidner

om de romanske Stenhuggeres Dygtighed. Af de gotiske udskaarne Altertavler er mange ødelagt i Reformationstiden, dog kan vi finde en Del rundt om i Kirkerne, og nogle er reddede i vore Museer. Af Ligsten har vi bevaret baade simple romanske Sten uden Indskrift og rigt dekorerede gotiske Sten med omløbende Indskrift og Billede af den afdøde.

Frederik II's og Christian IV's Tid har sat Præg paa saare mange Landsbykirkers Indre. Altertavler, Prædikestole og Stolestader, som den lutherske Gudstjeneste krævede, blev bekostede af de ærlige og velbyrdige Mænd paa Herregaardene og udført i dygtige Billedsnideres Værksteder i Renaissancens og Barokkens Former, rigt stafferede med kraftige Farver, der senere er bleven overmalede med perlegraat og brunt.

Vore Landsbykirker, hvor alle de skiftende Slægter fra Valdemarernes Tid til vore Dage har efterladt deres Spor, er historiske Kilder af første Rang. Vi kan der lære om Storhedstider og Forfaldstider, om Pietet og Vandalisme, og vi kan følge Kunstens Udvikling. Kirkerne rummer meget af det danske Folks Historie; vi maa værne om dem, og vi maa stadig fortælle den opvoksende Slægt, hvilken kostelig Arv vi har i vore gamle Landsbykirker.

Paa Rosenholm blev vi om Eftermiddagen modtagne af Lensbaron, Kammerherre Hans Rosenkrantz, der fra Slotstrappen fortalte Gaardens Historie.

Dens Grundlægger var Jørgen Ottesen Rosenkrantz († 1596 som Regeringsraad under Christian IV's Mindreaarighed). Saa snart han i 1559 ved Mageskifte med Kronen havde erhvervet Gaarden Holm, som han gav Navnet Rosenholm, begyndte han straks at grave og bygge; først opførte han Hovedhuset mod Øst med de to runde Hjørnetaarne, derpaa Portfløjen mod Vest med de to høje Hjørnepavilloner og det fremspringende Porttaarn paa Midten; en Tavle over Indgangen angiver Aaret 1567. Nordfløjen stammer ogsaa fra Jørgen Rosenkrantz' Tid; men den fjerde Fløj mod Syd er opført af hans Søn, den „lærde Holger" († 1642), der ogsaa byggede den skønne, firkantede Havepavillon, „Perkentavl", i italiensk Stil. Rosenholm stod nu færdig. De to næste Ejere har sat deres Præg paa det Indre. Fra den rige Godssamler Erik Rosenkrantz († 1681), der ved sine tre Ægteskaber og ved Køb erhvervede 2400 Td. H., stammer den interessante Samling af værdifulde Portrætter fra det 17. Aarh. De to Løver foran Broen bærer hans og hans tre Hustruers Vaaben. Ivar Rosenkrantz († 1745), der var ledende Minister under Frederik IV og Christian VI, til han 1740 faldt i Unaade, indrettede de prægtige Gemakker i Sydfløjen og Østfløjen med Stuklofter og Gobeliner og skønne Møbler; han anlagde den franske Have og oprettede 1744 Stamhuset Rosenholm med 667 Td. H. Med ham naaede Rosenholm sit Højdepunkt. Sønnen, den barnløse Frederik Christian († 1802), der var Stats-

minister under Christian VII, var en slet Økonom; han efterlod et fattigt Stamhus og et forfaldent Slot til Baron Werner Rosenkrantz til Villestrup. 1825 tilfaldt Stamhuset den ganske unge Baron Hans Henrik Rosenkrantz († 1879), der atter bragte det paa Fode ved en dygtig Styrelse og efterlod det til sin Sønnesøn, den nuværende Besidder.

Baronen viste os Holger Rosenkrantz' Kapel og Perkentavl. Efter en Tur i Haven og langs Søen forlod vi denne skønne, gamle med Pietet værnede Gaard med et stærkt Indtryk af den her rodfæstede Slægts ærlige og dygtige Virke for Fædreland og Hjemstavn.

Et Øjeblik efter var vi samlede i Hornslet Kirke, Slægten Rosenkrantz' Mausoleum, hvor der nu hviler 15 Slægtled.

Museumsinspektør Chr. Axel Jensen fortalte først om Kirken, den beskedne Landsbykirke fra 13. Aarh., opført af raa Kamp, der blev udvidet og ombygget af Jørgen Rosenkrantz, som førte sine Forfædres jordiske Levninger og Ligsten hertil og indrettede et Gravkapel til sig selv og sine Efterkommere. Derpaa gennemgik han med stor Kyndighed og smittende Interesse det rige Inventar: Altertavle og Prædikestol, udskaaret Træværk, Ligsten og Epitafier.

I Skødstrup fik vi Lejlighed til at se en smuk Type paa en dansk Landsbykirke. Inspektør Jensen var atter her Fører. Vi saa, at den oprindelige romanske Kvaderstenskirke, bestaaende af Kor og Skib, i det 15. Aarh. er bleven forlænget i Vest og har faaet tilbygget det mægtige Taarn og et Vaabenhus af Munkesten. De ligeledes tilbyggede Hvælvinger er smykkede med Kalkmalerier, der minder stærkt om den samtidige Udsmykning i Aarhus Domkirke. Tympanonrelieffet over Syddøren, Granitdøbefonten med Løvefigurer og et Par Ligsten med Korsstav er gode Prøver paa de romanske Stenhuggeres Kunst. I Altertavlen og Prædikestolen kan vi følge Udviklingen i Billedsnidernes Kunst i Løbet af det 17. Aarh. Der er baade adelige Ligsten (Chr. Juel og Fru Karen Strangesdatter til Vosnæs) og Epitafier.

Paa Hjemturen kørte vi om ad Vosnæs og saa der et moderne Herregaardsanlæg — baade Hovedbygning og Avlsbygninger er opførte af den nuværende Ejer, Grev G. H. F. Knuth — i herlige Naturomgivelser. Gaarden selv er gammel nok; den omtales i det 15. Aarh. Bibliotekar Haugsted fortalte dens Historie i korte Træk og tilføjede ved Aftensbordet i Rønde Historien om Christoffer Rosenkrantz' Falskneri og Fru Karen Strangesdatters Afsløring af Forbrydelsen (1608).

Tirsdag d. 7. August.

Bibliotekar Haugsted talte om de østjydske Herregaarde. Arkitekt Harald Nielsen fra Landsforeningen „Bedre Byggeskik" holdt et med mange udmærkede Lysbilleder illustreret Foredrag om Bygningskultur (se Side 44—50).

Om Eftermiddagen havde vi en kort, men indholdsrig Udflugt, hvis første Maal var Kalø Ruin. Nationalmuseets Arkitekt, C. M. Smidt, der for en Del Aar siden har ledet Udgravnings- og Konserveringsarbejder paa Stedet, gjorde paa Grundlag af Udgravninger og Arkivundersøgelser saa ypperligt Rede for den gamle Borg, at man næsten saa den rejse sig for ens Øjne. Efter Foredraget (se Side 54—59) blev hele Selskabet fotograferet.

I Feldballe saa vi først paa den gamle Skole (fra ca. 1700) og den endnu ældre Præstegaard med en „Bul"lade. Pastor Jørgensen fortalte efter en gammel haandskreven Bog i Præstegaarden om Livet i Landsbyen for 100 Aar siden. Derefter talte Arkitekt Smidt i Kirken.

I Feldballe har vi en af Egnens faa Munkestenskirker, der først er byggede, efter at Biskop Peder Vognsøn var begyndt paa Domkirken i Aarhus. Af Kirken i Feldballe er Taarn og Vaabenhus Tilføjelser fra en senere Tid. Kun Kor og Skib er oprindelige. De har romansk eller sénromansk Præg, en høj og smuk profileret Sokkel, men Gesimsen har ingen Buefrise. Vinduerne var ikke store, de var rundbuede med smige (skraanende) Sider. En rundbuet Dør fandtes baade i Nord og i Syd hen mod Skibets Vestende, og Kirken var uden Hvælvinger.

Vi finder i Feldballe Kirke Reminiscenser af den Teglstensarkitektur, som her i Landet tog sin Begyndelse i Ringsted og Sorø, og til hvis andet Slægtled Aarhus Domkirke hører.

Gennem den prægtige, nyanlagte Park kom vi til Marsk Stigs gamle Borg, Møllerup. Arkitekt Smidt maatte atter holde for og skildrede paa Grundlag af egne Undersøgelser Gaardens Historie.

Ved de Byggearbejder, som Ejeren af Møllerup, Skibsreder Poul Carl, lod foretage paa sin Gaard, fremdrog hans Arkitekt Høegh Hansen i 1920 nogle Fundamenter af en ældre Borg, der har staaet paa den lille Borgholm, saa at sige samme Sted som den nuværende Herregaards Hovedbygning. Under stor Imødekommen og med økonomisk Støtte fra Ejeren fik Nationalmuseet Lov at foretage ret indgaaende Undersøgelser og Gravninger. Det lykkedes ved disse at fremdrage Rester af et 3-fløjet Borganlæg fra Middelalderen, opført af røde Munkesten og med enkelte hugne Kampesten som Karme om en Dør og som Hjørnekvadere paa Bygningerne. Hovedhuset var den lange Sydfløj. Den var 8,20 Meter (26¼ Fod) bred, mens Længden — naar medregnes Bredden af den vistnok senere tilføjede Vestfløj — er ca. 40½ Meter (129 Fod). Baade Vest- og Østfløjen var smaa, korte Bygninger. Mens der af Vestfløjen kun var sparsomme Kampestensfundamenter tilbage, stod der flere Skifter Munkesten paa Syd- og Østfløjens Fundamenter. Østfløjens Længde var 9,75 Meter (ca. 31 Fod), Bredden 8,35 Meter (ca. 27 Fod). Borggaarden synes i Nord at have været begrænset af en Mur ud mod Vandet; kun Rester af

denne Murs Fundament var tilbage. Det hele var som nu omflydt med Vand, og Adgangen til Borgen har lige som nu været fra Syd. Karakteren af den fundne Døraabning (i Østfløjen), af Murenes Behandling, af Munkesten og Kvadere tydede paa, at dette Borganlæg stammede fra 13de Aarhundrede, og at det altsaa var Rester af Marsk Stigs Borg, vi havde fremdraget. Herfor fik jeg Sikkerhed ved at sammenligne de fremdragne Murrester med Sognekirken i Feldballe, en Munkestenskirke fra 1ste Halvdel af 13de Aarhundrede. Karakteren af Murene og de røde Munkestens Størrelse navnlig i Møllerups Østfløj svarede til Feldballe Kirkes. Vi kan antage, at Borgen er opført henimod Midten af 13de Aarhundrede.

Møllerup er en udpræget Vandborg, mens Kalø nærmest maa karakteriseres som en Højborg. (Foredragsholderens Referat.)

Efter Foredraget bød Godsejer Carl en Forfriskning, og man gik en Tur i Haven; men Regnen fremskyndede Hjemturen.

Om Aftenen talte Magister C. V. Otterstrøm, der hver Aften sammen med sin Frue underviste i Folkedans, om Folkedansen. Senere, da Kursusdeltagerne var bænkede om Kaffebordene, underholdt Lærer Bertelsen fra Aarhus dem med sine fornøjelige Viser og ypperlige selvgjorte Musik. Han holdt Selskabet i Aande til Midnat og vakte begejstret Bifald.

Onsdag d. 8. August.

Den gamle Bondekulturs Dag. Lektor Knudsen overtog Ledelsen af Kursus og gav Ordet til Dr. phil. Marius Kristensen, Askov, der talte om Egnens Folkemaal: Almindelig dansk Dialektgeografi; Djurslandsmaalenes Stilling indenfor den midtjydske Dialektgruppe (se Side 67).

Derefter talte Arkivar Ellekilde, Dansk Folkemindesamling, om Røndeegnens Folkesagn (se Side 60—66).

Om Eftermiddagen besøgte Kursusdeltagerne Jægermester Engelbrekt Olsen paa Kalø Hovedgaard. Det var en Fornøjelse at være Jægermesterens Gæster, idet han med sit hyggelige Lune og tørre jydske Vid gav Forklaring paa alt, ude og inde. 1722 blev Gaarden flyttet til sin nuværende Plads. 1824 blev Godset af Staten solgt til Holsteneren, Senator Jenisch; det var dengang forsømt og forfaldent, men blev efterhaanden bragt paa Fode. Jagthuset i Haven er bygget af Prof. Kampmann for den nuværende Ejer, Baron Jenisch, 1898.

Efter den fornøjelige Udflugt talte Professor J. E. Rosberg om hembygdsforskningen i Finland (se Side 91—93), Lektor Knudsen om Hjemstavnsbevægelsen i England og Sverige (se Side 87—90) og Dr. Marius Kristensen om Hjemstavnsundervisning paa Askov (se Side 80—83).

Om Aftenen saa de ikke-dansende med Forbavselse og Beundring, hvor meget „Folkedanserne" havde lært.

Torsdag d. 9. August.

Det var Ebeltofts Dag. Kl. 9 startede vi fra Rønde. Den første Station var Femmøller, hvor vi fik Lov til at se en hundredaarig Møllegaard; det interesserede navnlig de udenlandske Gæster at se, hvorledes danske Bønder indrettede sig i Begyndelsen af det 19. Aarh. Møllehjulet blev sat i Gang, og Hr. Niels Munk, der er barnefødt i Femmøller, priste sin Fødeby paa Vers og Prosa. Ved Stranden blev der atter gjort Holdt; enkelte „Vandhunde" pjaskede ud i det lave Vand. Ved Middagstid kørte vi igennem det flagsmykkede Ebeltoft til Pavillonen i Skoven, hvor den medbragte Frokost blev spist. Kl. 1 var en stor Skare Ebeltoftere sammen med Kursusdeltagerne samlede omkring den ejendommelige Talerstol, der er anbragt paa en bredkronet Bøgs mægtige Stamme. Apoteker Hansen bød Velkommen til Ebeltoft og talte smukt om Hjemstavnskærlighedens Betydning for Hjemmene. Dr. Marius Kristensen talte om Marsk Stig-Viserne (se Side 68—69). Foredraget blev akkompagneret af fjærne, svage Folkevisetoner; hvor de kom fra blev senere oplyst.

Underinspektør ved Nationalmuseet, Magister Hugo Matthiessen gav derpaa som Indledning til Byvandringen en kort Oversigt over Ebeltoft Bys Historie. Dens Stadsret stammer fra 1317, den oplevede sin Blomstringstid i Slutningen af det 17. Aarh., da den havde 30 Skibe i Søen og udførte meget Tømmer. Før denne Periode kunde man gaa i Skov fra Ebeltoft til Elsegaarde! Efter den store nordiske Krig kom Tilbagegangen igennem det 18. Aarh. Byen sank ned i Armod; det hedder et Sted, at Borgerne kun har Bettelstaven at støtte sig til; mange Huse blev øde og faldt om af sig selv; i 1798 gik Byens eneste Krambodshandler fallit, og Indbyggerantallet sank til 550. I det 19. Aarh. er det gaaet fremad; men den jævne, langsomme Udvikling har vi at takke for, at Ebeltoft endnu er en hyggelig, ægte dansk Købstad med store Bindingsværksgaarde, hvis røde Tage hæver sig over Havernes Træer langs den friske Vig.

Nu kom de fjærne Folkevisetoner nærmere, og Hr. Madsen-Mygdals Trup af Kursusdeltagere med Hr. Malling som Forsanger opførte „Kong Erik og den spotske Jomfru" under stærkt Bifald.

Derpaa var alle Kursusdeltagerne Ebeltofts Gæster ved et Kaffebord, hvor Stationsforstander Lundberg talte paa Byens Vegne for de fremmede. Dr. Marius Kristensen rettede en Udtalelse af Apoteker Hansen, at Ebeltoft ikke havde fostret berømte Mænd: Holbergs Henrik er fra Ebeltoft; gid Byen altid maa have en Henrik, der skærer gennem alt forlorent. Lektor Knudsen takkede for den venlige Modtagelse, og Arkivar Ellekilde fortalte og fortolkede nogle af de bekendteste Molbohistorier. Saa kom Byvandringen under Hugo Matthiessens Ledelse;

vi saa den vedbenddækkede Farvergaard med Farveri og Have, det gamle Raadhus, som nu er Museum, Tangdigerne og sluttede i Kirken. Overalt mødte vi Venlighed hos Gaardenes Ejere og forlod ved Femtiden Ebeltoft med et klart Billede af en lille dansk Købstad, der har bevaret det Præg, som de fleste af vore Byer havde i vore Oldeforældres Tid.

Efter Middagen i Rønde samledes vi ved et festligt Kaffebord. Lektor Knudsen dirigerede, og Taler og Sange skiftede til langt ud paa Natten. Bibliotekar Haugsted lagde for med at rette Kursusledernes Tak til Deltagerne. Ved Aabningsmødet havde han forsikret, at vi havde de rette Mænd til Vejledere; det mente han nu var bevist; men i de forløbne Dage havde det ogsaa vist sig, at det var de rette Mænd og Kvinder, der var kommen som Deltagere. Der var straks kommen det rette Vekselspil i Gang mellem Vejledere og Deltagere; disse sidste havde ved deres Iver og Interesse og ved uden at kny at underkaste sig alle Strabadser — der maaske enkelte Dage havde været lidt haarde — bidraget til, at alt var gaaet over Forventning.

Amtsforvalter Holck og Lektor Knudsen talte for Vejlederne. Frk. Jørgensen og Lektor Møller bragte under stærk Tikslutning Forstander Herskind og Frue en varm Tak. Det bliver for vidtløftigt at nævne de mange Taler, der alle udtrykte Glæde over Samværet og Opholdet; kun skal der mindes om de fremmede Deltageres Tak. Professor Rosberg talte vittigt og aandfuldt om Modsætningen mellem den svidende Østenvind og den blide Sydvestvind, der bringer Finland Kulturpaavirkning og Venskab fra Danmark. Frk. Klara Södergren bragte de svenske Damers Tak i varme, dybtfølte Ord og sluttede stærkt bevæget med: Gud bevare gamle Danmark. Den impulsive og energiske Nordmand, Skolebestyrer Gjerde fra Aalesund, der hver Aften var gaaet i Seng med Ordene: „En ennu mere glimrende dag enn igaar", holdt en Tale med Fynd og Klem, hvori han bl. a. sagde: „Jeg kom med en Følelse af, at jeg skulde gaa rundt og se meget højtidelig ud; men jeg opdagede hurtigt, at det var en kolossal Misforstaaelse; jeg fandt ikke alene gode Kammerater, men kære Venner, som jeg aldrig vil glemme".

Fredag d. 10. August.

Den pædagogiske Dag. Seminarielærer Cl. Eskildsen, Tønder, holdt et vægtigt Programforedrag om Hjemstavnsundervisningen, hvoraf der gives et — af Pladshensyn — vel sammentrængt Referat Side 70—76. Lektor Knudsens Foredrag om Hjemstavnsforskning og den højere Skole (se Side 77—79) maatte gaa ud, da Tiden var for knap. Førstelærer Storgaard Pedersen talte om Hjemstavnslæren i Almueskolen (se Side 84—86).

Desværre viste Tiden sig at være for knap til en grundig Drøf-

telse af de Spørgsmaal, der blev rejst i Foredragene. Efter en Forhandling om eventuel Fortsættelse — under hvilken der fra Deltagernes Side blev udtalt et meget bestemt Ønske om, at der maatte blive udarbejdet en Beretning —, der endte med en Udtalelse om, at Forsamlingen tilraadede Udvalget for Hjemstavnskultur at forberede et nyt Hjemstavnskursus i 1925, sluttede Bibliotekar Haugsted det første danske Hjemstavnskursus med en Tak til alle — ingen nævnt, ingen glemt —, der havde bidraget til at gøre disse Dage til en værdifuld Oplevelse, et uforglemmeligt Minde for baade Deltagere og Vejledere.

Efter Middagen kom Afskedens Stund; vemodigt glade drog Deltagerne hver til sit; en Flok — deriblandt Skandinaverne — tog sammen med Aarhusfolkene en Ekstradamper og tilbragte nogle fornøjelige Eftermiddagstimer sammen i Aarhus. Først saa vi alle Domkirken, derpaa gik et Hold med Lektor Knudsen til „Den gamle Borgmestergaard", hvor Translatør Holm var Fører, mens et andet Hold gik en Byvandring med Haugsted: Frue Kirke, Nygade, Vestergades Købmandsgaarde og — last not least — Statsbiblioteket[1]).

III.

Bogliste.

Her gives Titler paa nogle faa Bøger, der er uundværlige for enhver, der søger at trænge dybere ind i de Emner, der blev drøftede; se ogsaa Henvisningen efter de enkelte Resuméer.

Forhistorie.

Sophus Müller: Vor Oldtid.1897, den klassiske Haandbog, der dog nu er forældet paa adskillige Punkter.

— Ordningen af Danmarks Oldsager, 1888—95, et Billedatlas med Tekst, der danner det videnskabelige Grundlag for Ordningen af Nationalmuseet og de danske Provinsmuseer. Uundværlig for Samlere.

Hans Kjær: Oldtidsmindesmærker og Oldtidsbebyggelse (Daniel Bruun: Danmark I, 1919) samt Forhistoriske Mindesmærker (Amtsbeskrivelserne i samme Værk), en fuldt tidssvarende, rigt illustreret Gennemgang af Gravhøjene og andre jordfaste Mindesmærker.

I Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Nordiske Fortidsminder findes de arkæologiske videnskabelige Afhandlinger.

---

[1]) I „Illustreret Tidende" 15.—22. Juni 1924 har Lektor Knudsen givet en rigt illustreret Skildring af de minderige Dage i Rønde.

Stednavne.

Johannes Steenstrup: De danske Stednavne, deres Tolkning og hvad der oplyser om vort Lands Bebyggelse og Folkets Kultur gennem Tiderne, 2. Opl. 1918, en letlæst populær Oversigt.

Danmarks Stednavne. I. Samsøes Stednavne. 1922. Første Hefte af det store Værk, som Stednavneudvalget udgiver.

Landsbyer.

P. Lauridsen: Om gamle danske Landsbyformer. (A. f. n. O. 1896).

Jørgen Olrik: De gamle danske Landsbyer og Bøndergaarde (Daniel Bruun: Danmark I, 1919).

R. Mejborg: Gamle danske Hjem. 1888 (behandler ogsaa Herregaarde og Købstæder).

Troels-Lund. Dagligt Liv i Norden. II. Bønder- og Købstadboliger.

Danske Vider og Vedtægter eller gamle Landsbylove og Byskraaer. Udg. af P. Bjerge og Th. J. Søegaard. I—III. 1904—10.

Kirker.

J. B. Løffler: Udsigt over Danmarks Kirkebygninger fra den tidligere Middelalder. 1883, den grundlæggende samlede Fremstilling af den romanske Tids Kirker.

P. Købke: De danske Kirkebygninger. Kortfattet Oversigt. 2. Opl., 1908.

M. Mackeprang: Vore Landsbykirker, 1920, en rigt illustreret Skildring af den typiske danske Landsbykirkes Udvikling.

— Vore Kirkebygninger og deres Udstyr (Daniel Bruun: Danmark I, 1919).

Chr. Axel Jensen: Kirker (Amtsbeskrivelserne i Daniel Bruuns: Danmark).

Trap: Danmark. Korte Beskrivelser af hver enkelt Kirke.

Herregaarde.

Vilh. Lorenzen: Studier i dansk Herregaards-Arkitektur i 16. og 17. Aarh., 1921, en videnskabelig kunsthistorisk Afhandling.

Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden. III. Herregaarde og Slotte.

Danske Herregaarde ved 1920. 3 Bd., 1918—22, en Samling af 200 rigt illustrerede korte Monografier.

Trap: Danmark. Korte Beskrivelser af hver enkelt Herregaard med fuldstændige Ejerlister.

Djurslands Udseende, Form og Udvikling.

Af V. Milthers.

Et Landskab og dets Kyster kan have enten et ligesom ungt og nyformet Præg eller vise et mere gammelt, udmejslet og slidt Ansigt. I Djursland afspejles dette godt af Kysterne og deres Form. Begge Karakterer træder frem ved Kalø Vigs Kyster, hvor jævne Skraaninger, liggende som om de nys var dukket op af Havet, veksler med bratte Skrænter, formede ved Havets Slid paa Kysten. Det samme afspejler sig i Modsætningen mellem Djurslands stærkt tungede og fligede Sydkyst og dets Østkyst, hvis stejle Klinter og brudte Kystlinje baade viser Sporene af Havets Angreb og Kystens Modstand derimod, — og Nordkysten, der med sin tilrettede Sandstrand minder om Jyllands Vestkyst, som næsten helt og holdent er formet af Havet selv.

For helt at forstaa de nævnte Forskelligheder og de ikke mindre, landskabelige Modsætninger, som Djurslands Indre rummer, med de store og vilde Bakkedrag og de udstrakte Flader, maa man forstaa saavel Forholdene i Istiden og den efterfølgende Tid, da Landet fik sin nuværende Form, som Arten af de Jordlag, der udgør Djurslands Undergrund.

Mod Nord udgøres Undergrunden af haarde Kalksten'ag, der træder frem i Klinterne Nord for Grenaa, mod Syd af Mergeller, der bl. a. dukker frem i Kystklinterne i Rugaard Skov og ved Jernhatten, samt af bløde, kalkfri Lerlag. — I forskellige Afsnit af Istiden oversvømmedes Danmark af Indlandsis fra vekslende Retninger: Nord, Nordøst og Sydøst. Sporene deraf genfinder vi i letkendelige Sten, „Ledeblokke", fra Kristiania-Egnen, fra Dalarne og Sten fra Egnene omkring Ålandsøerne, kommen med Isstrømme langs Østersøen og over de danske Øer frem til Djursland.

Sidste Gang Islandsisen overskred Danmark, naaede den ikke stort længere end til de store Hedesletter, hvis Østgrænse strækker sig fra Skjelhøje, sydvest for Viborg, sydpaa igennem Jylland, Slesvig og Holsten. Smeltevandsfloder fra Isen skar sig paa deres Vej ud mod Isranden ved Hedesletterne de Render under Isdækket, vi nu har Levninger af i de østjyske Fjorde og i de mange Langsøer og Sørækker. Under Isdækkets Bortsmeltning fra denne Hovedopholdslinje gjorde dets Rand en længere Standsning i Djursland. Herfra strakte Isranden sig saavel mod Nordvest som mod Sydvest.

Fra Syd skød der sig mægtige Ismasser frem, rev større og mindre Partier af de underliggende bløde Jordlag løs og udhulede Undergrunden. De store Bakkedrag, der som Guirlander slutter sig omkring Djurslands Bugter og Vige mod Syd, viser Beliggenheden af Isranden under Standsningen. Bugterne selv afspejler de udhulede Partier i Undergrunden. Omkring Bugterne finder man som Moræneler Isens medbragte Materiale i uomdannet Form; i Randmoræneomraaderne er Morænematerialet sorteret af Vandstrømme, det fine er slæmmet bort, det grovere levnet tilbage og danner dels rækkeformigt ordnede, dels kaotisk liggende Bakker med mellemliggende Gryder og Slugter (Mols Bjærge og Gratbjerg Morænen).

Foran den langvarigt stillestaaende Isrand strømmede en Smeltevandsflod frem fra Øst, hvor Isdækkets Overflade har formet sig som en Dalsænkning med stærk Tilstrømning af Vand. Derved opstod den senglaciale Flodslette, der kan følges fra Østkysten ved Hoed forbi Ryomgaard til Randers Fjord. Mod Vest bestaar dens Materiale af Sand, østligst af Grus med talrige Kalksten fra dybere liggende Kalkstenslag i Kattegat Øst for Djursland. — Samtidig har dybe Dalsænkninger, saasom Kolindsund o. a., ligget fyldte med store Ismasser, ved hvis Bortsmeltning de nuværende Sænkninger traadte frem.

I et senere Tidsafsnit, Stenalderen, laa Djursland sænket saa dybt i Havet, at et Sund strakte sig fra Randers Fjord forbi Ryomgaard og igennem Kolindsund til Østkysten. En Fjordarm naaede ind i Korup Sø. Der fandtes mange mindre Fjorde, rige paa Østers, langs de indskaarne Kyster. Oldtidsbebyggelsen satte sig her i Form af Køkkenmøddinger sine tidligste Spor (Mejlgaard o. a.). Ved Udjævningen af de krogede Kystlinjer med Bortskæring og Tilsanding, ved Landets Hævning efter Stenalderen og ved Udfyldningen af Søer og Sænkninger er lidt efter lidt det Trin i Udviklingen fremkommet, der betegnes af Landets nuværende Udseende.

Af geologisk Litteratur, der omhandler Djursland, kan henvises til følgende Bøger, der er udgivne af Danmarks geologiske Undersøgelse:

Poul Harder: En østjydsk Israndslinie, der giver en Skildring af Forholdene, medens Indlandsisens Bortsmeltning fra Djursland fandt Sted, og Isranden strakte sig fra Grenaa til til Vejle, omtrent langs Vandskellet for Gudenaas Opland mod Øst (D. G. U. II. R. Nr. 19).

V. Milthers: Mergelen i Djursland, der i Forbindelse med Mergelforholdene giver en Skildring af Djurslands almindelige geologiske Forhold (D. G. U. III. R. Nr. 18).

Axel Jessen: Stenalderhavets Udbredelse i det nordlige Jylland, hvormed følger et Kort over dette Havs Udbredelse (i Maalestok 1 : 320000) (D. G. U. II. R. Nr. 35).

N. V. Ussing: Danmarks Geologi, der giver en almindelig, men indgaaende Oversigt over hele Danmarks geologiske Udvikling (D. G. U. III. R. Nr. 3).

Kaløegnens Vegetation.

Af Poul Larsen.

Som en Forberedelse til at opfatte en bestemt Egns Planteverden som en Enhed maa man fæste Opmærksomheden paa de vigtigste plantefordelende Faktorer. Som Hovedfaktor maa fremhæves Klimaet.

Naar Jordoverfladen frembyder saa store Forskelligheder med Hensyn til Plantedækket, som den præsenterer for os i den tropiske Regnskov, Savannerne, Ørknerne, de stedsegrønne Træers Regioner, Stepperne, de løvfældende Træers Regioner, Tundraerne og de evige Ismarker, saa maa man væsentlig søge Aarsagen til disse Fysiognomier i de forskellige klimatiske Forhold paa Jorden. Men medens det i det varme og i det varmt tempererede Bælte væsentlig er Nedbøren, der præger Planteverdenen og giver sig kraftige Udslag i Forskellen paa Regnskoven, Savannen, Ørknen og Steppen, saa er det i det koldt tempererede og i det kolde Bælte væsentlig Temperaturen, der er bestemmende for Forskellen i Skovland, Tundra og vegetationsløst Land.

Omend Klimaet altsaa væsentlig er bestemmende for et Lands Plantefysiognomi, saa kan dog ingenlunde sluttes, at vi netop i et begrænset Landomraade har alle de Planter, som kan trives her — jeg ser helt bort fra dyrkede Planter. Mange Plantearter er bleven hængende paa visse Pladser af Jordoverfladen, skønt de har Betingelser for at kunne vokse paa mange andre Omraader med lignende Naturforhold. De kan være blevet hindrede i at brede sig af saadanne uoverstigelige Skranker, som kan sættes dem af Bjerge og Have. Mange af de indespærrede Arter kan udøve et Slags Tryk paa Skrankerne, og skaffes der Afløb, kan de som en mægtig Flod brede sig ud over ny Omraader — eksempelvis kan nævnes: Skivekamille, Vandpest og Vaarbrandbæger.

Som Planter kan indvandre, saaledes kan Planter ogsaa forsvinde fra et Land. I vore Tørvemoser findes Rester af mangfoldige Plantearter, som tidligere har hørt med til vor Flora, men som nu er forsvundne.

Danmarks nuværende Plantebestand er et Resultat af Plantevandringer, hvis væsentligste Drivkraft har været Ændringer i de klimatiske Forhold.

Selv inden for et saa lille Omraade som Danmark grupperer

Planterne sig paa højst forskellig Maade: Skov, Hede, Klit, Mose, Strand, Sø og Vandløb. Dette er ogsaa et Udslag af plantefordelende Faktorer, dog er det ikke her Klimaet, men Forskelligheder i Jordbundsforholdene, der spiller Hovedrollen.

Af særlige Vegetationsformer vil vi her ved Kalø komme til at se paa Muldbundsskov, levende Hegn, Strandskrænt, Strandeng og Strandmark, og det karakteristiske for disse Formationer vil blive paavist i Marken.

Litteratur.

Anderson, Gunnar: 1896. Svenska växtvärldens historia.

— 1902. Hasseln i Sverige fordom och nu.

Hartz, N.: 1902. Danmarks senglaciale Flora og Fauna. Danmarks geologiske Undersøgelse, 2. Række, II.

Lange, Joh.: 1864. Haandbog i den danske Flora, 3. Udgave.

— 1886—88. Do. do., 4. Udgave.

Müller, P. E.: 1878. Om Bøgemuld og Bøgemor. T. f. Skovbrug, 3.

— 1884. Om Muld og Mor i Egeskove og paa Heder. T. f. Skovbrug, 7.

Oppermann, A.: 1894. Naaletræernes Indvandring i Danmark. Naturen og Mennesket, 12.

— 1898. Vore Skove i Fortid og Nutid. Frem.

Petersen, O. G.: 1906. Forstbotaniske Undersøgelser.

Raunkjær, C.: 1907. Plantelivets Livsformer.

Rostrup, E.: 1898. Danmarks Planteverden i Fortid og Nutid. Frem.

Steenstrup, Jap.: 1888. Tørvemosernes Bidrag til Kendskab om Danmarks forhistoriske Natur og Kultur.

Vaupell, Chr.: 1857. Bøgens Indvandring i danske Skove.

Warming, Eug.: 1895. Plantesamfund, Grundtræk af den økologiske Plantegeografi.

— 1904. Den danske Planteverdens Historie efter Istiden.

— 1906. Den danske Plantevækst. 1. Strandvegetation.

— 1907—09. Do. do. 2. Klitterne.

— 1917—19. Do. do. 3. Skovene.

Kaløvigegnens Dyreliv.

Af J. Kr. Findal.

Hjemstavnens Dyreverden bidrager saavel som dens Planteverden og dens Terrænformer i høj Grad til at give Billedet af den paagældende Egn Form og Indhold; thi selv om Forholdet er det, at ingen Egn i vort Land rummer ud over et Faatal af Dyr, som ikke forekommer andetsteds i Landet, saa vil Dyrene dog være grupperet efter visse ydre Forhold — i første Række Klima- og Jordbundsforhold og Plantevækst — og denne Gruppering er gerne saa fremtrædende, at den viser sig som Karakteristikum i Hjemstavnsbilledet.

Kaløvigegnens Bakkeland, som mod Vest, Nord og Øst omslutter Vigen, er et frodigt og smilende Landskab med større Skove og med levende Hegn og dertil med Strandenge og Havskrænter ud mod den lune Vig. Faunaen er baade fyldig og artsrig og slutter sig nær til Faunaen i de øvrige østjydske Fjordlandskaber mod Syd. I Landet bagved Bakkerne, d. v. s. paa Hedestrøgene, Sandmarkerne og Moserne inde i Djursland, har Faunaen en noget anden Sammensætning og er ogsaa fattigere. Den har megen Lighed med Hedefaunaen, og den har tillige Træk tilfælles med Tidsvildeegnen.

I den skovrige Region ved Vigen lever et usædvanlig stort Antal Raadyr og Harer, og mange Smaafugle holder til paa de lune Lokaliteter i Skovene og de levende Hegn. Forhen har den sorte Stork været redebyggende i Skoven, hvilket sikkert ogsaa har været Tilfældet med adskillige Rovfugle, som nu ikke længere ruger her i Landet. Endnu gæstes Kystlandet og Øerne omkring Vigen og Bugten for kortere eller længere Tid af Havørn, Hvepsevaage, Sort Glente, Fiskeørn, Vandrefalk og Taarnfalk, Perleugle og Sneugle. Disse Fugle er nemlig fra denne Egn indbragt til Naturhistorisk Museum i Aarhus.

De gamle Ege, Skovbrynene, Skovlysningerne, den muldede Skovbund med dens hensmuldrende Grene og Stubbe, samt de levende Hegn og de bevoksede Havskrænter betinger et rigt Insektliv. Her kan nævnes, at der i afvigte Sommer paa Kalø Skrænt opdagedes en Snudebilleart, som forhen her hjemme kun er taget en enkelt Gang. Ogsaa Dyrets Næringsplante, som hidtil var ukendt, konstateredes og viste sig at være Alm. Sandvaaner.

I Strandengenes Brakvandspytter lever der en Mængde smaa Krebsdyr, paa Vaderne ses Sandormens talløse Smaahøje, og i Tangen skjuler sig et stort Antal Krabber, Muslinger og Strandsnegle. Paa Vigen og Bugten og langs Stranden kan man træffe Svømme- og Vadefugle i Skarer og enkeltvis, navnlig paa Trækket og i Vintertiden, saaledes Knopsvane, Sangsvane, Bramgaas, Ederfugl, Gravand, Fløjlsand, Sortand, Bjærgand og Havlit; endvidere Sildemaage, Ride, Lunde, Søkonge, Stor Stormsvale og Skarv samt Strandhjejle, Strandskade, Sortklire og Brushane.

I Egnen hinsides Bakkerne er det ikke Pattedyr og Fugle, som falder mest i Øjnene, men derimod Insekterne. I Forsommeren ses Larven af Ringspinderens nære Slægtning, Malacosoma castrensis, i store Klynger paa Graa Bynke; den statelige Dagsommerfugl, Svalehalen, ses flyve hen over Bakkerne, og senere ses den smukke Larve paa Kær-Selæne nede i Moserne og Engene. I Juli—August er Bakke Randøje meget almindelig paa Sandmarker, ligeledes den ret sjældne Grønplettet Kaalsommerfugl, og sjældnere Arter af Perlemorsommerfugle og Blaafugle. Visse Løbebiller, der hører til Harpalus-Slægten, træffes under Sten og ved Planterødder paa Sandmarker, deriblandt flere, som her hjemme ellers kun er almindelige i Tidsvildeegnen. Ogsaa adskillige andre sjældne Billearter træffes her i Antal paa Sandmarker og Heder, og Dyregødningen paa Markerne er til Overdaadighed fyldt med Arter af Tordbister. En Mængde Gravehvepse anlægger deres Reder i den sandede Jord, og enlige Bier ses hyppigt paa Blomsterne af Skabiose, Tidsel, Knopurt m. fl. Her er fundet sjældne Arter af Bladskærebier (Megachile), der er Bugsamlere, og af Jordbier (Anthrena), der er Laarsamlere.

Naturligvis er Hvirveldyrene ogsaa repræsenterede. Hugormen er saaledes meget almindelig i Moserne, og paa Sandmarkerne ses af og til Strandtudsen. Kommer man ind i Naaletræsplantagerne, vil man snart opdage, at Egernet er til Stede her, thi man ser overalt Kogleskæl strøet ud over Træernes Grene og Kviste og Jordsmonnet under Træerne. Egernet er sikkert udvandret fra Skaføgaard, hvortil det i sin Tid indførtes af Godsejer Estrup. Derfra har det saa bredt sig ud over Djursland.

Kaløvigegnen fattes stærkt rindende Vandløb og dermed ogsaa den ejendommelige Netvingefauna, som er knyttet til saadanne Vandløb i det øvrige Østjylland.

Litteratur. „Danmarks Fauna": Udg. af Dansk naturhistorisk Forening, forsk. Hæfter. „Muse- og egerngnavede Kogler" af Ad. S. Jensen i Videnskabelige Meddelelser fra Dansk naturhistorisk Forening, Bind 71. „Fortegnelse over Danmarks Fugle" af Herluf Winge i Ornithologisk Tidsskrift 1907. „Egnen ved Thorsager" af V. S. Knudsen og J. Kr. Findal i „Flora og Fauna" 1911. „Fuglelivet paa Aarhus Bugt" af V. S. Knudsen i „Flora og Fauna" 1912.

Dansk Hedenskab.

Af Gudmund Schütte.

Vore Forfædres Tro er aldrig bleven fremstillet i Sammenhæng før mine Bøger „Hjemligt Hedenskab" (1919) og „Dänisches Heidentum" (1923). Hvad der sædvanlig læres under Navn af „nordisk Gudelære", er islandsk og har lidet med Danmark at gøre.

Ved Hedenskab tænker vi os mest Flerguderi; men fuldt saa meget drejer Hedenskabet sig om Menneskets Forhold til de lavere Magter i Naturen. Den primitive Hedning ser mystisk Liv overalt, hvor noget rører sig eller vokser; denne Tro paa Stoffets Liv kaldes med et lærd Navn „Præanimismen". Den maa ikke forveksles med „Animismen", Sjæletroen. Den primitive Hedning tænker sig ikke nogen fra Stoffet skilt Sjæl; Stof og Liv er uløselig forbundne: naar Stoffets særprægede Skikkelse opløses til Støv, er ogsaa dets Liv udslukt med det samme.

Et mystisk Væsen med Rod i Præ-animismens Tankeverden er Maren, avlet af de kvælende Trykfornemmelser med ledsagende onde Drømme, der kan plage Mennesker under Søvnen. Det er altsaa ikke noget luftigt Sjælevæsen, der flyver ud fra Legemet; ej heller er det en Genganger-Aand. Maren er et levende Menneske, som tænkes at komme flyvende i sin haandgribelige Skikkelse og ride den sovende. Navnet og Forestillingen er urgamle, genfindes hos Slaverne i Østeuropa og hos Kelterne i Vesteuropa; herhen hører den keltiske Fe Morgana, som har givet os Navnet for Luftspejlingen, „Fata-morgana".

Gengangeren maa lige saa lidt som Maren opfattes som „Sjæl", saa længe Troen staar paa det primitive Trin. Dette Væsen er simpelthen det „levende Lig". For at sikre sig mod Gengangeri, søger man at stille den afdøde tilfreds ved Gravofre — Mad, Drikke, Klæder. Eller man prøver at hindre det ved at hugge Hovedet af Liget eller ved at ramme en Pæl gennem Livet. Til den Slags Forebyggelsesmidler hører ogsaa Ligbrændingen.

Men saa opstaar ogsaa den egentlige Sjæletro, „Animismen", hvis Rødder vi maa søge i Udaandinger, Skygger, Drømme og Hallucinationer. Den fra Legemet skilte Sjæl tænkes da som Aand eller Skygge eller som et Stykke Indvold („Sildens Sjæl"). „Jætten uden Hjærte" har sin Sjæl i Form af et Æg gemt

inden i en And, og da det klemmes itu, opgiver han Aanden. En jysk Karl ser en Mus forlade hans sovende Kammerats Mund og siden smutte ind deri igen; derefter vaagner den sovende og fortæller en Drøm om sin Vandring til fjærne Steder: det er hans Sjæl, der har været ude i Museham. Helten Bjarke ligger i tung Søvn, mens en Bjørn kæmper i hans Sted; da han vækkes og styrter ud i Striden, forsvinder øjeblikkelig den kæmpende Bjørn — hans Sjælevæsen. Et uhyggeligt Sjælevæsen er Varulven, hvis Livret er Fosteret i Moders Liv.

Sjælen kan ogsaa optræde i Menneskeskikkelse, men sædvanlig er dens Skikkelse forskellig fra Ejermandens. Mænds Sjæle er saaledes altid kvindelige; deraf kommer det, at næsten alle nordiske Navne for Sjælevæsener er Hunkøn, nemlig: Sjæl, Aand, Dis, Fylgje, Hamingja, Norne, Urd.

Naar Sjælevæsenet viser sig, er det ofte Varsel om Ejermandens nær forestaaende Død. Det kommer af den ofte stadfæstede Erfaring, at en Person i Dødsøjeblikket kan vise sig og høres langt borte fra sit Opholdssted, — det saakaldte „Fjærnsyn".

Det enkelte Sjælevæsen spaltes ofte i tre, hvoraf undertiden de to er velsindede, medens Nummer tre er ulykkestiftende. Et Eksempel paa Tredelingen er Saxes Fortælling om Guden Balders tre „Nymfer", der daglig tillaver ham hans Livselixir.

Hos de romanske Folk kaldes Sjæletrekløveret Feer, af latinsk fatum, „Skæbne". Kelterne og Angelsakserne bruger Navnet Modre. Angelsakserne siger ogsaa: the three weird sisters, „de tre Urdsøstre". Paa Nordisk bruges mest Navnene Diser og Norner.

Som Skæbnemagter staar Nornerne egentlig øverst i hele Verdensordenen, selv oven over Guderne. „Ingen Mand flyer Nornernes Dom". Fornemst og ældst er Urd, oldengelsk Wyrd, oldtysk Wurt, d. v. s. „Vorden"; til hende føjes Verdandi, „Vordende", og Skuld, d. v. s. Sjælevæsenet for Skjoldungslægten.

Lejrekrøniken fortæller, at Kong Hrolf Krake gav Hornsherred med Bygden Skuldelev til Underhold for sin Søster Skuld og hendes Terner; d. v. s. han indrettede Skuldelev som Tempelgods for sin Slægts Disedyrkelse. En anden dansk Helligdom er Dise Offerkilde i Skaane. Sverige havde et navnkundigt Tempel, Disesalen i Upsala, hvor der holdtes Ofringer, Diseblot, med tilhørende Marked og Retsting, Disthing. Markedet Disthing afskaffedes først i det 19. Aarhundrede. Paa Island ofrede man ved de saakaldte Landdisestene.

Fra ovenstaaende Gruppe Sjælevæsener vender vi os nu til dem, der kaldes Vætter. Her skiftes der fra normalt Hunkøn til normalt Hankøn, og der synes at være den yderligere Forskel, at medens de kvindelige Sjælevæsener holder sig nærmest til Enkeltpersoner eller Slægter, er Vætterne mindre knyttede til Personer end til Steder.

Navnet Vætte er fælles for alle gotiske Folk; særlige Navne er: Puk, Gaard-puk, Gaard-bo, Vare og Tomte; yngre er vort Nisse, dannet af Helgennavnet Nikolaos, Niels. Det vil ses, at alle disse Navne er Hankøn.

Vætte vil sige „Tingest"; „Vættelys" bruges om Lygtemænd og om lys-lignende Forsteninger og peger altsaa hen paa et let og flygtigt Væsen. Ellers tænkes Vætten snart som Kalv, Kat, Hund eller som Pusling med den røde Toplue, der hører til vor gamle Folkedragt. Han er drilsk, nøjeregnende og let fornærmelig. Derfor forbød en hedensk islandsk Lov at føre Dragehoveder i Stævnen, naar man sejlede tilbage til Island, — for de opspilede Dragegab kunde let skræmme de hjemlige Landvætter; ved Udfærden maatte man derimod gerne pynte op med Dragehoveder, for om man skræmte fremmede Landes Vætter kunde være lige fedt. — Endnu til op imod nyere Tid brugte jyske Bønder at nedgrave en Kat eller Hugorm under Dørtærskelen, for at det døde Dyrs Sjæl skulde blive Gaardens Værneaand eller Vare. Et sprogligt Minde om Vætter, skabte i kristen Tid, er vor Nisse, — den samme Julemand, der glæder Børnene i England som St. Niclas, i Østrig som Nicolo. Og Nissens Julegrød er den sidste landskendte Rest af Ofringer til Vætterne.

Ved Siden af de velsindede Vætter findes ogsaa ildesindede, Menvætter, d. v. s. Sjælene af Folk, der maa savne regelmæssige Gravofre, f. Eks. Strandvaskere, myrdede Vejfarende, henrettede Forbrydere, Selvmordere o. l. De tænker kun paa at hævne sig ved at volde de efterlevende Mén. Derfor maa man værge sig f. Eks. ved at tænde Vætteild paa Højene ved Foraarstid.

Natravnen er Genfærdet af en henrettet og nedgravet Misdæder. Den er naglet fast med en Pæl gennem den ene Vinge. Fugleskikkelsen viser, at det er et Sjælevæsen, men Fastspigringen har sin Rod i Troen paa det „levende Lig". Vor ældste Natravn er den onde Terne, der forraadte Hagbards og Signelils Elskov til Kong Sigar og blev gravet levende i Jorden; nu flagrer hendes Sjæl skrigende som Fuglen Ternen over Graven, der kaldes Ternehullet eller Natravnehullet.

Alfen er i nordisk Tro et let og luftigt Sjælevæsen, men andetsteds sammenblandet med Maren, jfr. tysk Alpdrücken, „Mareridt", engelsk to elf, „at plage med Mareridt". Særlige Navne er: Huldre, Hyldemoder, Mosekone, de underjordiske osv. Alferne har tilhuse i Elverhøj og færdes i Nattetaagerne, jfr. „Mosekonens Bryg" og „Elverpigernes Dans". De søger at rane levende Mennesker, hvem de rammer med „Elveskud" (nordisk-tysk-engelsk Udtryk) og gør „ellevilde" eller „bjærgtagne". De dyrkes med regelmæssige Ofringer, oldn. alfablót.

Andre Dødningesamfund er Hel og Valhal. Hel, „det hælende eller skjulende Rum", er fælles for alle gotiske Folk; paa Nordisk, Engelsk og Tysk dannes ogsaa Udtrykket Hel-vede, d. v. s. „Hel-

straf". Valhal vil sige „Dødninghal". Oprindelig var det en Underverden, som det endnu kendes i gøtlandsk Folketro.

Hermed forlader vi Sjælevæsenerne og vender os til Dæmonerne. Det maa blot tilføjes, at Grænsen er ret flydende. Dødsrigerne rummer dels „levende Lig" og afdøde Sjæle, dels Dødsdæmoner, som atter kan opstaa dels af ligædende Dyr, dels af dræbende Naturkræfter.

Dødsdæmonernes gamle gotiske Navn er Jætter, d. v. s. „Ædere", „Ligædere". Islændernes Hræsvelgr, „Ligsluger", er en Jætte i Ørneham. Danmark kender den hovedløse og trebenede Helhest, hvis Tilsynekomst varsler Død. I kristen Tid avles Kirkelammet eller Kirkegrimen. Menneskeham har Heljægeren, der i Flandern bliver til en Bajads, Hellekin, Harlekin; hans sorthvide Tærningedragt forestiller oprindelig en Benrad.

En Vanddæmon Æse huserer ved Esrum, hvor der fordum var frodige Enge. Høstfolk hørte engang en Røst raabe:

Mand! Mand!
gaa i Land!
Nu vil Æse
til at hvæse!

Med Nød og næppe reddede de sig, og den bagerste slugtes af det fremvældende Vand, som siden dannede Søen Æse.

En Frøken ønskede at føde et Barn, som overgik Verdens Skaber. Hun fødte siden Ornen Limgrim, hvis Børster ragede op over Skoven, og den Fure, som den rodede i Jorden, blev til Limfjorden. Med Mellemrum raaber den: „Tiden er kommen, men Manden er endnu ikke kommen!", og snart derefter vil altid nogen drukne. Samme Raab tillægges den unavngivne Nøkke, der snart er Damhest, Bækkehest eller Hvalros (Rosmer Havmand), snart Dammand, Aamand eller Havmand, snart halvt Menneske og halvt Fisk. I Norge kaldes han Fossegrim og Elvegrim og tænkes i Fossen spille sin gribende og sindsdaarende Melodi.

En mere velsindet Virksomhed udøver Gevjon, „Gavemøen", naar hun skaber Søen Mälaren ved at pløje Sjælland ud af Sveriges Skød.

Danmark har talrige Bjærgmænd, men de savner skarpt personligt Præg. En Lysdæmon er Lokke Legemand, som leger i Solstraalernes Dans og „driver sine Geder" eller „saar sin Havre", naar Luften sitrer i Synskredsen paa varme Sommerdage. Han optræder i Folkevisen om Thor af Havsgaard. Vækstdæmoner er Kornulven og Rugkællingen, der flygter for Leerne fra Aks til Aks, men de spiller ingen større Rolle.

Guderne staar endnu tilbage at omtale. Hvad der skiller

dem fra Naturdæmonerne, er vel nærmest blot deres større Omfang og Magt.

Vore Forfædres ældste Guder var sikkert rene Naturmagter, der ikke tænktes i Dyrs eller Menneskers Lignelse. Saaledes var Forholdet i al Fald hos de Tyskere, som Cæsar traf Aar 58 før Kristus, og som ikke kendte andre Guder end Sol og Maane og lignende Naturmagter. I Broncealderen fremstilledes Solen som en guldoverlagt Skive, sat paa Hjul og trukken af en Hest. Billedet fandtes ofret i Trundholm Mose i Odsherred; dets Kunststil viser græsk Paavirkning, som naaede os ad Handelsvejen over Sortehavet og Weichselen. En Rest af Soldyrkelse er vist den Skik at staa op og „se Solen danse" Paaske- eller Pinsemorgen; den øves bl. a. paa Solbjerg Bakke (Valby B.) ved København. Forf. har selv i sit Hjem oplevet en Sol- og Maanedyrkelse af primitivt Præg. Tordenen tilbades naturligvis; den tænktes at forfølge Dæmonerne. Himlen dyrkedes vistnok under Navnet Ti eller Tir; paa Kristi Tid var imidlertid denne Guddom bleven til en Krigsgud -- Romernes Mars —, og Tirsdag bruges derfor til at oversætte Ugedagsnavnet dies Martis, „Marsdag". Helligdomme for Ti er f. Eks. Tibirke, Tisvilde („Tis Væld") og flere Tislunde, hvoraf den mest kendte rummer en stor Vandre-Fjældblok, der har tjent som naturligt Alter.

Vor ældste Gud i personlig Skikkelse er en Tyr, der dyrkedes af Kimbrerne et Par hundrede Aar før Kristus og er fremstillet paa Offerkedlen fra Gundestrup i Himmerland, — sagtens en Gud for Frugtbarhed og Agerbrug. Han genfindes hos Folk langs Søvejen: i Gallien, paa Sicilien, som Minotauros paa Kreta og som Apis i Ægypten.

Angliske og jyske Stammer paa Kristi Tid dyrkede en Fredens og Frugtbarhedens Gudinde, Nerthus, som vistnok hænger sammen med den lilleasiatiske Gudemoder Kybele. Navnet Nerthus genfindes med yngre nordisk Lydform hos Guden Niærth eller Njörd, som sørgede for Frugtbarhed og Skibsfart. Hans Børn er Frugtbarhedsguddommene Frey og Freyja, „Herren" og „Fruen". Deres Slægt kaldes under ét Vaner. Frigg, tysk Frija, „Elskerinden", synes at være Freyjas Dobbeltgængerske. Til samme Kuld hører vistnok Ungdomsgudinden Idun og den blide Balder, „Herren", Nannas Elsker eller Husbond. Gudetitler som „Herren", „Fruen" og Nanna er af østerlandsk Ophav. Frugtbarhedsguddommene dyrkedes med Ceremonier af afgjort østerlandsk Tilsnit: Danse under Bjældeklang og letfærdige Sange, Orgier, som i Upsala steg indtil offentlig Prisgivelse af Kvinder. Offerfestens Højdepunkt synes at have været et Skuespil, hvori en som Frugtbarhedsguden udklædt Fange til Slut blev dræbt under højtidelig Dans; den paafølgende Klagegraad skulde sikre Gudens Genfødelse. Denne Offertragedie, som er bedst kendt fra Myten om Balders Død, genfindes f. Eks. i den østerlandske Myte om Adonis, hvis Navn

ligesom Balders vil sige „Herren". — Der kendes en Række danske Helligdomme for Vaneguddomme. Nerthus eller Njörd: Niærdholm øst for Sjælland; Niartherum (Nærum), Sjæll.; Nerthøve (N. og S. Næraa), Fyn, Njær ved Randers. Frey eller Freyja: Frøbjærg Bavnehøj, Fyns højeste Punkt. Frey: Frøsmose, Sjæll.; Frösböke. Halland. Idun: Ithænø (Enø) ved Sjællands Sydkyst. Balder: Baldersbrønde, Sjæll.; Baldershave vest for Vejle.

Under Folkevandringens Krigslarm blev Vanernes Freds- og Frugtbarhedsreligion afløst af en krigersk Trosretning, den saakaldte Asedyrkelse, som indvandrede fra Sydvest og efter en Kamp med blanke Vaaben gjorde sig herskende uden dog helt at fortrænge de ældre Guddomme.

Tordenguden Thor, oldtysk Thonar, er Asernes ene Bannerfører; hans Navn vil slet og ret sige „Torden". Romerne gengav ham ved Jupiter, og vi skønner deraf, at han endnu paa Kristi Tid var ukendt hos Størstedelen af de gotiske Folk, thi Romerne kender paa deres Omraade ingen anden Tordengud end „Hercules", som vel maa sættes lig med Litauernes Perkunas = oldn. Fjörgynn. Derimod dyrkedes Thor allerede dengang hos vore vestlige Naboer Kelterne som Jupiter Tanarus. Iøvrigt har han optaget Elementer fra sydeuropæiske Tordenguddomme. Hans Hammer, Mjølner, er saaledes et ældgammelt Lynsindbillede, Dobbeltøksen, der kendes fra Kreta og Lilleasien. Efter Folkevandringstiden breder hans Ry sig over hele Norden. Han dyrkes som Krigsgud, Jættedræber, Agerbrugsgud. Han bliver Bøndernes Yndling; ingen anden Gud er saa folkekær; ingen har et saa millionfoldigt Ekko i Menneskenavne, — næsten alle ægte danske Navne paa T stammer fra ham: Thorbjørn, Thorkel („Thor-kedel"), Thyre, Toke, Tole osv. Til Thor vies talrige Tempelgodser og Helligdomme: Øen Thorslund, nu Taasinge; to Thorøer ved Fyn; Thorsager i Djursland; Thorsvi-gaard paa Møn; forskellige Thorssøer, den skønneste ved Silkeborg, omgiven af høje, skovklædte Aaser og med en Helligdomsholm i Midten.

Højere end Thor troner Odin, Asernes Overgud. Hans Navn, oldtysk Wodan, hænger sammen med tysk Wut, „Raseri". Han er oprindelig en Stormjætte, Leder af den vilde Hær, de fredløse Sjæles Tog gennem Luften i den hylende Vinterstorm. Men hos de sydgotiske Folk ophøjes han tidlig til Dødsgud, og i denne Egenskab bliver han af Romerne sat lig med deres Mercurius. Paa Kristi Tid var han bleven Overgud hos de sydlige og mellemste Tyskere, og siden fortsatte han sit Sejerstog op til det fjærneste Højnorden. Hans Dyrkelse, som udbredte sig fra de danske Øer vestpaa, naaede dog aldrig at trænge frem til det afsidesliggende Vestjylland. Ligeledes trængte den aldrig dybt ned i Folkemasserne. Odin var og blev en Gud for Konger, Jarler og Storbønder, som en ivrig Odinsdyrker med haanende Overdrivelse siger til Thorsdyrkerne i et Eddakvad: „Odin har Jarlernes Æt, Thor har Trællenes Æt".

Et Mandsnavn som Odinkar vidner om Højvelbaarenhed; en simpel Bondekarl med en saadant Navn var saa utænkelig som i vore Dage en Jupiter Sørensen. Som Overklassegud var Odin Visdommens, Runekunstens og Skjaldedigtningens Legemliggørelse, men fremfor alt Bannerfører for den mest fremskredne europæiske Kamptaktik. Under hans Ledelse bliver det lavtliggende Dødningehjem Valhal hævet op til den guldglitrende Gudehimmel, hvor de udvalgte Helte mødes og forlyster sig ved evig fortsat Strid; de ligmanende Hekse, Valkyrjerne, bliver til højtsvævende Skjoldmøer, og med Odinsfuglen Ravnen som Bannermærke spreder nordiske Vikinger Gudens bloddryppende Ry over hele Europa. Af Tempelgodser har Odin afgjort de fornemste i Danmark. Der er et Odinsherred i Skaane, paa Fyn og i Østjylland, og Odin ejer sikkert ogsaa Samsø Birk, da Birketingstedet hedder Odensberg. Hans smukkeste Helligdom er Odinssøen i det skaanske Odinsherred, — liggende romantisk mellem stejle Fjældskrænter.

Dog, denne Herlighed varer kun kort. Knap er Odin i Norden stegen op paa Gudernes Trone, før han brat nedstyrtes af Kristendommen. Kun som den fredløse Wojnsjæger farer han endnu den Dag i Dag over Jyllands Heder, i Spidsen for den vilde Hær. Nogen fortsat Dyrkelse er der ikke Spor af. Han faar ingen kristen Afløser, saaledes som Thor afløses af den fromme Jættedræber Olav den Hellige. Og endnu langt mindre kan der tænkes en fortsat usminket Dyrkelse af Guden svarende til de velkendte Ofringer til Sol og Maane, til Alfer og Vætter, Nissens Julegrød osv. Det, der er tilovers af Hedenskab i Nutidens Danmark, er ikke den med fremmede Fjer udpyntede Asedyrkelse, vi har lært om i Skolen, men derimod Levn fra de primitiveste Tiders Naturdyrkelse og Sjæledyrkelse.

Bygningskultur.

Af Harald Nielsen.

At holde en populær Foredæsning om Bygningskunst er vanskeligt, fordi en faglig Behandling af Emnet nødvendigvis maa kræve en speciel Viden hos Tilhørerne.

Bygningskunsten har gennem Tiderne været et Udtryk for den Skønhedstrang, der bor i Menneskene. Gid det maatte gaa op for hele Befolkningen, at den almindelige Bygningskunst er den Kunst, der, rigtigt forstaaet, først kan blive alles Eje. Det er kun Mindsteparten af Befolkningen, der opnaar at pryde deres Hjem med Malerens eller Billedhuggerens originale Værker; det store Publikum maa nøjes med mere eller mindre gode Gengivelser, Billeder, der betyder langt mindre for Hjemmets Skønhed end selve Bygningen og dens Rum. Hjemmets væsentligste Skønhed vil først og fremmest være at søge i de ydre og indre Former, Forhold, Linier og Farver, Arkitektens originale Arbejde, udtænkt af ham og gjort til Virkelighed under hans Ledelse.

Historien aflæser et Folks Kultur af de Levninger, som er bevaret af dets Bygningskunst gennem Tiderne. Ethvert følende Menneske vil gennem vore gamle Bygværker, Kirker og Herregaarde, gamle værdige Borgerhuse og maleriske Bøndergaarde mærke et Pust fra vor Fortid, og der danner sig uvilkaarligt en Tankeforbindelse fra de gamle Bygningers Væsen til de Personer og Begivenheder, der knytter sig til dem; de bliver Scenen for Historiens Skuespil.

Ingen — hvad enten man har haft sit Hjem i By eller paa Land — vil kunne tænke tilbage paa sin Barndom, uden at der i Erindringen dukker op et Bygværk, maaske det ældste af dem alle, Kæmpehøjen, der kroner en Bakke i Synsranden, eller maaske er det den gamle Kirkes tunge, massive Taarn, der løfter sig over Byens Tage eller danner en kraftig Silhuet mod den synkende Sol ude i Landskabet, maaske er det kun den gamle, kære Trappe og Gadedør, der manes frem i Erindringen. Der skal nok under en eller anden Form melde sig et Indtryk af Bygningskunsten — Rammen om Kulturfolkenes Liv.

Der er altid over et Lands Karakter en Stemning, hvis Grundakkorder bestemmes af Landskabets Karakter og dets Bebyggelse.

Fra gammel Tid har det danske Landskab i hel og ubrudt Skøn-

ned optaget i sig ikke alene de dyrkede Marker — Agerlandet —, men ogsaa Gaarde og Huse. Den hjemlige Byggeskik, der gennem Slægtled formedes og udvikledes efter Tidens Tarv, blev saa nøje i Overensstemmelse med Landskabets Natur, at den syntes en Part af denne. Stedets Naturforhold og Brugets Behov i Forbindelse med de forhaandenværende Materialer skabte Byggeriets Karakter, der saaledes helt blev et Udtryk for Egnen.

Der vil altid være en enstonende Stemning over et Landskab, hvor Menneskenes Spor — Bebyggelsen — og Naturen forenes i Skønhed.

Der er i malerisk Henseende en egen Kraft og Skønhed over det danske Land, som det fladt og jævnt eller i Bakkernes brede Bølger breder sig for Øjet, snart goldt og bart, snart skovklædt og frodigt kransende Søer og Fjorde.

Det er ikke tilfældigt, at Bøger og Blade, naar de ved Vignetter og Omslagsbilleder søger at give noget typisk dansk, vælger selve Landskabet med de bølgede Linier, Kæmpegravene, de lave, kraftige Gaarde og brede, djærve Kirker, alt det, der mere end noget andet giver Udtryk for Hjem, Karakter og Nation.

Saadan som vi kender og opfatter vort Land gennem vor Historie, vor Folkedigtning og gennem vor egen personlige Følelse og Erfaring, lærer vi at holde af det, og vi lærer at forstaa, at dets Skønhed er et fælles Eje, som vi har Pligt til at bevare.

Bebyggelsen er en væsentlig Faktor for Skønheden.

Naar man saa ofte roser vore gamle Bygninger paa de nyes Bekostning, er det almindeligt at møde den Bemærkning: „Ja! nu er jo det gamle moderne". — Nej, det er ikke det gamle, der igen er blevet „moderne", men det er de almindelige, under alle Tider og Forhold gældende kunstneriske Værdier, som de gamle Bygninger besidder, man igen har erfaret.

Efter Udgangen af Empiren, den sidste og afsluttende Periode indenfor Bygningskunstens traditionsbundne Udvikling, er megen Skønhed gaaet tabt i den almindelige danske Bygningskunst.

Indtil op mod Midten af forrige Aarhundrede havde Byggeriet formet sig ud fra bestemte Regler, skabt af Brugskravene og efter Materialets tekniske Muligheder. Ud fra de gennem Slægtled udviklede Traditioner formaaede Arkitekter saavel som Haandværkere at løse deres Opgaver saaledes, at de kom til at repræsentere skønhedsmæssige Værdier af blivende Værd.

Hvis vi for Eksempel vil betragte et Borgerhus fra Chr. IV's Tid eller fra fjerde, femte og sjette Frederiks Tid, da vil den samme klare og faste Form, sikre og taktfaste Inddeling være Bygningernes fælles Eje, det er kun den rent ornamentale indre og ydre Dekoration, der viser tydelig Forskel, men ogsaa denne Smagsforskydning gik langsomt og umærkeligt fra Form til Form. Det skeletdannende, de

naturlige kunstdannende Principer er de samme, man byggede i sin egen Tids Smag og troede at gøre som Fædrene. Begrebet „Stil" kendtes ikke i nutidig Forstand.

Først med „Stilbyggeriet" omkring forrige Aarhundredes Midte skete Frafaldet i den almindelige Bygningskunst. Denne Periode udtrykte sig i Flæng i Fortidens Stilsprog, uden at dens Opgavers Væsen havde Forbindelse med de Tider eller Forhold, som havde været bestemmende for Forbillederne.

Det vil her være for vidtløftigt at komme ind paa de mange Forhold, der medførte Bruddet med de faste Traditioner, som afløstes af den stilhistoriske Repetitionsperiode og dens Misforstaaelser, som vor almindelige Bygningskunst endnu lider under.

Arkitekten formede ikke mere sit Værk ud fra sin egen Tids Aand, men fra Fortiden. Det faldt ham da naturligt at vende sin Opmærksomhed mod de Tider, der havde frembragt bestemte Værker. Middelalderen laante Kirken „Stil", den sene Middelalder og Renæssancen — den Tid, da vore Byer og deres Borgerskab vandt Magt — maatte afgive Forbilleder til Raadhuse osv. Det var det tilfældige Emnevalg fra fjærne Tider og Lande, som afløste den hjemlige Skik.

Den uddannede Arkitekt, der maaske sammen med en naturlig Følelse for Formskønhed tillige besad solide tekniske Færdigheder og historisk Viden, var i mange Tilfælde i Stand til at skabe Værker af kunstnerisk Værd, selv om han ikke mere byggede i sin egen Tids Aand, men søgte at lempe Fortidsformer efter Nutidskrav, men ofte glemtes det vigtigste, Formens Fasthed og Delingernes Harmoni, for Lysten til at iføre Bygningen mere eller mindre af Fortidens Stilklædning.

Arkitekternes Arbejder blev efterlignet af Haandværkerne, men disse kunde naturligvis ikke med samme Sikkerhed arbejde med de fremmede, ofte tidsfjærne Former, der i saa mange Tilfælde var uden Forbindelse med de Opgaver, som det er Haandværkerne overladt at løse. Nye Brugsformer og nye Materialer har yderligere forøget Forvirringen i Byggeriet. Det er ikke mere nogen regulerende Tradition, som fastslaar en Skønhedsnorm for den altovervejende Del af det almindelige Byggeri, den Del, der præger Landet, og som Haandværkerne forvalter.

Naar vi da har erfaret det Nyes Grimhed og det Gamles Skønhed, set, hvorledes de gamle Bygninger ved hele deres Væsen smukt og naturligt føjer sig ind i By eller Landskab, ligger det nær at tilegne sig de almindelige Skønhedsværdier, de Love, ud fra hvilke Bygningerne er skabte.

De Dyder, som vi erkender ved de gamle Bygninger, er bestemte af tre Faktorer:

For det første: en fast og kraftig Hovedform, der giver Bygningen Ro og Vægt i sit Hele.

For det andet: en jævn og taktfast Inddeling af

dens Flader, det vil sige: Vinduers og Døres regelmæssige Anbringelse i Vægfladerne og rette Størrelse i Forhold til disse.

For det tredie: Stof- og Farvevirkningers rette Iagttagelse.

Alle disse Hensyn maa iagttages ved enhver Bygning, hvis et godt Resultat skal naas.

Hosstaaende Billede, Figurerne I og II, viser eksempelvis to Bygninger af samme Størrelse.

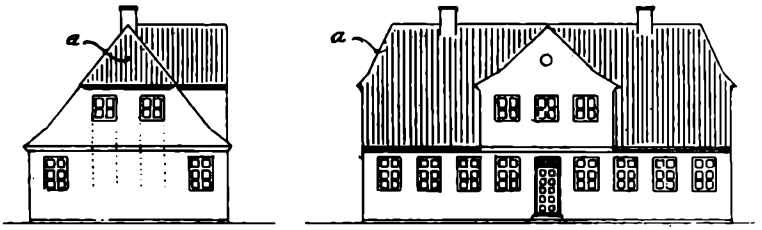

Fig. I

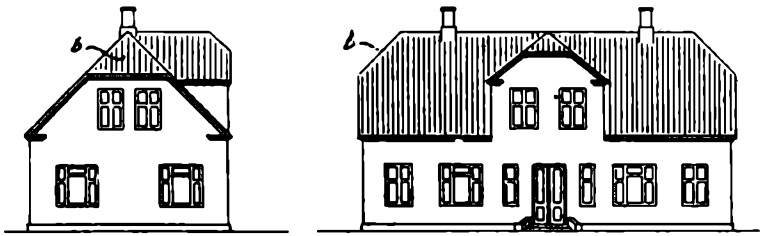

Fig. II.

Figur I viser et Hus af fast og holdningsfuldt Ydre. Tagets Størrelse og Form er i Forhold til Murhøjden (Væghøjden) vel afvejet, Gavlens Profil fast og bestemt. Gavlvalmen „a" todeler Taghøjden som Frontespicen saaledes, at Gavlen og Frontespicens Gesimser ligger i Tagrejsningens halve Højde. Kort sagt: Bygningens „Krop" er fast og bestemt i sin Form.

Hvis vi derefter vil se Figur II, vil vi ikke finde samme faste Former. Gavlvalmen „b" er af en ubestemt Højde i Forhold til Tagets Højde og Bygningens hele Profil; den viser, at man i Tagetagen uberettiget har krævet samme Etagehøjde som i Stueetagen. Frontespicen er ranglet i Modsætning til den paa Figur I viste; den er — som oftest — afvalmet i et vilkaarligt Forhold. I denne Forbindelse maa det bemærkes, at en Frontespice som almindelig Regel bør være uden Valm eller helt afvalmet til sin Gesimshøjde.

Det vil af Figur I fremgaa, hvormeget en jævn og ensartet delt Facade vinder i Ro og Skønhed mod en mere vilkaarlig delt, som

den paa Figur II viste. Paa Figur I er alle Vinduer i Stueetagen af samme Størrelse og Form, og der er lige store Pillebredder, Stueetagens Vinduer i Gavlen er skudt saa nær ud mod Bygningens Hjørner, at Hjørnepillen bliver ens til begge Sider. Dette Forhold er smukt, naar Bygningen ses over Hjørnet, og det giver Gavlen Bredde og Kraft. (Hvis Bygningens Plan ikke tillader Vinduernes Anbringelse saaledes, bør de finde Plads lodret under Gavlens Vinduer.) Alle Ruder i Husets Vinduer er lige store. Imellem Tagetagen og Stueetagens Vinduer er et ganske bestemt Forhold, idet førstnævnte har en Højde, der svarer til Underrammerne i Stueetagens Vinduer. (Hvis Stueetagens Vinduer ikke har Overrammer, vil man altid lade Tagetagens Vinduer have et bestemt Antal Rudehøjder, f. Eks. i Stuen 5 Ruder høje Vinduer og dertil i Tagetagen 3 Ruders Højde, eller Forholdet kan være 3 og 2 eller 4 og 3.)

Det er en Regel ved gamle, smukke Huse, at alle Vinduers Ruder er lige store, og det er et af de Hensyn, som vi bør iagttage ved vore Bygninger; det giver Ro og Orden, som er af det gode. Vinduesbredder bør være ens for Stue- og Tagetage, og Vinduespillerne maa være gennemgaaende, som ved Frontespicen ved Figur I, der netop er smuk i Kraft af forannævnte Forholds Iagttagelse.

Som vi ved Billedets Figur II fandt mindre faste Former, gælder det ogsaa Inddelingen, som ved sine forskellige Vinduesstørrelser og Pillebredder virker slap og urolig i Modsætning til Figur I's taktfaste Vinduesrække. Vi ser tydeligt Betydningen af de ensartede Vinduesfag og jævne Delinger. Begge Facader er nok symmetrisk anlagte med Dørene midt paa Huset under Frontespicen, men den Ro, som Symmetrien burde bringe, er ved Figur II ødelagt ved Vinduesfagenes Uensartethed og Husets hele Slaphed. Symmetri er en almindelig, men ikke absolut krævet arkitektonisk Disciplin. En Bygning kan godt have faste Forhold og gode Inddelinger uden at være symmetrisk anlagt, men hvis Symmetrien er en Faktor, maa den kunne opfattes umiddelbart og klart, det vil i denne Forbindelse sige, at dens Balance maa bestaa af Enheder — ens Vinduer og Piller.

Det vil ogsaa af Tegningen fremgaa, at man har undgaaet de store „halvandenfags" Vinduer. De store Vinduer bevirker, at en Bygning synes mindre; flere, men mindre Vinduer gør Bygningen anseligere, og to mindre Vinduer giver i Almindelighed mere Lys end et stort.

Næst Form og Delinger er Stof og Farver det vigtigste. — Ogsaa her gælder det, at de gamle Bygninger er smukkere end de fleste nye. De kalkede Længer og mossede Straa- eller Tegltage gaar i malerisk Henseende smukt ind i Landskabets Farvestemning ligesom de gamle Byers ensartede røde Tage eller farvede Mure giver Gaderne et malerisk Helhedspræg.

Straataget er smukt i Landskabet, fordi det i saa udpræget Grad er et Naturprodukt i Modsætning til andre Tagmaterialer. Det bliver

med Tiden mørkt og mosset, bliver farverigt og intimt med Naturens Farver. Straataget giver bløde og dog kraftige Tagformer, det forlener Bygningens Tag med den Karakter, der særpræger et dansk Landskab — de bløde og kraftige Former.

Efter Straataget maa Tegltaget foretrækkes i skønhedsmæssig Henseende; det kræver ogsaa en anselig Tagrejsning og tillader kraftigt formede Taglinier, selv om det ikke yder Straaets Fylde. Teglens varme, røde Farve er af smuk og festlig Virkning sammen med Naturens grønne. Teglen vinder i Skønhed som Straaet, efter som det ældes — nogle Sten bliver mørke, andre spiller i det grønne, nogle beholder det friske røde. Tagfladen bliver farverig, og det ferske røde, der gjorde det nye Tag grelt i Naturens Farver, forsvinder. Tagets Farvestemning bliver en Harmoni i Landskabets Farver.

For saavel Straa- som Tegltag gælder det, at de ved deres mørke Lød sikkert og bestemt skiller Bygningernes Tagmasser ud fra de hvide eller kalkfarvede Vægge.

Fra de gamle vestjyske Gaarde kender vi samme Tagmaterialers smukke Forhold til den røde, fugede Mur. Straaet skiller sig ved sit Stof stærkt fra Murværket, og Tagstenene forener sig med det i Stof og Farver. Det gælder ved Farvestemninger som ved arkitektoniske Delinger, at der maa kræves bestemt Lighed eller Ulighed — Symmetri eller afgjort Usymmetri. Al Slaphed virker uskønt.

Alle disse skønhedsmæssige Fortrin besidder Straa og Tegl frem for alle andre Tagmaterialer og ikke mindst overfor Cementtagene.

Paptag er aldrig særlig smukt, men altid smukkest, naar det beholder sin naturlige sorte Tjærefarve, der staar smukkest sammen med en hvidtet eller rødfarvet Mur.

Man ser ofte, at nye Bygninger er udstyrede med Gesimser, Baand eller Friser af mørkere Farver end Væggene, for Eksempel hvide Vægge og gule Gesimser eller røde, fugede Vægge og mørke Cementgesimser. Alt saadant er uskønt. Ogsaa ved dette Forhold gælder det, at de fleste gamle Bygninger giver os den bedste Lære. Man vil altid se, at de mørke Mure smykkes af lyse (hvide) Gesimser og Baand, hvis man afviger fra det ensfarvede Murværk, der maaske er den smukkeste og simpleste Form.

Alle disse Forhold bør iagttages, saavel som Form og Delinger, de har den største Betydning for Bygningens arkitektoniske saavel som landskabelige Værdi.

De her i Korthed behandlede Forhold er de Egenskaber, som udmærker de gamle, smukke Bygninger. Disse Egenskaber maa igen tilføres vore Nybygninger, hvis ikke den skønhedsmæssige Øde-

læggelse, som vore Landskaber og Byer i de sidste Menneskealdre har været udsat for, skal fortsættes.

Der er i de sidste tre Slægtled i vort Land sket store og gavnlige Reformer i mange Henseender, men den skønhedsmæssige Side af vort Folks Kultur er blevet forsømt.

Lad os bevare det Gamle og sætte Skik paa det Nye, lad os bevare det, som uden at skade Tidens Livskrav kan bevares.

Vi har endnu skønne, gamle Byer i Arv fra Fortiden, og vi ejer et skønt Land; ingen har Ret til at gøre det grimt, der fra Naturens Haand er skønt, og det gælder Danmark.

Det 16. Aarhundredes Herregaarde.

Af Ejler Haugsted.

Vore gamle Herregaarde er ved Siden af Kirkerne de værdifuldeste historiske Mindesmærker paa Landet. Da Kirkebyggeriet var standset med Reformationen, rejste der sig Landet over den ene røde Gaard ved Siden af den anden; Samtidens Beundring af denne store Byggevirksomhed, der fortsattes ind i det 17. Aarhundrede, fandt Udtryk i Claus Christoffersen Lyskanders Vers om Mette Rosenkrantz' Vallø:

Hun bygde slet Vallø op af ny
over grønneste Skove, saa højt i Sky
med Taarne og rødeste Tinde,
med Saler og Galleri, Port og Bro,
som der vel bliver, mens Verden kan staa,
hendes Navn til evig Aminde.

Vel er mange af de stolte Herreborge fra Adelsvældens Tid sunkne i Grus, forsvundne eller erstattede med Nybygninger, og de fleste af de bevarede er omdannede efter de skiftende Tiders Krav, men der staar dog endnu saa mange tilbage „ved Magt", at man den Dag i Dag kan danne sig et klart Billede af de Adelsgaarde, som de ærlige og velbyrdige Mænd, Frederik II's og Christian IV's Rigsraader og Riddere byggede og færdedes i.

Aarhundredet efter Reformationen er for Herregaardene, hvad Valdemarernes Tid er for Landsbykirkerne: den store Byggeperiode, da den arkitektoniske Opgave finder en fuldgyldig Løsning.

Mens der er Ro og Enhed over Billedet af den romanske Landsbykirke, viser det 16. Aarhundredes Herregaard sig i mangfoldige Skikkelser; ikke blot varierer Typen efter Ejerens Velstand og Smag og efter Stedforholdenes Krav, men der foregaar i Løbet af Aarhundredet langsomt og gradvis et Stilskifte; man iagttager en Brydning mellem noget gammelt og hjemligt og noget nyt og fremmed; den tunge og uregelmæssige sengotiske Murstensarkitektur fortrænges lidt efter lidt af Renaissancens lettere og regelmæssige Former og dens nye Dekorationssystem. Det er meget vanskeligt at sige, naar Sengotiken afløses af Renaissancen; hvis man skal sætte et Skel, maa det vel være omkring 1550.

Vi har ikke bevaret ret mange sengotiske Gaarde i deres oprindelige Skikkelse; men der findes mange Steder en Fløj eller

et Stykke Mur fra Aarhundredets første Halvdel i en senere Bygning. Den sengotiske befæstede Gaard var hyppigst et Enkelthus, men der findes ogsaa Vinkelhuse (to Fløje, der danner en ret Vinkel) og enkelte tre- eller firelængede Anlæg. Som Eksempel paa Enkelthuse kan nævnes Sønderhuset paa Tjele, rimeligvis bygget af Mogens Lauridsen Løvenbalk († 1536), en skummel Bygning, opført i to Stokværk over en tøndehvælvet Kælder; paa Voergaard er der i Nordfløjen bevaret et Enkelthus fra Børglumbispen Niels Styggesens Tid († 1533). Viborgbispens Borg, Spøttrup, blev bygget af Jørgen Friis som et trefløjet Anlæg med to Stokværk og Vægterloft. Af iøjnefaldende Kendetegn paa sengotiske Bygninger kan nævnes, at Skiftegangen er Munkeskifte (eller vendisk Skifte), at Hvælvinger er spidsbuede og forsynede med Ribber; de faa Vinduer er anbragt uregelmæssigt uden Symmetri. Der var ikke megen Plads indenfor de tykke Mure: i første Stokværk har der været nogle faa Opholdsværelser, i andet Stokværk en Sal (Højenloft), derover Vægtergangen med Skydeskaar og Skoldehuller; ad indvendige Trapper kom man fra det ene Stokværk til det andet.

Dette tunge, mørke og ubekvemme Fæstningshus forandres under Paavirkning fra Nederlandene og Nordfrankrig i Aarhundredets anden Halvdel, den gotiske Renaissances Tid. Man indfører Krydsskifte i Stedet for Munkeskifte, de spidse Buer over Vinduer og Døre afløses af Kurvehanksbuer, Ribbehvælvingerne forsvinder og afløses af Hvælvinger med Stikkapper, Renaissancens Dekorationsformer gør sig gældende. Huset bliver symmetrisk og regelmæssigt; der opføres hyppigt Trappetaarne og Hjørnetaarne; Fæstingspræget og Skydeskaar og Skoldehuller forsvinder efterhaanden.

Der findes mange af den gotiske Renaissances Gaarde tilbage; dog er i Reglen deres Indre bleven omdannet. Det lettest iøjnefaldende Kendetegn paa den nye Stil er Taarnene. Enkelthuset faar et helt andet Præg, naar man til dets Langside bygger et Trappetaarn, som det ses paa Haraldskjær eller Sæbygaard; en rigere Udformning faar Enkelthuset, naar der ogsaa bygges Hjørnetaarne, som paa den ældste Fløj paa Rosenholm og paa Karen Gyldenstjernes Rosenvold. Ved Siden af Enkelthuse træffes hyppigt trefløjede Anlæg som Benzon, Meilgaard, Skaføgaard og Nørlund. Paa Katholm blev det trefløjede Anlæg aldrig færdigt. Mens Symmetrien ikke er gennemført i Gaarde fra Midten af Aarhundredet som Hesselagergaard og Ørbæklunde paa Fyn, er den det i Dronninglund og Lindenborg (ca. 1580).

De fleste af denne Tids større Gaarde bygges op i to Stokværk over Kældere; Benzon og Gl. Estrup har dog tre. Ligesom i det ydre stræber Bygmestrene ogsaa i det indre at skabe Symmetri; en Plan, der synes at have været hyppig anvendt, bestaar i at indrette to store Stuer i Gavlene og forbinde dem med en „Stengang", bag hvilken der findes nogle smaa Værelser.

Udsmykningen samler sig gerne om Portalerne; paa Ulstrup

og Benzon staar to Krigere, hver paa sin Side af Porten. Rigest er Dekorationen paa Voergaard, hvor Portalen er formet som en romersk Triumfbue, og hvor Facaden er inddelt med Pilastre. En enkelt Gaards Bygningshistorie kan vise Udviklingen: Vi gaar ind i Borggaarden paa Gl. Estrup og lægger Mærke til, at Vestfløjen er muret op i Munkeskifte, og at der i den findes en Række tilmurede spidsbuede Vinduer. Kælderen under samme Fløj har 2—3 m tykke Mure og Rester af gotiske Hvælvinger. Gavlmuren af dette Hus fortsættes et Stykke ind paa den senere byggede Nordfløj; heraf maa sluttes, at Gl. Estrup har været et Vinkelanlæg, der — som de gotiske Vinduesmotiver viser — blev bygget i Slutningen af det 15. Aarh. af Lave Brok. I Sydfløjens to nedre Stokværk mod Gaarden er der ogsaa Munkeskifte; da den ikke er muret i Forbandt med Vestfløjen, maa den være yngre end denne og er rimeligvis opført af Lave Broks Enke Kirstine Høg. Dette sengotiske Anlæg, der var stærkt forfaldent i Slutningen af det 16. Aarhundrede, blev helt ombygget i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede. Gennem Vestfløjen blev der brudt en bred Portgennemkørsel, Bygningen blev forhøjet med et tredje Stokværk, og der blev bygget et Taarn med Trappegavl foran Porten og gennembrudt af denne, samt to Hjørnetaarne. Sydfløjen blev helt ombygget, den fik et tredje Stokværk, der blev bygget et Trappetaarn til i Gaarden og indrettet et Kapel. Tilsidst blev den lidt lavere Nordfløj bygget i Stedet for den nedrevne. Samtidig blev der bygget i Lade- og Staldgaarden. Denne store Byggevirksomhed skyldes Eske Brok († 1625) og hans Svigersøn Jørgen Skeel.

Et fuldstændig helstøbt Anlæg er Jacob Seefeldts Sostrup, det nuværende Benzon, der i Følge Indskriften over Porten er opført 1599—1606. Fundamenter viser, at Bygherren havde tænkt at rejse en firfløjet Gaard, men Døden afbrød ham, og hans Enke nøjedes med at bygge det halve af Kvadrangelen, saa Borggaarden kom til at bestaa af et Hovedhus og to korte Sidefløje. Man ser paa det ensartede Krydsskifte, at Bygningen er opført i et Træk; den har tre Stokværk over hvælvede Kældere. Midt paa Hovedfløjen er Portgennemkørslen anbragt — smykket med en prægtig Portal, opsat af Jørgen Skeel i Aarene efter 1613 — Midtaksen fremhæves yderligere af en gavlformet Frontespice; de mange store Vinduer med Kurvehanksbuer er anbragte symmetrisk om Aksen; i Borggaarden er der to symmetrisk anbragte Trappetaarne, et i hvert Hjørne, og paa hver af Sidefløjene er der paa Ydersiden en karnapagtig Udbygning.

I Modsætning til det maleriske, uregelmæssige Gl. Estrup, som mange Slægtled har bygget paa, er det monumentale rolige Benzon en enkelt Mands Værk, et stolt Udtryk for Tidens Lyst og Trang til at hævde den enkelte Personlighed.

Imellem de to Yderpunkter, som Gl. Estrup og Benzon markerer, ligger hele det 16. Aarhundredes Herregaardsarkitektur.

Kalø.

Af C. M. Smidt.

Hvis nogen af vort Lands Borgruiner kan taale Sammenligning med Hammershus paa sin Klippe højt over Havet, maa det være Kalø. Den lille Ø ligger inderst i Kaløvig, og paa Borgbanken, der løfter sig 66 Fod over Havfladen, staar en svær firkantet Murstens-Kolos, den vejrbidte Ruin af Borgens gamle Hovedtaarn. Tre Sider af Banken værnes ved dybe Grave. Men Gravene er uden Vand, og paa den fjerde Side, den sydvestre, staar Borgbanken med brat Skrænt mod Havet.

En vidunderlig arkitektonisk-landskabelig Virkning af denne Ø og dens Omgivelser. Fra dens lave østre Strandmark hæver den sig jævnt bølgende Vest paa mod Højøen, hvor Voldstedets firsidede Midtbanke ved sine Graves dybe Skaar er skarpt skilt fra de stejle Bakkevolde. Paa Midtbanken — nær det Hjørne, som er længst fra Havet — staar Taarnets tunge Murstensblok samlende og monumentalt mellem spredte Tjørne og Trægrupper. Og Taarnet med det barske Ruinpræg, det tavse Vidne om en svunden Tid, giver Øen med Borgbanken, Voldene og Trægrupperne et eget eventyrligt Liv, fjærnt fra det nutidige. Havets Flade er den nære Indramning om Øen; men det østjyske Kystlands, Djurslands og Mols' bevægede og varierede Bakkeformer drager en mægtig Halvkreds af stærke Højderygslinier uden om Havvigen og den karakterfulde Borgø.

Kaløs Voldsted med de dybe, tørre Grave, hvor Menneskehænder tydeligt nok er kommet Naturen til Hjælp for at skabe en stærk Befæstning, bringer os de Jordanlæg i Erindring, som vi kender fra Oldtidens Slutning og den ældre Middelalder. Men det er først fra Erik Menveds Tid, vi har historiske Vidnesbyrd om dette Sted. — Mere end et Aarhundrede tidligere fortælles det ganske vist i Øm Klosters Krønike, at Cistercienserne Aar 1169 overtager et af Benediktinerne grundlagt Kloster paa Kalø eller Kalvø; men ved visse stedlige Forhold, som omtales i Klosterkrøniken, kan det godtgøres, at her er Tale om en Ø i Skanderborg Sø, og ved Undersøgelser paa Stedet har jeg konstateret, at der virkelig har staaet Munkestensbygninger paa den lille Ø, Kalvø, i Søen ved Skanderborg.

Længere tilbage end til Begyndelsen af 14de Aarhundrede kan vi da ikke følge Borgen paa Øen i Kaløvig. Vi hører, at Kong

Erik, efter at have slaaet Bondeoprøret ned, i 1313 tvinger Bønderne til at arbejde paa Borgens Befæstning. Men kun 6—7 Aar senere maa Eriks Broder, Kristoffer II, i sin Haandfæstning forpligte sig til at nedbryde alle Slotte i Nørrejylland med Undtagelse af Riberhus, Koldinghus og Skanderborg. — Naar Kalø allerede nævnes 1340 og senere under Valdemar Atterdag og de følgende Konger som et vigtigt Borganlæg, har man ganske naturligt fremsat Tvivl om, at den i Kristoffers Haandfæstning paabudte Nedbrydning er bleven udført. Ved de Undersøgelser, jeg for Nationalmuseet har foretaget i 1904 og 1907—09 — i Forbindelse med Opmaaling og delvis Istandsættelse af det store Taarn — er der imidlertid fremkommet Brudstykker og Spor af Murværk, der maa antages at stamme fra et Taarnanlæg af en anden og ældre Plan end det nu staaende Taarn. Det er sandsynligt, at vi her har Rester af et ved 1320 nedbrudt Taarn, mens det store Hovedtaarn, der endnu staar, desværre som Ruin, maa være opført ikke mange Aar efter Nedbrydningen af det ældre og ovenpaa Resterne af dette.

Men vi vil betragte hele det befæstede Anlæg paa Øen i Kaløvig. Havet skiller Borgøen fra det faste Land, der ligger i en Afstand af 1500 à 2000 Fod fra den lille Ø, og er forbundet med den ved en lang stensat Dæmning eller Vase. Et Sted i denne Dæmning har der været en Gennemskæring med Vindebro. Her var den første Hindring for Borgens Angribere. — Lidt Øst for Øens Midte skar en vandfyldt Grav, som gik fra Nord til Syd, Øen over i 2 Dele. Denne Grav var 2den Hindring, og umiddelbart indenfor den fandtes — og findes endnu den Dag i Dag — Grundvolden af en Stald- og Ladegaard. Fra denne, der laa omtrent midt paa Øen, er Vejen gaaet ud mod Øens sydvestre Kyst og har lidt indenfor Strandskrænten fortsat langs denne opad mod Borgbanken. Men inden vi naar denne, passerer vi et firsidet Plateau, der nu kaldes Ridebanen. Herfra fører en Dæmning over sydøstre Grav til Borgbankens søndre Hjørne. I ældre Tid var her en Vindebro.

I de Synsforretninger fra 17de Aarhundrede, som er bevarede, kaldes sydøstre Side for s ø n d r e, og Sydvestsiden mod Havet hedder V e s t s i d e n. Vi vil holde os til disse Betegnelser.

De dybe, tørre Grave om Borgbanken er Angribernes tredie Hindring. Hvis man ad Vindebroen over søndre Grav nær dennes Vestende mod Havet var kommet til Borgporten og ind gennem denne, stod man indenfor Ringmuren, der omgav hele det firsidede Borgplateau og løb langt Randen af de dybe Grave. Og dog var man kun i den forreste — søndre — Gaard, et langt, smalt Gaardsrum med Længderetning Øst—Vest, begrænset i Syd af Ringmuren, i Nord af Borggaardens søndre Fløj, Porten Øst for denne, og Øst herfor atter det store Taarn. Fra alle Sider kunde den Fjende bestryges, der var naaet ind i den søndre smalle Gaard, ogsaa fra dennes korte Øst- og Vestende, som lukkedes ved søndre Del af Øst- og Vest-Ringmuren med Vægtergangen.

Og karakteristisk for Kalø som middelalderligt Borganlæg er det, at yderste Port fører ind i forreste Gaards vestre Ende, mens Porten til den egentlige Borggaard er anbragt et godt Stykke østligere, saaledes at en Fjende, der er kommet ind gennem yderste Port, maa løbe en Strækning af ca. 75 Fod paa langs gennem yderste Gaard, udsat for Beskydning fra alle Sider, inden han naar inderste Port ved Foden af store Taarn. — Endeligt maatte en stormende Fjende da, for at naa ind i Borggaarden, forcere 4de Hindring,

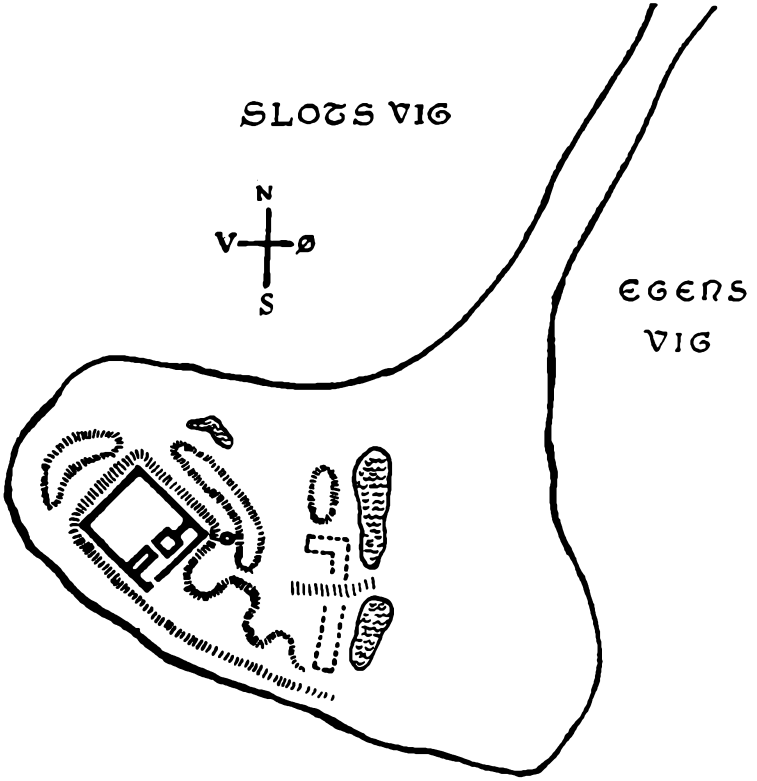

den inderste Port, og her havde han selve det store Taarns Vægtergang lige over Hovedet med den Regn af Pile, Sten og endnu varmere Velkomst, som Forsvarerne kunde byde paa.

Vi ved ikke, om Kalø nogensinde er blevet stormet og indtaget; men vi ved, at selv om Borgen var taget, Borggaarden besat, havde Fjenden endnu tilbage at erobre det store Taarn, Borgens Donjon eller Barfred. Med en vaagen Besætning i Taarnet var det ingenlunde let at indtage. Det var godt 38 Fod (12 Meter) i Kvadrat. Murene var indtil 8¾ Fod (2¾ Meter) tykke; Døren var højtsiddende (den nuværende Døraabning paa Østsiden er af nyere Dato), og Vinduerne var smalle udadtil, de nederste kun 7 à 8½

Tommer (18 à 22 cm), mens de indefter var brede med Plads til Bueskytter. Og Taarnets Højde var ikke ringe. Selv nutildags rejser Taarnruinens Mure sig 31½ Fod (9¾ Meter) over Borgportens Stenbro, 44¼ Fod (13,90 Meter) over Kældergulvets svære Stenlag. Endnu er bevaret Kælderen, 1ste og 2den Etage og et Stykke af 3die. Fra Synsforretninger ved vi, at denne 3die Etage var overhvælvet, og vistnok herover fandtes Taarnets Vægtergang.

Over Jordsmonnet staar foruden den mægtige Taarnruin nu kun sparsomme Rester af Borgens østre Ringmur og af den søndre langs Sydsiden af søndre Gaard, endvidere Rester af vestre Ringmur i selve Jordoverfladen, mens nordre Ringmur kun kan spores som en Hævning i Terrænet. Og af Borggaardens Bygninger har vi endnu Murværk af østre Borgfløj, væsentlig kun Sydgavlen, samt af Sydfløjens Nord- og navnlig dens Sydmur. Mens vi jo i Taarnets Grundvold og nederste Partier formentlig har Rester af et ved 1320 nedbrudt Taarn, er nuværende Taarn sikkert, som nævnt, rejst kort efter, maaske kun 10—20 Aar efter det ældstes Nedbrydning. Og dette nye Taarn, Hovedtaarnet, bygget af røde Munkesten, synes ældre end de Ringmure og Bygninger, hvis Rester vi nu har tilbage; muligt, at søndre Ringmur er den ældste af disse. I det store og hele er der til Ringmure og Bygninger vistnok væsentlig anvendt gulrøde Munkesten. Det er sandsynligt, at Ringmurene og flere af Bygningerne stammer fra Valdemar Atterdags Tid. — Naturligvis har man ogsaa senere bygget paa Borgen og foretaget nogle Ombygninger. En saadan kan spores i østre Borgfløjs Sydgavl, og her er anvendt røde Munkesten af lignende Art som dem, vi finder i den nærliggende Bregnet Kirke, paa hvis Kormur vi ser Aarhusbispen Jens Iversen Langes Vaaben, og som vistnok stammer fra Midten eller sidste Halvdel af 15de Aarhundrede.

Arealet af Borgen indenfor Ringmurene er paa det nærmeste 220 Fod (Øst—Vest) × 260 Fod (Nord—Syd). — Hvis vi vil vide noget mere om, hvad der har været bygget paa denne Borgplads, end det, de sparsomme Rester af Ringmure og Borgbygninger kan fortælle os, maa vi gaa til de i Rigsarkivet opbevarede Synsforretninger fra 1607, 1629 og 1641. Sammenholder vi dem med de Mure, vi kan se eller spore paa Stedet, er vi dog istand til i store Hovedtræk at danne os et Billede af den gamle Borg.

Den ydre — søndre — Gaard havde jo en Ringmur i Syd. Nær dennes Vestende stod Porthuset med den yderste Port, og udenfor den var der en Fjællebro, som i 1607 ikke var nogen Vindebro. Tæt ved Porten — vistnok i søndre Gaards Vestende — stod en Smedie af Bindingsværk; men den blev efter 1629 nedbrudt og flyttedes ind i Borggaarden. Borggaardens søndre Hus af Grundmur, med Fruerstuen i 1607, med Lensmandens Stue i 1641, var en af de betydeligste Bygninger; østlig i dette Hus, lige op til store Taarn, nævnes indre Port.

Langs vestre, nordre og østre Ringmur stod grundmurede Byg-

ninger; men disses yderste Mur var selve Ringmuren med Vægtergangen, der i alt Fald nævnes under Beskrivelsen af vestre og nordre Ringmur, og det er ikke usandsynligt, at de mindre Bygninger, som nævnes i Borggaardens nordvestre og nordøstre Hjørne, og som paa Grund af Brøstfældighed bliver nedbrudt, er Rester af 2 gamle Hjørnetaarne. Paa nordre Ringmur var der nogle „Hemmeligheder" af Træ; dog de var allerede i 1607 slemt forfaldne. — Borggaardens længste Hus var det østre, i hvilket der fandtes et Kapel og en Sal samt nogle mindre Rum, det ene kaldet „Parisis Kammer". En Del af dette Hus var i 1607 Kornmagasin og tækket med Straa. — Langs vestre Ringmur laa et grundmuret Hus, hvori Stegers og Bryggers med Skorsten og Ovn. Det var saa forfaldent, at det maatte nedbrydes, og en helt ny Bygning opførtes her 1643—44. — Langs nordre Ringmur laa et grundmuret Hus (2 Loft højt), men yderlig forfaldent. Det omtales i 1641 som nylig istandsat og rummende Skriverstuen.

Flere Bindingsværksbygninger fandtes indenfor Ringmurene, saaledes ét 16 Fag langt og 3 Loft højt vestlig paa Gaardspladsen; det er i 1607 saa gammelt og forfaldent, at det „ej kan hjælpes". I 1629 er kun 7 Fag tilbage; 1641 er det helt forsvundet. Og et elendigt Halvtagshus af Træværk, 10 Fag langt, i 1607 brugt som Hønsehus, laa ved nordvestre Hjørne op til vestre Ringmur. Det var nedbrudt i 1629, og i 1641 var her opført et nyt Bindingsværkshus med Vognskjul og Smedie.

Disse Synsforretninger giver os Billedet af en gammel Borg i Forfald. Efter de Rester, vi finder paa Borgpladsen, maa vi formode, at det snarere er Fundamenterne end selve Murene, som har svigtet, navnlig hvor disse var lagt ude paa Kanten af Voldskrænterne.

Før Midten af 14de Aarhundrede havde Claus Limbæk og Stig Andersen Kalø i Pant. Senere pantsatte Valdemar Atterdag det — i sidste Halvdel af Aarhundredet — til Aarhusbispen; men Dronning Margrethe indløste det i 1407. Vi skal ikke nævne de mange Lensmænd, der i Tidens Løb var knyttet til Kalø, men kan dog ikke forbigaa Erik Banner, som havde Lenet i 40 Aar; under ham var Gustav Vasa Fange paa Kalø. Hans Flugt i 1519 kostede Erik Banner en svær Bøde. Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm var Lensmand 1563—96. Han satte den lange Stendæmning fra Øen ind til det faste Land istand. Og fra 1607 til 1629 havde Jørgen Skeel Lenet, Ejeren af Sostrup, Skærvad, Ulstrup og Estrup, fra 1627 Danmarks Rigsmarsk. Mens han var Lensmand, blev den ulykkelige Søren Qvist, Præst i Vejlby, sat i Fangekælderen paa Kalø 1625. Aaret efter henrettedes Præsten, uskyldig, dømt for Mord. Men i sin Grav fik han en sen Oprejsning. De, som falsk havde vidnet mod ham, maatte lade Livet; og Steen Blicher har i sin berømte Novelle sat Præsten i Vejlby et udødeligt Æreminde.

I 1660 blev Lenet ophævet og Kalø Amt oprettet. Og i August

1661 skænkede Frederik III Kalø til sin Søn Ulrik Frederik Gyldenløve, Marie Grubbes Mand; hun har en Tid boet paa Kalø.

Ifølge gammel Tradition skal Gyldenløve have nedbrudt Kaløs Bygninger og brugt Stenene ved Opførelsen af Charlottenborg i København. Man har imidlertid rejst Tvivl om Rigtigheden heraf, fordi Gyldenløve i April 1670 atter afstod Kalø til Kronen. Men Godsejer Jacob Estrup til Skaføgaard, der har syslet med Kaløs Historie og bl. a. i Rigsarkivet fremdraget vigtige Oplysninger, har gjort mig opmærksom paa, at Gyldenløve og Vincents Hahn i August 1672 fik Kaløs Bygninger og Materialer foræret af Christian V, og at det i 1697 nævnes, at Bygningerne er bleven nedbrudt af Hans Excellence Gyldenløve. Da Grundstenen til Charlottenborg blev lagt i 1672, og jeg i 1903, ved Undersøgelser foretagne for Nationalmuseet, har konstateret, at en gammel Murrest, i Flugt med Charlottenborgs Façade mod Nyhavn, var bygget af røde Munkesten, der i Størrelse svarede til Stenene i Kaløs store Taarn, kan der vist ikke være Tvivl om, at Gyldenløve virkelig har nedbrudt Borgen paa Kalø og prammet de Materialer, han kunde bruge, til København.

Siden har den gamle Borg paa Øen i Kaløvig staaet som Ruin.

Der er over dette Sted en sjælden historisk Stemning. Men hvis de Rester af Borgmurene, som endnu er tilbage, ikke helt skal forsvinde, maa man gøre noget for at redde dem. Og det store Taarns øverste Etage trues af Nedstyrtning inden ret mange Aar, om der ikke foretages en Udbedring i Taarnets Indre.

Lad os værne om Kalø, Øen med den gamle Borgplads og dens sidste Borgrester. Ombrust af Havet ejer denne historiske Plet en særegen, djærv og frisk Skønhed og en Monumentalitet, hvortil vi har faa Sidestykker i vort Land.

Gennemgang af Kaløegnens Folkesagn.

Af Hans Ellekilde.

Indledning.

Hvad Kaløegnen er, folkelig set, lærer vi af en gl. Bygderemse, som Hovfolkene til Kalø har digtet om hinanden (se Th. Gravlund: Dansk Bygd, I, S. 54):

Egens Gæs,
Rønde Havmaager,
Følle Hvalp,
Skrejrup Skjalk,
Kuerup Kukker,
Bjødstrup Bukker,
Torsager Herrer,
Rostved Mærer.

Remsen er digtet af de Torsager Herrer. Til deres Sogn hører Skrejrup Skjalk og Rostved Mærer, men til Nabosognene Egens (det første Molbosogn) og Bregnet Sogn hører de øvrige Byer, alle med Øgenavne efter Dyr og Fugle, m. a. Ord en social Trip-Trap-Træsko. Den fornemste og førende By i Bregnet Sogn er Rønde, med det poetiske Navn Rønde Havmaager; hertil kommer Følle imod Vest, Korup og Bjødstrup imod Øst.

Almindelige Betragtninger om Æventyr og Sagn: Æventyr er international, individualistisk Digtning med Hovedinteressen i Heltens eller Heltindens personlige Lykke og Velfærd (Helten vinder Prinsessen og det halve Kongerige). Hjemstavnen har kun negativ Værdi, som det Sted, hvor Askepusteren lider ondt og faar sine Ævner hæmmet. Sagnet er national Digtning med afgørende Sans for Hjemstavnen og Rigets Vel, og det er i stort og smaat gennemtrængt af kollektiv, national Livsanskuelse. Forskellen mellem Æventyr og Sagn viser sig praktisk set i, at Æventyret mangler Stedfæste, mens Stedfæstet for Sagnet er lige saa nødvendig som Roden for Planten. (Eksempel: Det almindelige fællesdanske Sagn om Højen paa røde Pæle, stedfæstet til Kalø Bavnehøj her i Bregnet Sogn.)

Inddeling af Sagnene.

Historiske Sagn og mytiske Sagn. De historiske Sagn er Genspejlingen af Hjemstavnen og Rigets Historie i Folkets Bevidsthed,

de mytiske Sagn er Genspejlingen af Folkets ældgamle Tro og Skik i senere Tiders Bevidsthed. Hovedmassen af de mytiske Sagn er „hjemligt Hedenskab", en langt mindre Del lavkirkelig Mytologi („Fanden", Vorherre og St. Peder paa Vandring, Den evige Jøde osv.). Vi har indenfor de ældre mytiske Sagn 3 Hovedgrupper af Sagn: 1) Naturmytiske Sagn (Bjærgfolk, Nisser, vilde Jægere, dyremytiske Væsener osv.), 2) Sagn om Dødninge, 3) Sagn om magtejende Mennesker. De magtejende Mennesker er snart gode, som Præster og kloge Folk, snart onde, som Hekse og Skademænd. Blandt Dødningerne er der ligeledes nogle der er gode, som gavner deres efterlevende Slægt og Venner, i hvert Fald ikke gør dem ondt, og andre der gør Fortræd, og som derfor maa nedmanes af Præsten. De naturmytiske Væsener, Bjærgfolk og Nisser især, er deres Venners Ven, deres Uvenners Uven. Opretholdes Frændskabet mellem Overjords- og Underjordsfolket, har Bonden Lykken med sig; brydes Frændskabet ved, at Højen ryddes („Højbrud"), styrter alle mulige Ulykker ind over Bonden og hans Husfolk og Ejendom.

De forskellige Arter af Sagn genfindes som Regel levende Side om Side i det enkelte Sogn. Undertiden er et enkelt Forhold stærkt nok til at trænge andre Arter af Sagn næsten helt til Side (Daubjærg, Tjele), ofte kan et saadant Forhold tildrage sig Hovedopmærksomheden (Ekspl.: Tissø, Møns Klint, Nørre Vosborg, Kalø.)

Sagn om Kaløs Belejring og Udsultning.

Kilder: Resens Danske Atlas VI, S. 555—56 (1680). Thiele: Danske Folkesagn III, 1820, S. 66—68 (1843 I, S. 311), 5 Opskr. i E. Tang Kristensens Danske Sagn III, Nr. 1425—29. Bedst er Opskriften D. S. III, 1425, optegnet af Oldsagssamleren, Figurmaler R. H. Kruse fra Fur 1855. Indhold: Grev Gert ligger med sine Krigsfolk paa det Sted, som endnu den Dag i Dag kaldes Grevens Holm. Kalø kan kun indtages ved at sulte Besætningen ud. Kun een Ko tilbage; den blev af sin Vogter over 10 Gange om Dagen trukket til og fra Vandet, altid med en af de forhen slagtede Køers Hud over sig. Fjendens Spejder træffer Koens Hyrde, som siger: „Nu har I ligget her i 7 Aar, men om I ligger her i 7 Aar til, kan I dog ikke sulte os ud." Næste Nat rejste Greven med alle hans Folk derfra.

Optegnelsen er et historisk Sagn, — der er nemlig ingen mytiske, overnaturlige Momenter deri —, men det er ikke en historisk Meddelelse, hvis Hjemmelsmandskæde vi kender, og hvis Paalidelighed vi derfor kan vurdere, for derefter at bruge Optegnelsen som en historisk Kilde. Nej, Optegnelsen er et historisk Sagn, d: et Stykke Folkedigtning. En Maalestok for vor Vurdering er at se, hvorledes dette Sagn overholder Folkedigtningens episke Love. Disse Love er formuleret af Axel Olrik, se Danske Studier, 1908, S. 69—89, A. Olrik: Nogle Grundsætninger for Sagnforskning, 1921,

S. 66—82. De mest iøjnefaldende af disse Love er Tretalsloven og Bagvægtsloven (Eks.: Æventyrets Per, Povl og Esben, hvoraf først den yngste, Esben, faar Lykke til at vinde Prinsessen og det halve Kongerige.) I vort Sagn raader en af A. Olrik overset Lov: den dramatiske Spændings Lov: Frelsen sker i det allersidst mulige Øjeblik. Til Opnaaelse af det tilsigtede Maal: Kaløs Frelse, anvendes to Motiver: 1) Huder paa Ko + 2) den snilde Hyrde. Det sidste Motiv er et uselvstændigt Fortsættelsesmotiv, Sagnets Grundform indeholder kun det første Motiv: Ko med Huder. Hos Resen finder vi et helt andet Motiv: det sidste Svin. Det knibes i Ørerne her og der paa Borgpladsen; Belejrerne tror, de har Svin nok, og hæver Belejringen. Hos Thiele og i de øvrige Opskrifter i Danske Sagn blandes de to Sagnformer „den sidste Ko" og „det sidste Svin", hvoraf den sidste mere og mere trænges tilbage. Det samme gælder de øvrige danske Belejringssagn: Sagnformen med det sidste Svin kender jeg kun fra Gl. Skjern og fra Tiesborg ved Slesvig, Sagnformen den sidste Ko er mere hyppig: kendt bl. a. fra Sallingholm, Brattingsborg i Klejtrup, Stigsholm i Stigsholm Sø, Tørning ved Haderslev osv. Udsultningssagnet kan følges ud over Danmarks Grænser, gennem Tyskland til Italien, blot med andre Motiver. Et enkelt af disse: Ost, lavet af Kvindemælk, slynget ud over Bymuren til Belejrerne, viser i et Glimt Forskellen mellem raffineret italiensk Bykultur og jævn dansk Bondekultur med dens Glæde med simple, landlige, ægte nationale Motiver, den sidste Ko eller det sidste Svin. Sagnet har ingen direkte Værdi som historisk Kilde; det var ikke saa vel, om Grev Gert havde maattet vende om fra Kalø med uforrettet Sag. Sagnet lærer os derimod, at Erik Menveds og Grev Gerts Tvangsborg i 1680 (Resen) og rimeligvis længe før i Almuens Bevidsthed var bleven til en Rigsborg, som Kaløegnens Beboere betraglede med Glæde og Stolthed. Et andet Udtryk for Kærligheden til Kalø og Harmen over dets Vanskæbne er Rimet:

Rosenholm det røde
lagde Kalø Slot øde,
Skafføgaard det graa
hjalp til, hvad det kunde formaa.

(D. S. III, 1364, 1428—29). Til Forklaring af Rimet tjener disse Kendsgerninger, at den Mand, som byggede først Rosenholm (1559—1567), dernæst Skaføgaard (1579—1582), nemlig Jørgen Rosenkrantz, i en lang Aarrække (1563—96) var Lensmand paa Kalø. Blandt hans Samtids Adel levede den Forestilling, at Kalø stammede fra Hedenskabets Tid: Anna Krabbe paa Stenalt meddeler 1615, at Rimbolt tog den hedenske Konges Datter, Jomfru Guldborg af Kalø, og vilde hjemføre hende til sin Borg Rugaard ovre øst paa i Djursland (se Danmarks gl. Folkeviser II, S. 342: Visen om Ribold og Guldborg). Jeg ved ikke, om Jørgen Rosenkrantz har næret en

lignende Forestilling om Kalø Slots Ælde; rimeligvis har han som Renaissanceherremand foragtet den gamle umoderne Borg og derfor ofret den mindst mulige Vedligeholdelse paa den. Ulrik Fr. Gyldenløve, der lod Kalø nedbryde 1672, har ikke været længe nok paa Kalø til at gøre varigt Indtryk paa Folkets Fantasi, og Charlottenborg ligger udenfor Kaløegnens Synskreds.

Kalø Ruin.

At Taarnet trods alt bliver staaende, forklarer Folket paa mytisk Vis saaledes, at en Drage vaager over Taarnet og passer paa det. I Taarnet ligger 7 Aars Skat af Jylland. (D. S. II C 143, III 2377, 2378). Det er et Kongeløsningssagn. Et andet Sagn af denne Art er Sagnet om Dyrehøj ved Rostved. Det hedder: „Debel og Dyrehøj er dyrere end Danmark" (D. S. III 2382—83) ɔ: at denne uanselige og tungsindige Høj indeholder Skatte rige nok til at købe hele Danmark. En saadan Skat maa ikke Enkeltmand tilegne sig; derfor mislykkes Forsøg paa Skattegravning i Kalø Ruiner. (D. S. III, 2307 og 2323, sml. Thiele III, 1820, S. 67). Folkene i Rønde graver efter Skatten. Første Nat tror de at se Rønde brænde — de kaster Spaderne og løber hjem, men da var det kun Blændværk. Næste Nat brænder Bregnet Kirke, atter Blændværk. Tredie Nat faar de fat paa Hanken af en Kedel, som var fuld af Penge. Da giver Dragen en Vind fra sig. En af Bærerne bryder Tavsheden: det var da en Fandens ilde Lugt. Da bliver i samme Øjeblik Kedelen revet fra dem, og de faar den aldrig mere. Vi har her et tydeligt Eksempel paa den før omtalte Tretals- og Bagvægtslov. Et oprindeligt selvstændigt Sagnmotiv: den ilde Lugt, der bringer Graverne til at bryde Tavsheden, forbindes med et Sagn om de skattevogtendes Væseners Blændværk (Ildebranden) og anbringes i Bagvægtstillingen som det afgørende Motiv. I Sammenligning med de før omtalte Højbrudssagn, der vistnok har sit Spredningsmidtpunkt paa Sjælland, betegner Skattegraversagnene en Slappelse af den folkelige Bevidsthed. I Højbrudssagnene brænder Gaarden v i r k e l i g, i Skattegraversagnene brænder den kun t i l s y n e l a d e n d e (Blændværk).

Fangen paa Kalø.

Ikke Gustav Vasa, hvis videre Skæbne er udenfor Kaløegnens naturlige Synskreds, men Præsten i Vejlby, Søren Jensen Qvist. I Hofmans Fundationer III 118—119 fra 1758 fortælles et Sagn om, at Lensmanden paa Kalø den Dag, Præsten blev henrettet, finder 3 Draaber Blod under sin Hue paa Bordet; han opfatter det som en Aabenbaring af Præstens Uskyld og lod befale, at Henrettelsen skulde opsættes, men da var Præsten død. Severin Kjær oplyser i sin Bog: Præsten fra Vejlby, 1894, at Christen Thomesen Sehested, der som Højesteretsdommer 1626 havde været med til

at dømme Søren Qvist til Døden, 7 Aar senere som Lensmand paa Kalø var Præstens Søn Peder Qvists fornemste Støtte til at faa Sagen genoptaget, de to falske Vidner dødsdømt og henrettet og til at faa Præstens Avindsmænd, der har været med til som Sandemand at sværge Søren Qvist skyldig i hans Husmand Jesper Hovgaards Mord, bragt i den værste Klemme, anklaget som de var for ved Tvang og Forledelse af Vidnerne at have hidført Søren Qvists Henrettelse. Muligvis har Sagnet om de 7 Sandemænd oprindelig hørt sammen dermed, nu er i hvert Fald Forbindelsen glemt. Paa Følle Strand stod der en Kreds af 7 mandshøje Sten; det havde været 7 Sandemænd, som havde svoret falsk Ed, men de blev straks paa Stedet forvandlet til Sten (Thiele II, 1843, S. 41, D. S. V, Nr. 1601). Sagnet er paa en Gang Vidnesbyrd om folkelig Retsopfattelse: de mensvorne Bondedommeres Straf, og om folkelig Geologi: Forklaring af de mærkeligt udseende Sten som forstenede Mennesker. Denne Forestilling er imidlertid ganske ung: vi har her som i det forrige Sagn katolsk Jærtegnstro og ikke hjemligt Hedenskab. Den ægte gamle folkelige Forklaring paa, hvorfor de store Sten ligger her og der, er den, at de er kastet af Kæmper eller Kæmpekvinder og derfor bærer Mærker af deres Haandgreb. Mindesmærket er nu desværre ødelagt. To af Sandemændene staar ved Indkørselen til Røndegaard, to andre skal være i Haven samme-steds. Efter Fotografi at dømme har de 7 Sandemænd muligvis været de 7 sidste Sten i en Langdysses Sidekreds, hvor selve Dyssen i ældre Tid er forsvundet.

Sagn om Bregnet Kirke.

Kirkens afsides Beliggenhed borte fra Sognets Hovedby forklares af Sagnet saaledes, at Kirkens Grundvold er blevet flyttet fra Aalmos Stente lidt Nord for Vejen mellem Rønde og det nuværende Kaløgaard til dennes nuværende Plads (D. S. III, 837—38). Aarsagen til Kirkens Beliggenhed borte fra Landsbyen er snarere Naboskabet med den hellige Kilde i Skoven umiddelbart øst for Kirken. I Folkemunde hedder denne Kilde Thørreskjæld, hos Trap IV [3] 1015 Tobiæ Kilde, hvad der rimeligvis antyder, at den blev anset for gavnlig for Øjensygdomme. (Sml. Tobiæbog 3, Vers 25 og 2, Vers 11—13). Kirken skal være bygget paa en Hest, der blev levende begravet. (D. S. II, H. Nr. 3). Naar en Meddelerske i Jyske Folkeminder VI, Nr. 72, ikke desmindre fortæller, at hun som Barn har set to smaa Kirkelam hoppe paa Muren og forsvinde mellem Gravene, skyldes det, at hun er fra Torsager. Her er Kirken bygget over et Lam, som siden den Tid er Kirkens Varselsdyr. (D. S. II H. 3). Tæt Nord for Kirken ligger Monses Krog, her blev Gengangerne i gl. Dage nedmanet. Her findes et Treskel, o: Sammenstød af tre Skel, og et saadant Sted var i gamle Dage det mest brugte Begravelsessted for Selvmordere eller Forbrydere.

Forvalter Værums Nedmaning.

Se D. S. IV 680, 1213, V 535—37. Den ældste Opskrift i D. S. V 535 fra 1854, optegnet af en Forpagter paa Bisgaard ved Horsens til Frk. Nanna Reedtz, fortæller, at en Forpagter paa Kalø drukner ved Slotspladsen. Han gaar igen i sine Værelser i Skikkelse af en sort Hund, man aldrig kan fange. Han bliver nedmanet af den gamle Præst i Torsager i Forbindelse med ham i Todbjærg paa en Eng ved Bregnet Kirke (altsaa ikke i Monses Krog), og der blev rammet en Pæl ned over ham, men Bønderne tør ikke meje det Græs, som staar nærmest Pælen for ikke at komme til at rykke den op, saa Gengangeren bliver fri. Anders Jørgensen Sams i Rostved (D. S. IV 1213) kender Forvalterens Navn Værum, men ved, at Pælen i Engen for længe siden er rykket op. Værum var Birkedommer og Forvalter paa Kaløgaard 1787—96; efter Dødsannoncen i „Berlingske Tidende" 1796 (Nr. 89) er han død ret pludselig i en Alder af knap 45 Aar. I ingen af de 5 Opskrifter forlyder der noget om, at han har været brutal eller ond mod sine undergivne; rimeligvis maa da fra Almuesynspunkt Grunden til hans Gengangeri søges i, at han dør, før han efter Naturens Orden skulde dø. I Følge Folketroen har de mytiske Væsener Magt til at ændre Skikkelse (Heks optræder som Hare, Nisse som Kalv, Genganger eller Fanden som sort Hund). Nedpælingen af det onde Genfærd viser en Opfattelse af Gengangeren som et massivt Legemsvæsen, ikke noget luftigt Aandevæsen. To Kendsgerninger maa fremhæves:

1) I Følge gammel engelsk Lov (først ophævet 1824) skulde Selvmordere begraves paa en Korsvej med en Pæl gennem sit Liv (Melusine IV, S. 11—12).

2) I Marvede Præstegaard i Sydsjælland er der o. 1880 fundet Skelettet af et Menneske under en saadan Manepæl (A. Uhrskov: Folkesagn, 1922, S. 11—12).

Genfærd faar Fred.

I en Gaard i Nærheden af Kaløgaard viser der sig et Lys om Natten, som ikke vil forsvinde. Præsten hentes, spørger: „I Guds Navn, er her noget, der skal aabenbares?" „Ja", svarer en Røst, ingen kender. Præsten tegner Kridtkors paa Væggen ved Lyset, og næste Dag findes et gammelt indmuret Barnelig, og siden saa man aldrig Lys i Stalden (D. S. II I 81). Sagnet har muligvis sin naturlige Forklaring; Lyset kan stamme fra Fosforet i Knoklerne, men Almuen tolker det paa mytisk Vis. Til Sammenligning se Danske Studier, 1921, S. 173, hvor Prof. Warming i 1874 opdager den naturlige Forklaring paa, at Kalø Bavnehøj i Følge Sagnet staar paa Ildsøjler: de lysende Dampe udgaar fra den fosforsure Kalk i nogle hensmuldrede Knokler ca. ½ Alen nede i Jorden.

Manglende Sagn.

Fra Bregnet Sogn mangler vi de to store Sagngrupper: naturmytiske Sagn (især om Bjærgfolk) og kloge Folk og Hekse; dem bad jeg Tilhørerne fra Rønde om at fremskaffe, selv om vi i Forvejen havde god Viden netop om disse Sagngrupper fra Nabosognet Torsager.

Afslutning.

Anvisning til at finde Sagnene. De to Hovedkilder er Thieles Danmarks Folkesagn I—II, 1843, og Tang Kristensen: Danske Sagn I—VII, begge med udmærket gode Stedregistre. Dansk Folkemindesamling arbejder paa at ordne alle de trykte Sagn i S. Grundtvig: Gamle danske Minder I—III, 1854—61, i Tang Kristensen: Jyske Folkeminder III, IV, VI, VIII og IX, i Skattegraveren I—XII, i Kamps: Danske Folkeminder, efter Sogne og giver gerne paa Forespørgsel Henvisning til, hvad der i Forvejen kendes fra Sognet af Sagn. Endnu vigtigere er det at søge til mundtlig Kilde: de gamle i det Sogn, hvor man er født eller har sit Kald, og spørge, hvad deres Forfædre fortalte om Sø, Bæk, Kilde, Sten, Træ, Høj, Kirke, Herregaard osv., som findes i paagældende Sogn. Det indsamlede Stof bør dels indsendes til Dansk Folkemindesamling til Opbevaring til Eftertiden, dels benyttes i Undervisningen, selvfølgelig med nogen Skønsomhed. Som Eksempel paa en saadan Fortællings Betydning fortalte jeg en Barndomserindring, min Faders Fortælling om „Verdens Ende", et Hus, der ligger en Fjerdingvej Nord for Helsingør, hvor Pointen var en Advarsel mod at bruge for store Ord.

Efterskrift. En fyldigere Redegørelse for min Opfattelse af de danske mytiske Sagn findes i min Udgave af Evald Tang Kristensens Æresbog i Udvalg, 1923, sml. Præstø Amts historiske Samfunds Aarbog 1920: Sydsjællandske Folkesagn, Sprogforeningens Almanak 1922: Nordsjællandske Folkesagn og Dansk Udsyn I 1921, S. 174 flg. (Kritik af H. F. Feilbergs Opfattelse).

Djurslands Folkemaal.

Af Marius Kristensen.

Det kan være vanskeligt nok at afgøre, hvordan vi skal afgrænse det jyske, men dersom vi holder os til den rent folkelige Forklaring, at Jyderne snapper Endelsen af og siger *a* til sig selv, saa er Beboerne af disse Egne Jyder.

Langt lettere er det sprogligt at bevise, at de hører til den midtøstjyske Gruppe, som omfatter Folkemaalene mellem Horsens og Randers (for nogle Tings vedkommende Vejle og Mariager) Fjorde. Let kendelig er Behandlingen af *æ* og *ō* foran *r*- og *l*-Forbindelser, Overgangen *a* > *o* foran *l* og *nd* og mere.

Imidlertid har Djurslandsmaalene ogsaa en Del, der viser hen imod nordjysk. Forskellen mellem Hankøn og Hunkøn i Kendeordet, aaben Medlyd i Begyndelsen af nogle Stedord (der, den, da), Sammentrækning af Kendeordet med det forudgaaende Navneord, *ð* i Endelserne, *w* foran *e* og *i* — alt dette og mere er nordjyske Ejendommeligheder.

Ogsaa mod Sydøst gaar der Forbindelseslinier. Fælleskøn er ikke helt eneraadende i Tillægsmaaderne som ellers i Jysk, og Brugen af Stød følger væsentlig Ømaalene. Ogsaa de tre Køn i Navneordene stemmer lige saa vel med Ømaalene som med Vendelbomaalet.

Et særligt Træk, som dog kun omfatter en Del af Djurslands Maal, er Overgangen *ø, y* > *e, i* i Mols, Sønder Herred, Anholt og Nordsams. (Vægteren i Æbeltoft sagde: Hvis Bien sætter mig fra Bestillingen, saa skal Bien ogsaa fede mig.) En saadan Afrunding forekommer pletvis hele Norden over (sml. Island).

Om Principper for Dialektlæsning se Danske Studier, 1920, S. 68: Marius Kristensen: Nogle Synspunkter for Dialektstudiet, sml. Danske Studier, 1912, S. 160: Ved Afslutningen af Kort om de danske Folkemaal. Vejledning til Brugen af Danias Lydskrift, 1924 (kan faas ved Henvendelse til Folkemaalsudvalget, Tøjhusgade 9, København K.).

Marsk-Stigs Viserne.[1]

Af Marius Kristensen.

Den Begivenhed, som fandt Sted St. Cecilie-Aften 1286 i Finderup Kirkelade, fik vigtige Følger i Danmarks Historie, men ikke mindre i dansk Digtning. Folkevisen var hin Tids „politiske Presse", og det ser ud til, at den straks er taget i Brug.

Først af det ramte kongelige Parti (D. g. F. 145, F-G; O. 25) med den tunge Sang om de mange, der vil være Herrer i Danmark, vel oprindelig sluttende med Omkvædsverset:

Eders Herre han er slagen ihjel,
Gud hans Sjæl vel naade!
Kongen ligger i Finderup vejen,
og alt Landet stander i Vaade.
Nu stander Landen i Vaade.

Men snart lyder ogsaa Modpartens Indsigelse, de Adelsmænds, som havde grebet til Vaaben imod den kongelige Enevælde. Kun et forvansket Brudstykke (D. g. F. 145, K) er bevaret, i stærkt personlig Form, med Omkvædet:

Men vi er dreven ud af Danmark.

Der er endnu en Vise, som for Indholdets Skyld godt kan være omtrent fra Samtiden; det er den med Omkvædet:

Min ædelig Herre, hin unge Hr. Marsti.

Denne Vise (D. g. F. 145, H-I; O. 26) ligger dog allerede aabenbart i et noget andet Plan, der er mere Digtning (den indledende Drøm og Marskens Ridt til Skanderborg) og mindre Virkelighed, men nogen egentlig uhistorisk Episode er ikke indlagt.

Snart begynder imidlertid Sagnene at spinde deres Traade ind i Væven. Marsk Stig blandes sammen med Ridder Stig fra Valdemarstiden, som førte Kongens Banner i fremmed Land; Fortællingen om David og Bathseba — eller en lignende om en anden

[1] D. g. F. betegner Nummer og Bogstaver i Sv. Grundtvigs Udgave af „Danmarks gamle Folkeviser" Nr. 145, O. Nummer i Axel Olriks (og Ida Falbe-Hansen): „Danske Folkeviser i Udvalg" I.

Konge — knyttes til, i Tilslutning til den fra Jens Grand kendte Overlevering om Kongens Kvindekærlighed; et muligvis skaansk Sagn om en Konges Æventyr med en Elvekvinde („Tilskueren" 1922, I, 278) føres i samme Anledning ind; Reval og Ryø bliver ganske uhistorisk Marsk Stigs Krigserobringer. Det hele fjærner sig mere og mere fra Historien og bliver mere og mere blot Digtning, saaledes som vi kender det fra en Række kortere Viser med Omkvæd: „Men Fruen hun sidder i Sjælland, saa mangt der hun sørger" og i en lidt længere med Omkvædet: „Min ædelig Herre" osv. (D. g. F. 145, C-E, B). Desuden har vi i Karen Brahes Folio og i Anne Munks Visebog den lange Vise paa over 100 Vers (med Omkvæd: „Min ædelig Herre" osv.), den danske Middelalders i visse Retninger mærkeligste Romance.

Den Udvikling, vi her træffer fra den raa Virkelighed (som Harmen kan give ogsaa digterisk Værd) til den fri Digtning, finder vi ogsaa ellers ved Folkeviser om historiske Personer, men det er sjældent at finde de forskellige Led i Udviklingen saa vel bevarede som her, og derfor er Marsk Stig-Viserne saa vigtige til Oplysning om den danske historiske Digtnings Udvikling. Dette i Forbindelse med Visernes eget kunstneriske Værd giver dem deres fremtrædende Plads indenfor Middelalderdigtningen.

Hjemstavnsundervisningen.

Af C. Eskildsen.

(Stærkt sammentrængt Referat af Foredraget.)

I.

Hjemstavnsbevægelsen er i stærk Vækst i alle Lande. Den giver sig Udslag i Hjemstavnsdigtning og Hjemstavnskunst, men ogsaa i Hjemstavnsundervisning. Udstillingen ved dette Kursus har givet Billeder fra England, Tyskland, Sverige, Norge og Finland. Ligesaa stærk er Bevægelsen i Frankrig og Belgien.

I Danmark er Interessen for Hjemstavnen meget levende (Historiske Samfund, Foredrag o. s. v.). Men Undervisningen i Skolen er gennemgaaende meget lidt præget deraf. En Aarsag hertil er den paa Skolens Omraade stærkt fremtrædende Centralisation, der — særlig for de højere Skolers og Seminariernes Vedkommende — viser sig i en gammel Eksamensordning, der atter har Lærebogssystemet i Følge. Men Lærebogsundervisningen er Hjemstavnsundervisningens største Fjende.

Dette første Hjemstavnskursus skulde gerne bringe et Gennembrud i saa Henseende. Vi vil herefter sætte vore Krav til Drøftelse i alle pædagogiske Kredse. Men skal det lykkes at gennemføre dem, maa vi komme til fuldstændig Klarhed over, hvad vi vil, at vor Bevægelse ikke hæmmes af en lignende Uklarhed som den, der har svækket Arbejdsskolebevægelsen. Vi maa derfor søge klare Svar paa følgende Spørgsmaal:

1. Hvor staar vi, d. v. s. hvorledes indordner vor Bevægelse sig i Nutidens almindelige Kultur- og pædagogiske Strømninger?
2. Hvad er vort Maal?
3. Hvilke Veje fører til dette Maal?
4. Hvilke Midler staar derved til vor Raadighed?

II. Hjemstavnsbevægelsen i Sammenhæng med de almindelige Kultur- og pædagogiske Strømninger.

Naar vi Lærere vil søge at komme til Klarhed over vor Bevægelses Plads indenfor Tidens pædagogiske Strømninger, maa vi se ud over disse hen til de store Strømninger, der gaar gennem vor Tids hele Kultur; thi Kultur og Opdragelse kan ikke

skilles ad. Kulturens Bevægelse er ogsaa Opdragelsens; Opdragelsen kender ingen egen Bevægelse.

Det, der kendetegner vor Tids Kultur, er, med Oswald Spenglers Udtryk, Kampen mellem Kultur og Civilisation. Vor Tid, Storbyens, Storkapitalismens og Teknikkens Tid, driver hen imod en tom og kold og rodløs Civilisation, Døden for enhver Kultur. Men den i enhver levende Kultur liggende Livskraft rejser sig derimod, og i Kampen for Livet søger den efter faste Rødder i en rodløs Tid, og de fasteste finder den i Hjemstavnen. Derfor søger Digterne og Kunstnerne derud, naar de skal skabe noget dybt personligt.

Paa Pædagogikkens Omraade genspejler denne Kamp sig. Arbejdsskolen søger i Maskinens og Organisationens Tid at opdrage selvstændig tænkende og forskende Personligheder, det enkelte Menneske i og for sig, mere end den gamle Læreskole formaaede. Hjemstavnsskolen træder i Forbund med Arbejdsskolen og tilsigter det samme, men gaar, som det senere skal vises, en Del ud over Arbejdsskolens Maal.

Hjemstavnsbevægelsen, der har ført os sammen her, er altsaa en almindelig Kulturbevægelse og staar i Forbund med vor Tids herskende gode pædagogiske Strømninger.

III. Hjemstavnsskolens Maal.

Hjemstavnsskolen forfølger først og fremmest et ideelt Maal: Vi vil være med til at opdrage Mennesker, som med Bevidsthed har slaaet deres Rødder dybt ned i Hjemstavnen, som derfra stadigt paany kan hente sund Livskraft, og som derved vokser naturligt og fast ind i et levende Fællesskab med deres danske Folkefæller. Ved Siden af tager vi Sigte paa et mere praktisk Maal, bestemt ved metodiske Synspunkter. Vi vil ved Hjemstavnslæren give en fast Underbygning for Forstaaelse af al Geografi- og Naturundervisning, og vi vil ved den bidrage til at gøre vort Folks Historie til den enkeltes uforglemmelige Oplevelse.

Som den samme Vin, der sydfra plantedes til Rhinens Bjerge, antog helt forskellig Duft og Smag, efter hvilken Egn, ja efter hvilken Del af et og samme Bjerg, den kom til at gro paa, saaledes bærer ogsaa hvert Menneske sin Egns „Duft og Smag", sin Hjemstavns fint nuancerede Præg. Gennem større Landomraader (Øst- og Vestjylland) løber, usynligt for et uøvet Øje, talrige fine Grænselinier helt ned til Sogne- eller endog Bygrænser. Saaledes opstaar en Rigdom af Typer, meget mere præget af Hjemstavnen og meget mindre af Race og Afstamning, end de fleste hidtil har antaget, og meget varigere, end ligeledes de fleste tror. Hovedpræget sættes paa os i Barndommen.

Den psykologiske Forklaring derfor er nærliggende. Langt den største Forestillingsmængde, jævnligt liggende i Mørke

under Bevidsthedens Tærskel, men alligevel af største Indflydelse paa Menneskets hele Følen og Villen, leverer Barndomstid og Hjemstavnsplet. (Eksempel: Soldatens Drømme i Felten; gamle Folk „gaar i Barndom".)

Skal Skolen være med til at fremme denne naturlige Udvikling, eller skal den ikke modarbejde den for at undgaa en snæver og landsskadelig Partikularisme?

Vi bør gøre vort til at give vore Børn Hjemstavnspræg. En Maler kan ligesaa lidt male et „dansk" Landskab i Almindelighed som „et Dyr". Saaledes er ogsaa „en Dansker" bleg og uvirkelig, men „en Vestjyde" er Farve og Kraft og Virkelighed, og han er uden videre en Dansker, just som han er. Den vestjyske, fynske, lollandske o. s. v. Farve toner sammen og giver det rige og det rigtige harmoniske Danmarksbillede. En Skole med ensartet Undervisning og ensartede Lærebøger fra København til Ringkøbing bliver uvirkelig og egentlig nærmest udansk. Den er medvirkende i Civilisationens Udviskningsproces og svarer ikke til Skolens Væsen. Skolen er ikke en Verden for sig, ens med alle de smaa Verdener trindt omkring i det hele Land, men den er et lille Stykke af den levende Omverden, den er bygget i. Hjemstavnsskolen er den mest virkelige og mest danske Skole, og idet den giver Hjemstavnsfølelsen særlig Kraft, bygger den Fædrelandskærlighedens stærkeste Grundvold. (Sml. Dr. Mar. Kristensens Foredrag.)

Som vi tjener vort Fædreland ved at opdrage hjemstavnstro Mennesker, saaledes forfølger vi derved Kulturens Maal: at stille kraftige og selvstændige Personligheder hen i en farveløs og udviskende Tid. Vi kan ikke skabe de gode Hjem, men vi kan i Hjemstavnsskolen vække en lignende Følelse som den, der udgaar fra de gode Hjem og spores gennem Menneskets hele Liv. Her kan vi tydeligst og mest følelsesbetonet vise, hvorledes Forfædrene har arbejdet en Plet fremad. Det giver Rankhed og Stolthed, men tillige Følelsen af en alvorlig Forpligtelse til at gøre Slægt, Hjemstavn og Land Ære gennem hele Livet.

Ved Hjemstavnsskolen bidrager vi tillige til at opdrage lykkelige Mennesker, thi ved Siden af Religionen er Hjemstavnsfølelsen en af de rigeste og varigste indre Kilder til Lykkefølelse.

Hjemstavnsskolens praktiske Maal er at tilføre alle Skolefag større Klarhed og rigere indre Liv. Erfaringen lærer, at Hjemstavnen giver Grundlaget for al Viden i Naturkundskab og Geografi, fordi Fantasien ikke er skabende og maa have sit Materiale fra Sanserne.

Man driver nu allerede Anskuelsesundervisning og „Hjemstavnslære" som Grundlag for Historie og Realfagene, men paa dette spinkle Grundlag bygges overvejende en Lærebogsviden op. Arbejdsskolens Reform tilsigter stærkere Iagttagelse i Stedet for Meddelelse, mere egen Fremstilling og eget Arbejde. Hjem-

stavnsskolen kræver det samme, men vil bringe Stoffet endnu nærmere ved at føre det ud over Sanser og Haand ind i Gemyttet. Klarest kan dette vises ved Historieundervisningen. Har man stillet en historisk Personlighed eller Tildragelse i Forbindelse med Hjemstavnen, saa føles dette af Barnet som en Forbindelse med det egne Jeg. Det lærte bliver derved levende og følelsesbetonet og glemmes aldrig, og der skabes derved klare Udstraalingspunkter og Hukommelsesstøtter for det tilgrænsende Stof. (Eksempel: Wallenstein i Aarhus: Wallenstein og hele hans Tid stod af al historisk Stof Eleven nærmest og huskedes bedst, siden Læreren engang tog Børnene med ud til Wallensteins Skanse.)

IV. Vejene til Hjemstavnsskolens Maal.

Skal vi naa vort Maal, saa maa Hjemstavnslæren, som den nu drives i andet Skoleaar, udvides og reformeres, men først og fremmest maa der gennem alle Skoleaar mere end hidtil ved al Undervisning tages Hensyn til Hjemstavnen. Hjemstavnslære og Hjemstavnsprincip, det er de to Veje.

a. Hjemstavnslære som Fag.

Hele Undervisningen i de tre første Skoleaar maa være Hjemstavnsundervisning og have Hjemstavnslære som Koncentrationsfag. Saa udstrakt som muligt undervises derved i det frie, og vel forberedte og godt udnyttede Spadsereture maa foretages meget mere end hidtil. Undervisningens Objekt er alle Hjemstavnens Forhold. De iagttages, og Børnene vænnes fra smaa af til at tænke over Aarsag og Sammenhæng. Særlig Omhu lægges derved paa at fremskaffe et konkret, solidt Grundlag for al senere Viden i Geografi, Naturkundskab og Historie. Næsten alt i Geografi og Natur kan paa denne Maade faa et ved Sansning vundet fast Grundlag, thi „Naturen er i hver lille Krog paa Jorden en Afglans af det hele" (Dam, Bæk, Hustag o. s. v.). De smaa iagttager disse Ting, og hos de større tjener det nære til at anskueliggøre det fjerne; det er Erfaringsviden, som beholdes længere i Eje end Bogviden.

Hvad vi paa vore smaa Udflugter har set og forklaret, det fremstiller vi i og ved Skolen. Først modellerer vi det i Sandkassen (enhver Skole bør have Sandkasse!), dernæst overføres det fra denne i farvet Kridt paa Vægtavlen, og vi har det første Landkort. Hænges senere et rigtigt Landkort op, vil dets Streger og Farver have Indhold og Liv for Børnene.

Saa tidligt som muligt faar Børnene ogsaa selvstændige Iagttagelsesopgaver i deres Omgivelser, og disse optegnes senere i særlige Iagttagelsesbøger. Paa denne Maade vindes f. Eks. de første Kundskaber om den vekslende Solop- og Nedgang, Stjernernes Stilling, Vind og Regn og deres indbyrdes Forhold.

Saaledes opfylder den geografiske Hjemstavnslære sin Opgave: 1) at føre Børnene ind i en selvstændig Gennemtænkning af alle Hjemstavnens Forhold, 2) at vinde klare geografiske Grundbegreber, 3) at føre ind i Landkortets Forstaaelse, 4) at lægge det første Grundlag for den matematiske Geografi.

Paa lignende Maade tjener Hjemstavnen til at forberede den egentlige Undervisning i Naturhistorie og Naturlære.

Med Hensyn til Historieundervisningen ligger Forholdene noget vanskeligere, da den enkelte Egn her ikke saa fuldstændigt genspejler det hele. Her gælder det om at udnytte alt, ved den forberedende historiske Hjemstavnsundervisning dog særlig de hjemlige Sagn. I tyske Skoler plejer man i hele 3. (nogle Steder ogsaa 4.) Skoleaar at drive en forberedende Historieundervisning ved blot at behandle historiske Sagn fra den nærmere Omegn. Efter min Mening forbereder disse Historieundervisningen meget bedre end alle de gamle islandske Gude- og Heltesagn, der nu staar paa denne Plads. I det mindste har de utvivlsomt den Fordel, at de indleder til de forskellige historiske Perioder og saaledes giver et Begreb om, at Historie er Udvikling.

b. Hjemstavnslære som Princip.

Meget vigtigere end Hjemstavnslære som Fag er det at lade Hjemstavnstanken gennemtrænge hele Undervisningen. Her kunde nævnes alle Fag, fra Religion, særlig Kirkehistorie, helt til Tegning og Sang.

I Danskundervisningen maa vi i Stedet for de ensartede Læsebøger have mere landskabsprægede, enten ved særlige Læsebøger for de enkelte Landsdele, saaledes som man har det i Tyskland, eller ved særlige Tillæg til de almindelige Læsebøger. Herved maa Folkemaalet ikke glemmes, thi det rummer de allerstørste Værdier. Et sønderjysk Barn f. Eks. bør kende og kunne læse Digte af Carsten Thomsen og Nic. Andersen. Selvfølgeligt danner det fællesdanske Hovedstoffet i alle Læsebøger, og Danskundervisningen lægger Hovedvægten paa et godt og rigtigt Rigsdansk, men Folkemaalet udnyttes derved, og Læreren bør ved enhver Lejlighed vogte sig for at vise Ringeagt over for dette. Det er enhver Lærers Pligt at modarbejde Folkemaalets Udryddelse!

I Historieundervisningen maa Hjemstavnsprincippet træde særlig frem. Enhver Lejlighed til at sætte en historisk Personlighed eller Begivenhed i Forbindelse med Hjemstavnen bør udnyttes. Hvem der her driver Forskninger, finder en forbavsende Mængde.

I Geografiundervisningen maa vi bort fra Lærebogen og først udførligt behandle Hjemstavnen, dernæst Landskabet og saa det hele Fædreland, og hvor det er muligt, skal der søges Forbindelser mellem de fremmede Lande og Hjemstavnen. Her træn-

ger navnlig Undervisningsplanerne for de højere Skoler til en Omarbejdelse.

For Naturhistorie gælder det samme. Her kan f. Eks. Læreren i Vestjylland ikke følge Lærebogen og give Bøgeskovsvegetationen en grundig Behandling.

I Regneundervisningen bør mange af Regnebogens uvirkelige Opgaver erstattes ved Opgaver fra de levende og virkelige Forhold i Hjemstavnen. (Vestslesvig: Landforpagtning, Kvæghandel.)

Vor Tegneundervisning burde vi omlægge i samme Retning og ligesaa resolut lære af Amerikanerne, som Tyskerne gjorde ved et fuldstændigt Systemskifte i Aaret 1907.

Selv i Gymnastik kan man udnytte Hjemstavnsprincippet ved at tage Hensyn til Egnens gamle Idrætsformer, Leg og Folkedanse. (Vestslesvig: Springstok og Boselkugle.)

Lad os, kort sagt, i alle Fag komme bort fra Uniformeringen fra København til Tønder, og lad os sprænge de Baand, som Lærebogen har lagt paa den danske Skole!

c. Hjemstavnslære som Afslutning.

Som vi begynder med at lade Hjemstavnslæren levere Underbygningen til Fagene, saaledes slutter vi med at sammenfatte alt i den. (Sammenlign her Hr. Storgaard Pedersens Foredrag!). I Tønder danske Folkeskole meddeles saadan Undervisning i en Fortsættelsesklasse (8. Klasse). Ved denne Undervisning vinder baade Hjemstavnens Forhold og Børnenes Viden i de enkelte Fag i gensidig Klarhed. Her kan man ogsaa henlede Opmærksomheden paa Foreninger og Institutioner (Dansk Folkemindesamling, Stednavneudvalg, historiske Samfund o. s. v.). Ligeledes kan man her vække Interesse for Egnens Fremtidsmuligheder og -opgaver (Afvanding, Havn o. s. v.).

V. Hjemstavnsundervisningens Læremidler.

Lærerne vil savne Hjælpemidler til Forberedelse til en saadan Undervisning. Saaledes som det er sket ved dette Kursus, bør enhver Lærer gennemforske sin Egn. Dette bør ikke paalægges ved Tvang, som 1905 i Hertugdømmet Meiningen, hvor ingen Lærer siden har faaet fast Ansættelse, inden han efterviste et nøje Kendskab til Egnen, og hvor enhver Skole til dette Formaal havde at udfylde et udførligt Spørgeskema, som saa benyttedes i Undervisningen. Det bør ske paa den Maade som i Provinsen Hannover og mange andre Steder, at de frie Lærerforeninger nedsætter Udvalg til Hjemstavnsforskning, hvor den enkelte bearbejder sit særlige Fag og gør Resultaterne tilgængelige for alle.

Medens Naturen overalt tilbyder sin store Rigdom, ligger Forholdene med Hensyn til Historien vanskeligere, da de Meddelelser, Læreren skal bruge, i Reglen findes spredt i mange, til Dels vanske-

ligt tilgængelige Kildeskrifter. Her trænger vi til særlige Hjemstavnsbøger med overvejende historisk Indhold. En saadan er for Tiden under Udarbejdelse for Tønder Amt (Vestslesvig).

Vi maa have Klarhed over, hvad vi vil, men ved Siden af maa vi vogte os for Overdrivelsens Fare. Vi maa ikke overdrive Bevægelsens Grundtanke, heller ikke ved Stofvalget (ingen Videnskab i den elementære Skole!), heller ikke ved Undervisningens Teknik (ingen Hjemstavnssport!).

Paa den anden Side vil vi dog ikke slaa af paa de berettigede Krav. De maa gennemføres til Gavn for vor Egn, vor hele Kultur, frem for alt vort kære Danmark.

Jeg elsker Tønder mere end Aarhus;
jeg elsker Slesvig mere end Sjælland;
men vi elsker Danmark over alt!

Hjemstavnsforskning og den højere Skole.[1]

Af Regnar Knudsen.

Hvilken Hjælp kan Hjemstavnsforskningens Princip og Metode yde os i Undervisningen i den højere Skole, hvor den almindelige Fagplan virker splittende?

Maalet er en Helhedsopfattelse af Omgivelserne, deres Udvikling og Sammenhæng ved selvstændig og førstehaands Undersøgelse i Marken. Det drejer sig ikke om et nyt Fag, men om at lade en Metode, et Synspunkt, en særlig Aand faa en Plads ved Siden af Lærebogen som Forudsætning for denne.

Naturfagsmetode og Hjemstavnsforskningsmetode falder i det væsentlige sammen. Man har med Udbytte prøvet at opgive den formelle Inddeling i Fysik, Kemi og Naturfag og indrette Undervisningen paa geografisk Vis og derved faa frem det naturlige Sammenspil af de forskellige Faktorer (t. Eks. en lille Dal). Det tilraades enhver Lærer at foretage en lokal Undersøgelse ikke blot fra sit faglige Synspunkt.

Geografi kan opfattes som det centrale Hjemstavnsfag, da det ogsaa kan betragtes som et humanistisk Fag i Forbindelse med Litteratur, Historie, Kunst og Samfundslære. For Sammenligningens Skyld maa Studiet af andre Lande ikke tilsidesættes, blot indføjes paa et senere Stadium end nu.

Historiens Metode har ofte en statisk Karakter, medens Hjemstavnsforskningen maa være af dynamisk Karakter, søge Udvikling og Sammenhæng. Ogsaa i Undervisningen maa vi bort fra at betragte Minderne fra vor ældste Fortid blot som arkæologiske Kuriositeter („Antikvaren kan blive Antikvitet"). Lærebogen i 1. Ml. begynder med Nildalen; jeg vil begynde med Aarhusaadalen.

Historieundervisningen som Geografiundervisningen maa gøre Alvor af Princippet: „ikke mangt, men meget", og koncentrere Undervisningen om det nære: Hjemstavn, Landsdel og Fædreland, Naboland o. s. v. og ikke behandle fremmede Landes Kultur som ligesaa vigtig som vor egen. Historieundervisningen i Grundskolen kunde tænkes baseret paa Hjemstavns- og Fædrelandshistorie, i Mellemskolen paa Fædrelandshistorie og Nabo-

[1]) Dette Foredrag maatte udgaa af Programmet af Mangel paa Tid.

landenes Historie efter som den har haft Betydning for os; i Gymnasiet paa sammenlignende Verdenshistorie, Samfunds- og Kulturhistorie; paa alle Trin bør Hjemstavnsforhold drages ind.

Danskundervisningen i Mellemskolen kan anlægges saaledes: Chr. Richardts „Vort Land" og nationale Digte læres; „stille Læsning" om Land og Folk („Holger Danske"-Hefterne), der afbrydes af skønlitterær Læsning i Tilknytning dertil (Midtjylland — Blicher og Aakjær; Fyn — H. C. Andersen o. a.; Sjælland — Chr. Winther o. a.) med Kort, Planer og Illustrationer, helst af Eleverne selv. Danske Stile i Tilknytning hertil, særlig i frie Stile efter Elevernes eget Valg og Udstyr (med Illustrationer), Arbejder, de kan ønske at gemme. 1 Time (mdl.) kan anvendes til Opmuntring af frivilligt Hjemstavnsarbejde (Sammenligning af Elevarbejder, Vejledning, Ansporing o. l.). Den, der ønsker at faa andre til at arbejde, maa arbejde selv først, derfor de udstillede Elevarbejder (3. Ml. og Realkl.) som Eks. paa praktisk Samfundslære.

I Sprogundervisningen i Gymnasiet bør Sprogets Liv[1]), Betydning og Anvendelse fremhæves, og dets Udvikling gennem Etymologi og Stednavne, ikke gennem systematisk historisk Lyd- og Formlære, der kræver for megen Tid og er et Studium, som ligger over den Alder. Runeindskrifter med Runer bør læses i Tilknytning til Hjemstavnen og ligesaa nogen ældre Litteratur. — Dialektgeografi og Dialektkendskab bør kræves; vordende Embedsmænd og Lærere maa ganske anderledes end hidtil forstaa den Befolknings Særpræg og Forhold, som de skal virke iblandt. Konflikt mellem Rigssprog og Dialekt maa undgaas. Hjemstavnsforskningsprincipet viser Samarbejdet mellem de forskellige Fag. Betydningen af Udflugter til Steder i Hjemstavnen, der frembyder geologisk, historisk (arkæologisk) og litterær Interesse (Eks.: Øm Klosters Udgravninger ved Emborg).

Samfundslære er dog det vigtigste „Hjemstavnsfag".

Det gælder om at bringe Hjemliv, Skoleliv og Borgerliv i levende organisk Forbindelse; at vække en Følelse af Taknemmelighed for Kulturværdier og Trang til at tjene og deltage i Kulturarbejdet. De brugte Lærebøger giver politisk Historie eller Kommentarer til Grundloven; tager Sigte paa den fremtidige Samfundsborger som Vælger, Skatteborger, Udvalgsmedlem. Dette er for snævert og mangler Sporen til Samfundsfølelse og -vilje. Samfundslærens Maal maa være 1) at vække Elevernes Interesse for deres Omgivelse, der i koncentriske Kredse omfatter det lokale, nationale og overnationale; 2) give Kundskab om Samfundslivets og Kulturens Vækst; 3) vække Hengivenhed og Trang til at tjene. — Udkast til en Undervisningsplan i Samfundslære:

---

[1]) En Del af Stoffet i Byskovs „Modersmaalet", suppleret med det ovenfor nævnte Stof.

1. Alder 11—14. Hjemstavnsfølelse udvikles videre fra Grundskolen — Arbejdet maa altid have Karakter af frivilligt Arbejde med Vejledning, Undersøgelser i Marken, Musæumsbesøg.
2. Alder 14—16. Fædrelandsfølelse og Borgerfølelse. — Familielivets Udvikling. Bosættelse: Landsbyens og Byens Udvikling og Særpræg. By og Land. Næringsveje, Handel og Industri. Lokalt Selvstyre. Fremragende Borgere (Biografier). Stat. Centraladministration. Nationens Arbejde, særlig materiel Kultur (Kunsthaandværk).
3. Alder 16—18. Samfundsfølelse. — Nationens Arbejde, særlig aandelig Kultur[1]). Lov og Regering, Lov og Ret. Almindelig og sammenlignende Kulturhistorie. Økonomiske og sociale Teorier. Det mellemfolkelige Samarbejde. Nationernes Forbund.

Dette bør ikke læres gennem Lærebøger (de kan samle og støtte), men ved Undersøgelser i Marken og Illustrationsmateriale skaffet af Eleverne. Maalet er: ikke Hukommelser, men Samvittigheder.

I Byerne spiller Selskabslivet (Klassefølelse) i de unges Øjne en langt større Rolle end Samfundslivet; anderledes paa Landet. Klike- og Partivæsen er Hindringer for Udvikling af Samfundsfølelse, som Skolen bør overvinde.

Ved sin Karakter af Koncentration, Fordybelse og naturlig aandelig Vækst udvikler Hjemstavnsforskning Rodfæstethed og Trofasthed, og kun den, der er tro i det lidet, skal sættes over meget.

(Kort Sammendrag af et Foredrag holdt i Gymnasieskolernes Lærerforening d. 16. Oktober 1923. (Findes refereret med Drøftelse (Vilh. Rasmussen, H. V. Clausen o. fl.) i den af G. L. udgivne Beretning og i „Bog og Naal" Januar 1924, hvoraf nogle Særtryk kan faas fra Udvalget for 50 Øre.)

---

[1]) Med Henblik paa den nuværende Gymnasieundervisning bør det understreges, at Nationens aandelige Kultur finder Udtryk i andet end Skønlitteratur, nemlig i Kunst (Bygningskunst, billedende Kunst, Tonekunst) og Videnskab, hvor det biografiske Moment bør fremhæves.

Hjemstavnsforskning og Højskolen.

I

Sønderjydsk Hjemstavnskursus 1913—14.

Af Marius Kristensen.

I en vis Forstand er det Kursus, som blev afholdt i Rønde, nok det første danske Hjemstavnskursus, men det har dog Forløbere.

Det var tidlig i Foraaret 1913, at nogle Mænd fra Røddingegnen fik den Tanke at søge at faa afholdt et Kursus i Sønderjyllands Historie og Geografi paa en Skole lige ved Grænsen. Der blev afholdt et Møde hos Gaardejer Olav Fink, Brændstrup, og nedsat et Udvalg, bestaaende af denne, Brødrene Jens Carl Hansen, Rødding, og H. P. Hansen, Hjærting, Sparekassebogholder Anker Callø, Rødding, Forstander Kristian la Cour Pedersen, Skibelund, og Højskolelærer Marius Kristensen, Askov. Der blev ogsaa talt om en Række Emner, som kunde behandles paa dette og senere Kursus af samme Art, og der blev sendt Forespørgsel til Magister H. V. Clausen og Dr. M. Mackeprang, om de kunde have Lyst at være Lærere ved et saadant Kursus, som tænktes afholdt først paa Aaret 1914.

Ved det første Udvalgsmøde (30. Marts 1913) forelaa der Tilsagn fra de to Mænd om at yde Medvirkning ved et saadant Kursus, og det blev besluttet at indbyde en Kreds af Mænd og Kvinder især fra Sønderjylland til at deltage deri. 18. September blev Planen til Kursuset væsentlig lagt og en Liste affattet over henved 100 Mænd og Kvinder i Sønderjylland, som Indbydelsen skulde sendes til, og da Askov ikke i Tiden omkring 1. Februar 1914 kunde skaffe Plads til et saadant Kursus, blev det bestemt, at det skulde søges afholdt paa Skamlingsbanke Højskole. I Løbet af Oktober indløb der saa mange Tilmeldelser, at Planen var sikret, og paa et nyt Udvalgsmøde 9. November blev den endelige Plan lagt, og det blev bestemt, at Undervisningen foruden af Clausen og Mackeprang, som ikke kunde blive en hel Uge, skulde gives af Højskoleforstander H. Rosendal, Lyngby, og Marius Kristensen. Der blev udsendt en Liste over Litteratur, som Deltagerne kunde sætte sig ind i paa Forhaand, og tilsendt dem et Par Smaabøger.

Søndag d. 2. Februar 1914 mødtes saa omtrent en Snes Deltagere paa Skamlingsbanke Højskole, de fleste fra Sønderjylland,

og i den følgende Uge levede de sammen og fik gennemgaaet Sønderjyllands Bebyggelseshistorie, især belyst ved Stednavnene (H. V. Clausen), Sønderjyllands Kirkebygninger (Mackeprang), Sønderjyllands historiske Geografi, Sprogforhold og Administrationsforhold (Marius Kristensen) og Dele af Sønderjyllands Historie (H. Rosendal). Til Foredragene var der tegnet Kort, som Deltagerne fik Lejlighed til at aftegne, idet der var fremlagt et stort Antal tomme Kort (H. V. Clausens, som denne og Litograf Cato velvilligt havde tilladt os at faa nogle Hundrede af til en meget billig Pris). Om Torsdagen var der Fællesudflugt til Ribe, hvor der blev gjort Rede for Domkirkens Bygningshistorie. Højskoleforstander Olav Kjems, som havde været Kursusets Vært, holdt Afslutningstalen.

Et godt Indtryk af, hvad dette Kursus betød, faar vi af en Udtalelse af en af Lærerne: Det Indtryk, jeg fik af Samværet, bestyrkede mig kraftig i den Mening, jeg har dannet mig om Forholdene der nede, og som kortelig kan udtrykkes ved, at Prøjserne kan gøre, hvad Pokker de vil, det vil alligevel prelle af paa eders faste Vilje og Evne til at blive ved at være Danske. Navnlig det understregede tillægger jeg den største Betydning, thi Viljen har jo altid været der, hvorimod det jo ej kan nægtes, at Evnen i Begyndelsen var lidt skral. Vil man virkelig selv under Fremmedherredømme blive ved med at tilhøre sit gamle Folk, maa man ogsaa leve med i dettes Liv. Og det er denne Evne, der er bleven saa stærkt udviklet, samtidig med at I mere og mere er bleven „en Stat i Staten". At I baade vil og kan aandelig vedblive at tilhøre det danske Folk, ja paa det var Skamlingsmødet et nyt Bevis og ej det ringeste. Og derfor endnu en Gang Tak!

Paa det næste Udvalgsmøde, 17. April 1914, blev der lagt Planer om fremtidige Kursus af lignende Art, men med andre Emner, og det blev bestemt, at det første skulde holdes i Askov i Oktober og behandle særlig Sønderjyllands Geologi (i Forbindelse med en Udflugt til Sild). Men baade denne Plan og de endnu mere ubestemte gik jo til Grunde, da Verdenskrigen udbrød i Sommeren 1914.

Det blev paa en anden, mere beskeden Maade, at Folkehøjskolen kom til at tage Tanken om Hjemstavnsundervisning op næste Gang, men dette vil jeg lade den Mand fortælle om, som planlagde og gennemførte det, min Medlærer C. P. O. Christiansen.

II

Undervisning i Hjemstavnslære paa Askov 1921—23

Af C. P. O. Christiansen.

Hjemstavnslære har i Somrene 1921—23 været et Undervisningsfag paa Efterskolelærerkursuset, der da blev afholdt i Askov i Forbindelse med det ældre „Kursus for yngre Højskolelærere".

Medens de fleste danske Højskoler faar deres Elever fra Landets forskellige Egne, er Efterskolernes Elever hovedsageligt fra den omliggende Landsdel, og en Hjemstavnslære vilde derfor kunne indgaa som et naturligt Led i disse Skolers Undervisning. Askovkursuset tilbød da Deltagerne en Vejledning i dette Fag paa 3×13 Timer; de unge Højskolelærere havde Adgang til sammen med Efterskolelærerholdet at overvære Timerne, og Elevtallet var gennemgaaende mellem 15 og 20.

Da Deltagerne var fra Landets forskellige Egne, og de ofte endnu ikke vidste, hvor deres fremtidige Lærervirksomhed vilde komme til at ligge, maatte Opgaven blive den: at meddele et almindeligt Kendskab til Faget, dets Metode, dets pædagogiske Værdi og dets Hjælpemidler med det Formaal, at Deltagerne herved kunde faa Lyst til og udrustes til hver for sig at bygge sig en Hjemstavnslære op i den Egn, de maatte blive knyttet til. Fire af Kursusets Lærere paatog sig hver sin Del af Opgaven, Civilingeniør J. Th. Arnfred, mag. scient. Rosenkjær, Dr. phil. M. Kristensen og C. P. O. Christiansen.

I. Med Litteratur fra Skolemuseet i København — der her ydede os en meget værdifuld Hjælp — søgte sidstnævnte at give en Fremstilling af det Arbejde, der i Tyskland og Sverige er gjort for Hjemstavnslæren i de sidste Aartier. Særligt de svenske Kursus og den svenske Højskoleundervisning i Hjemstavnslære blev omtalt. Derefter behandledes Hjemstavnslæren ud fra pædagogiske Synspunkter, og det søgtes paavist, hvordan en Fortrolighed med Landsdelens eller Egnens Historie kan have Værdi for Forstaaelsen af den nationale Historie. Som Eksempel blev Nørrejyllands særegne historiske Forhold skildret, de omliggende Kyststrækningers, Hedernes, Skovenes og Opdyrkningens Historie. Der blev forsøgt en Fremstilling af nørrejydsk Historie til Forskel fra Øernes Historie, dernæst en Fremstilling af Ribe Amts historiske Forhold og en Orientering i, hvordan man kunde give en Fremstilling af en Herreds- og en Sognehistorie. Tilsidst blev i nogle Timer den danske topografiske Litteratur omtalt fra Pontoppidans „Atlas" til „Danmarks Land og Folk".

II. Dr. Marius Kristensen gennemgik i en Række Timer Spørgsmaal vedrørende den synlige Overflade, set fra et Højdepunkt og iagttaget under en Rundgang i Egnen. Fordelene, men ogsaa Manglerne herved sammenlignet med Kortstudiet blev paavist. Dernæst blev der givet Vejledning i Anvendelsen af Kort, baade gamle og nye, særligt med Benyttelse af Generalstabens over Egnen omkring Askov. Derefter undersøgtes, hvad der præger et Landskab: Naturforhold og Kulturminder. Der blev givet en Række Holdepunkter for Bestemmelsen af Gravhøjene, af Landsbykirkerne, af Herre- og Bøndergaarde. Det blev paavist, hvorledes ældre Veje og Markskel kan findes frem. Som Afslutning blev Folkemaalenes Forskellighed og deres Grænser omtalt, og der blev givet en Skildring af de sted-

lige historiske Samfund, af deres Tidsskrifter og af Fællesforeningens Virksomhed.

Jævnløbende med ovennævnte Timer blev Hjemstavnslæren belyst ud fra meteorologiske, geologiske og botaniske Synspunkter.

III. J. Th. Arnfred gav en Orientering i Grundlovene for Vejrlæren, skildrede Ejendommeligheder ved det danske Klima og viste, hvorledes Vejrliget faar sin særlige Karakter i hver enkelt Egn, dels derved at de barometriske Lavtryk væsentlig følger bestemte Baner ind over vort Land, dels ved at Højdeforhold og lignende spiller ind. De gamle Udsagn og Mundheld om Vejret i de forskellige Egne blev omtalt og nogle af dem forklaret ud fra stedlige Forhold. De klimatiske Forholds Indflydelse paa Livskaarene blev gennemgaaet.

IV. J. Rosenkjær paaviste, hvorledes den tertiære og kvartære Tid har formet det danske Landskab og anvendte Egnen mellem Lunderskov og Esbjerg som et Eksempel herpaa. Han gennemgik derefter i store Træk de danske Plantesamfund og deres Fordeling, idet der blev foretaget Studier i Askovs Omegn angaaende Plantearternes Hyppighed og deres Stedbundethed. I et sidste Afsnit blev Erhvervslivets Afhængighed af Egnens Naturforhold gennemgaaet med særligt Hensyn til Esbjerg- og Herning-Egnen.

Om Hjemstavnslæren i Almueskolen.

Af P. Storgaard Pedersen.

Det rige Undervisningsstof, som Hjemstavnen byder paa, er ofte bleven overset ved Undervisningen i Almueskolen, og dog er det en Kendsgerning, at man ved at øve Børnene i at se paa det hjemlige og kendte paa mange Maader letter Forstaaelsen af det fremmede og ukendte. Det burde være en idelig gentagen Regel for al Undervisning, at man bør gaa ud fra det kendte til det ukendte, fra det nærliggende til det fjernere, fra det hjemlige til det fremmede, fra det, som kan ses og iagttages, til det, der kun bliver Kundskab paa anden Haand ved Meddelelser om, hvad andre har set, erfaret og oplevet. Læreren bør altsaa gennem sin Undervisning søge at faa de synlige Minder til at tale om Fortiden, thi vi kan ikke regne med, at Børnene selv uden Hjælp skal faa rigtig Forstaaelse af de Ting, som ses. Den Dag er derfor vel anvendt, da Læreren tager Børnene med rundt omkring til de Steder, hvor der er noget, som kan tjene til at aabne deres Øjne. Vil vi fortælle Børnene om, hvorledes den danske Jord er dannet, kan man tage dem med ud i en Grusgrav, til en Mergelgrav eller anden større Udgravning, og hvert Sted vil der findes rigt Stof til Samtale og til Fremstilling af, hvorledes Aflejringerne er foregaaet i Istiden. Om den ældste Plante- og Dyreverden her i Landet kan man bedst give Børnene Forstaaelse ved at søge hen til en Tørvemose paa Egnen, og her kan man ofte ogsaa finde Spor af vort Lands første Mennesker. Naar Børnenes Øjne aabnes derfor, vil de næsten overalt i deres nærmeste Omegn kunne finde Stenredskaber, der har været i Brug for Aartusinder siden, og ofte kan man ved Hjælp af de lange Rækker af Gravhøje finde Oldtidens Færdselsveje. Gennem en saadan Forevisning kan man faa Lejlighed til at vække Børnenes Ærbødighed for de store Oldtidsminder, der overalt pryder den danske Jord. Kan Børnene derefter føres til et af vore stedlige Museer, vil den her paapegede Udvikling lettere kunne paavises.

I de allerfleste Sogne findes endnu en Bavnehøj, og paa denne kan man fortælle Børnene om, hvad disse Høje har været brugt til, at her kaldtes Egnens Folk i gamle Dage ved Ildsignaler sammen til Værn mod indtrængende Fjender. Lad os derefter see paa Tinghøjen og Galgebakken i dens Nærhed for at komme ret levende

ind i Retsforholdene, som de fandtes i Oldtiden og langt op i den nyere Tid. Ligger Galgebakken i Nærheden af en Købstad, har den hørt til Bytinget, Købstadens Ting, og her kan da blive Lejlighed til at fortælle om Byernes Udvikling og deres særegne Rettergang.

Vil vi give Børnene Forstaaelse af den religiøse Udvikling, der er foregaaet her gennem Tiderne, kan det ingen Steder ske bedre end i Kirken, der i de allerfleste Sogne er det ældste og smukkeste Mindesmærke fra Middelalderen. Kirkens Historie danner i flere Henseender ogsaa Sognets Historie. Paa Kirkegaarden eller i dens Nærhed findes der ofte Gravhøje, og mange Steder staar de sikkert som synlige Minder om den religiøse Kultus, der fandtes her, før Kristendommen sejrede hos vort Folk. Der findes kun sjældent Spor af de ældste kristelige Gudshuse, Trækirkerne; men vore Granitkirker fra det 12te Aarhundrede er de bedste Minder om Kristendommens Magt. De fortæller om det herlige, opofrende Arbejde, Fædrene har øvet for at give Gudstjenestens ydre Former en værdig Skikkelse. Her vil Børnene kunne faa Syn for Romerkirkens Magt, idet den romanske Stil med sine rundbuede Former helt igennem giver de ældste Kirker deres Præg. I de fleste Kirker finder man ved senere Tilbygninger de gotiske Former med spidse Buer. Inde i Kirken vil man de fleste Steder kunne give Børnene Forstaaelse af, hvorledes de gotiske Kunstformer afløstes af Renaissancen og senere af Rokokostilen. Og tager man Børnene hen til Døbefont og Alterbord, vil der her kunne blive Lejlighed til en Samtale om disse Kirkens Helligdomme, og en Religionstime her vil kunne bringe rigere Udbytte, end hvis den foregaar i Skolen.

Omtrent i hvert eneste Sogn findes en gammel Herregaard, hvorved der ofte endnu findes Spor af Volde og Grave fra den gamle Tid, da Skellet mellem Herremand og Bonde var overordentlig stort, saa Fæstebonden kun var Herremandens Træl og maatte slide og slæbe paa Hovmarken, ligesom han maatte arbejde ved Opførelsen af de stolte, befæstede Borge. Der er vist faa Steder, Børnene saa godt kan føres ind i de gamle Landboforhold, som naar de føres hen til Herregaarden og til de Spor, Herremandsvælden har efterladt sig. I Modsætning dertil kan der maaske findes en gammel Bondegaard, der kan tjene til at illustrere Fortidens tarvelige Forhold i Bøndergaardene.

Mange Steder her i Jylland forsvandt Skovene i det 15de og 16de Aarhundrede; men mange flere Steder, end Folk i Almindelighed tænker, findes der Spor af den ødelagte Skovvækst; men endnu mere fornøjeligt er det at føre Børnene hen til de Arbejder, der især ved Hedeselskabets Virksomhed er gennemført siden 1866 for at bøde paa den tidligere Ødelæggelse af Skovene ved at forvandle Hederne til et Land, hvor en talrig Befolkning kan leve under lykkelige Kaar. Forevisning for Børnene af denne Virksomhed i deres nærmeste Omegn og Fortælling om det, der i det hele her er

naaet, vil vise dem et af de smukkeste Blade i vort Folks Historie i de sidste to Menneskealdre.

Af andre Emner, som Hjemstavnslæren med Udbytte kan drage frem, er den vældige Udvikling af Mejeridriften ret nærliggende. Fortæl Børnene om de tarvelige Forhold, vort Mælkerivæsen virkede under for en Menneskealder siden, og før dem saa hen til Sognets Mejeri og vis dem den fortrinlige Behandling, Mælken nu faar for deraf at fremstille det gode danske Smør, som er Landets bedste Indtægtskilde. Ved en saadan Lejlighed bør der især fortælles om den gode, danske Mand N. J. Fjord, der ved sine omfattende Forsøg gjorde det muligt for vort Landbrug at opnaa saa store Fremskridt i et kort Aaremaal. Paa de her nævnte og flere andre Omraader kan Hjemstavnslæren paa en naturlig Maade kaste Lys over den Udvikling, der er foregaaet gennem Tiderne, saa den viser, hvorledes det Liv, der rører sig omkring os, har sine Rødder i Fortiden, og hvorledes vi nu i saa mange Maader nyder Frugterne af det, Fædrene har plantet. Det skal nok erfares, at Hjemstavnslæren rettelig brugt i Folkeskolen vil kaste et særligt Trylleskær og en rigere Forstaaelse ind paa mange Omraader; thi Børnene lytter gerne, naar de kan finde Forbindelsen mellem det hjemlige kendte og det fremmede ukendte.

Hjemstavnsbevægelsen i England, Sverige og Norge.

Af Regnar Knudsen.

Da Institutionerne for Hjemstavnsforskning (Folklore o. l.) omtrent er de samme i de forskellige Lande, skal der her navnlig dvæles ved det principielle i Hjemstavnskulturen, Omgivelsernes Betydning, og dette Princips Indsats i Folkeoplysning og Opdragelse.

England. Her skyldes Hjemstavnsbevægelsen hovedsagelig en enkelt Mand, Professor Patrick Geddes. Han var Professor i Botanik ved St. Andrews Universitet i Skotland. Som Botaniker og Biolog er han verdensberømt. Han arbejdede ivrigt for Naturstudiet og Naturfagsmetoden i engelske Skoler, og drevet af pædagogisk Interesse gik han gennem Hjemstavnsforskningen, hvor særligt Samspillet mellem fysiske og sociale Faktorer interesserede ham, til Sociologien, og han viede sin Energi til Byanlæg og Samfundslære i Almindelighed; han er nu Professor i Samfundslære (Civics) ved Universitetet i Bombay, hvor han udarbejder Byplaner for de indiske Fyrster, og har bl. a. forvandlet Benares fra en usund og uskøn By til det modsatte. Han var under Indflydelse af de franske Geografer (f. Eks. Elisée Réclus) eller „Regionalister" (Egnsforskere) og har prøvet at forbinde Comtes og Le Plays Lære.

Filosoffen Auguste Comte (1798—1857), Positivismens Talsmand, har givet Sociologien Navn og betonet den positive (mods. spekulative) Undersøgelse af de objektive Betingelser for Samfundsfølelsernes Opstaaen, og disse Følelser er for ham Udtryk for de positive Nytteværdier, Samfundet har for Mennesket.

Socialøkonomen Le Play's (1806—82) Samfundsopfattelse er dybt præget af hans etisk-religiøse Grundsyn; ud fra dette vilde han opnaa en social Reform ved at styrke Familie- og Autoritetsfølelsen. Han har danne Skole i Frankrig (hvor forøvrigt Sociologiens nuværende Førstemand, E. Durkheim, ikke synes at tillægge ham videnskabelig Betydning), men navnlig i England.

Den engelske Hjemstavnsforsknings (regional survey) udpræget samfundsopdragende Tendens understreges atter af den engelske Hjemstavnsforskningsforenings nøje Samarbejde med „Forbundet for borgerlig Opdragelse" (The Civic Education League) ved Fællesmøder, og begge Foreninger er fornylig indgaaet som

Afdelinger af det store Sociologiske Selskab (Sociological Society), der ejer den i 1920 grundlagte Institution (Udgivervirksomhed o. l.): Le Play House, 65 Belgrave Road, Westminster, S. W. 1. Foregangsmændene for denne „nye Sociologi" synes at være Patrick Geddes [gediz] og Victor Branford og deres Hovedværk „The Coming Polity".

Professor Geddes udarbejdede en berømt Undersøgelse af Edinburgh, som har været Mønster for de mange, der er blevet forsøgt i England, og dannede Kærnen i en By-Udstilling, som er blevet fremvist i adskillige Dele af Verden.

Der er i England mangfoldige stedlige og landsomfattende Institutioner, som Foreningen for Hjemstavnsforskning (Regional Survey Association) ikke har direkte Berøring med; men den egentlige Bevægelse er udgaaet fra de Sommermøder, som Professor Geddes holdt for flere Aar siden i en Del af den gamle Borg i Edinburgh (The Outlook Tower), som han har indrettet til et interessant Musæum; men navnlig bredte den sig efter Paaskemødet der i 1914, da Foreningen dannedes.

Arbejdets Værdi er blevet almindelig anerkendt, og mange Foreninger, f. Eks. geografiske og historiske, har taget Sagen op.

I Erkendelse af dette Arbejdes Betydning har Sundhedsministeriet dannet et Departement for Hjemstavnsforskning i Forbindelse med sine Byplaner. Foreningens Formand er for Tiden en Kommunelærer i London, Valentine Bell, som særlig har stræbt at føre Arbejdet ind i Skolen. Han skriver herom: „Vi har tidligere i England i vore Opdragelsesanstalter undladt at tage Hensyn til Barnets Omgivelser med det Resultat, at Skolen er blevet betraglet næsten som fuldstændig afsondret fra Barnets almindelige Liv. Heri er der ved at ske en Forandring, og Hjemstavnen spiller Aar for Aar en langt større Rolle i Barnets Opdragelse."

Han har f. Eks. ladet 12—14 Aars Drenge foretage en Undersøgelse af et Slumkvarter i London og har fundet Arbejdet særlig betydningsfuldt for unge i 14—18 Aars Alderen, den Periode, da de begynder at blive klare over, at de er Medlemmer af et Samfund, altsaa af særlig Betydning for Ungdomsskolen.

Det vil ses, hvor typisk engelsk denne Bevægelse er, præget af den Naturforskeraand og praktiske Idealisme, som ligger den angelsaksiske Race i Blodet. Men et nyt Træk er den Advarsel, som navnlig Prof. Geddes retter mod lokal og national Indsnævring, og den Vægt, der lægges paa det mellemfolkelige Samarbejde. Derved er hele Bevægelsen et betydningsfuldt Led i den saakaldte „nye Opdragelse".

En Undersøgelse (Survey) af et bestemt Distrikt foretages fra saa mange Synspunkter, som har Betydning for et Helhedsbillede af Natur- og Menneskeliv (geografiske, geologiske, botaniske, zoologiske, historiske og sociale). Saa vidt som muligt bliver Resultaterne

kortlagt og illustreret. Tanken er at lade Undersøgelsen vise Nutiden som Resultat af Fortiden og ansporende for Fremtiden.

Bevægelsen i Sverrig er som nævnt skildret af Professor Hans Olrik i „Vor Ungdom" 1917; han omtaler væsentlig dens historiske Side og dens Betydning i Folkeoplysningsarbejdet.

Baade i Sverrig, Norge og Danmark er Hjemstavnslære udviklet som Fag i Folkeskolen ved den forberedende Geografiundervisning, særlig dog i Sverrig ved Sjöholms og Goës smukke og omhyggeligt udarbejdede Bøger. Alligevel er Synspunktet for Hjemstavnslære endnu ret snævert; Faget kommer som her til Lands let til at stivne i Form af Træning i „Anskuelse" (mest paa den sorte Tavle med Illustrationer af Læreren) i Stedet for at være Selvarbejde „i Marken"; men navnlig savnes det socialt inspirerende Handlingselement i Tilknytning til Livet i Omgivelserne ved Benyttelse af Barnets naturlige Interesser.

I Norge er den her forfægtede engelsk-inspirerede Opfattelse fornylig gjort gældende af Erling Kvistvik i en udmærket Afhandling (paa Landsmaal): Heimstadlæra i „Norsk Pædagogisk Tidsskrift" (Særtryk). Og Begyndelsen til et Hjemstavnsforskningsarbejde i denne Aand er gjort af Søndmøre, Romsdal og Nordmøre Kredslærerlag, hvis Sekretær, Skolebestyrer Gjerde fra Aalesund, deltog i det danske Kaløstævne.

I Sverrig findes der ikke nogen Forening eller noget Udvalg, der kan siges at lede Hjemstavnsforskningen som Helhed, det skulde da være „Samfundet för Hembygdsvård".

Samfundet för Hembygdsvård, der er Centralforening for en Række lokale Hembygdsforbund og Foreninger som Svenska Naturskyddsföreningen, Arkitekturminnesföreningen, Folkminnesföreningen osv., virker

> dels för att nyanläggningar och omdaningar utföras med hänsyn till såväl landskapet och bygden som närmast omgivande natur och förutvarande anläggningar,
>
> dels för att natur- och kulturminnen av värde bevaras och i allmänhet för ökande av kundskapen om och kärleken till hembygden.

Det udgiver „Tidskrift för Hembygdsvård", som bringer udmærkede Artikler om alle Former for Hjemstavnsrøgt og Meddelelser om Hjemstavnsarbejdet i fremmede Lande. Et stort Dobbelthefte 1922 handler udelukkende om Danmark, Hjemstavnsforskning, Folkemuseer, Bevaring af gamle Bygninger, Bedre Byggeskik og Naturfredning.

„Svenska Fornminneföreningen" udgiver „Fornvännen" og „Hävd och Hembygd".

De svenske Højskolelærere har en særlig Forening for „Hembygdsvård och Hembygdskundskap". Hertil kommer de mange lokale Organisationer, som ofte i Forbindelse med Universiteterne afholder de omtalte „Hembygdskurser", hvorved Sverrig har faaet

et Forspring for os i almindelig Folkeoplysning. Naar Bevægelsen i Sverrig har faaet en saa udpræget national Styrke, skyldes det de mange lokale Kræfter, der virker i mange mindre eller større Kredse, og en rig og lødig Litteratur over Hjemstavnsforskningens forskellige Hovedemner.

Af en Sammenligning af Bevægelsen i de nævnte Lande synes det at fremgaa, at i England og Finland er den rejst af Naturforskere, der har hævet sig til en Helhedsopfattelse af Natur- og Menneskeliv med Hovedvægt paa Nutid og Fremtid og paa et opdragende socialt og nationalt Kulturarbejde i Samarbejde med andre Nationer.

Sverrig — ligesom Danmark — synes tilbøjelig til at lægge Hovedvægten paa den historiske Side, paa Fortiden som inspirerende for et nationalt Nutidsarbejde.

Det svenske Folk har en historisk bestemt national „Pathos", som det danske ikke besidder; derfor kan den danske Bevægelse synes svagere og ofte ikke at strække sig videre end til den enkeltes personlige Berigelse eller Tilfredsstillelse af private historiske Interesser.

Danmark har dog en ganske ejendommelig „Hjemstavnsskildrer" i Thorkild Gravlund, der har vist en usædvanlig Evne til „Indføling" med det „Folkesind", der er ejendommeligt for særlige Egne og Landsdele. Denne antropologisk-psykologiske Side af Sagen, en Slags „Menneskevækst", synes at være et særlig dansk Bidrag til den almindelige Hjemstavnsforskningsbevægelse, selv om Gravlund ikke skulde danne „Skole".

Danmark kan fra Fortiden henvise til Grundtvigs og Blichers Gerning i Hjemstavnskulturens Tjeneste; der behøves kun at lade deres Aand gennemgløde senere Slægtleds Erfaringer, for at Danmark kan gøre sin nationale Indsats i Hjemstavnsforskningsarbejdet, som det skulde synes at have særlig gode Betingelser for[1]).

Et enestaaende Eksempel paa den samfundsnyttige Betydning af en særlig Side af Hjemstavnsforskningen baaret af privat Initiativ er „Det danske Hedeselskab".

Ved det 1. D. Hj. var der indrettet et Udstillingslokale med Litteratur til Belysning af dette Emne, og de udenlandske Deltagere (Rosberg, Gibson, Gjerde) kunde give interessante Oplysninger herom. De praktiske Anvisninger fra England og Danmark (her som Grundlag for udstillede Elevarbejder) ønskedes fra mange Sider optaget i Beretningen; dette tillader Pladsen imidlertid ikke, men Udvalgets Hjemstavnskursus vil give fornøden Vejledning.

---

[1]) Pladsen tillader ikke en nærmere Redegørelse for danske Bestræbelser for Hjemstavnskultur, som iøvrigt vil fremgaa af Beretningen.

Hembygdsforskningen i Finland.

Af J. E. Rosberg.

Hembygdsforskningen i Finland är i likhet med förhållandena i de övrige nordiska länderna mycket gammal, ehuru den icke tidigare gått under detta namn utan kallats orts-, trakt-, lokalbeskrivning eller något i den stilen. I Finland vaknade efter det förödande Nordiska krigets avslutning en allmän lust att återuppbygga det förstörda och att upphjälpa landets ekonomi. Vid Åbo akademi (universitet) var man av den uppfattningen, att man först borde lära känna landets olika delar och i synnerhet dessas resurser, innan man skred till praktiska åtgärder. Detta kunde ske genom att varje student noga undersökte sin hemtrakt i förrberört avseende och därom avgav en helst skriftlig och tryckt berättelse, „emedan sådant", som uppmaningen ljöd, „skulle lända både till rikets och fädernelandets heder samt publico till mycken nytten och gagn". Följden var, att ett stort antal i synnerhet sockenbeskrivningar sågo dagen, och studenternas exempel följdes av talrika präster, lantmätare o. a.

Efter det Finska kriget 1808—09, då Finland lösrycktes från sitt flerhundraåriga gemenskap med Sverige och råkade under ryskt välde, gick genom landet en åstundan att fördjupa det västerländska kulturarvet och motarbeta det ryska inflytandet. För detta ändamål stiftades ett antal patriotiska sällskap, som i huvudsak åsyftade hela landets utforskande men dock i enskilda fall sysslade med det, som ligger hembygdsforskningen speciellt om hjärtat. Centrum för dessa strävanden var huvudstaden Helsingfors. I slutet av det 19de seklet vaknade provinsen till medvetande om, att det i särskild grad tillhörde denna att sköta om sin egen landsdels undersökning och beskrivning. Därmed uppstod, kan man säga, den egentliga hembygdsforskningen. Man började först med inrättandet av provinsmuseer i olika landsortstäder samt utgivandet av stadshistorier, i många fall rätt digra sådana i flere volymer. Sedan kom turen till de mera vakna socknarna. Nu uppträdde en man, lektorn dr. Robert Boldt, som hade förstått bygdens behov av att omhulda sina minnen, utgrunda och bevara sin egenart samt samla allt som kunde belysa ortens förhållande i ett eller annat avseende. Boldt grundade den första bygdeföreningen i socknen Lojo i södra Finland år 1894. Denna har under hans ledning utvecklat en livlig

verksamhet samt utgjort mönstret för flere andra liknande föreningar. Många av dessa ha stiftats på Boldts initiativ eller efter det han hållit något av sina tändande föredrag. Boldts mål var dock icke blott att stifta nya föreningar, utan han strävade även att genom dessa föreningar och den verksamhet de utövade småningom få hela folket uppfostrat att arbeta för ideella mål och tänka ideellt samt vidare, att demokratisera forskningen, så att varje medborgare kunde förunnas den forskarglädje, han sjölv fått erfara, och känna med sig, att även han kunde uträtta något av mer bestående värde än det dagliga släpet. Inom hembygdsforskningen funnes, menade han, plats för alla. Genom denna sin trägna verksamhet till hembygdsforskningens fromma, har Boldt, som avled 1923, tilldelats hedersnamnet „Hembygdsforskningens fader i Finland".

För närvarande arbeta ett 20-tal sådana föreningar, organiserade till stor del efter Lojo-föreningens mönster, därtill komma ett tiotal landsortsstadsföreningar med ungefär samma program. De flesta studentavdelningar, vilka äro korporationer bildade på grundvalen av provinciell gemenskap, ha också tagit hembygdsforskningen på sitt program, dock efter något annorlunda principer än bygdeföreningarna. Studenterna söka mera att tillämpa sina specialstudier på hembygdsforskningens gebit, sålunda att en sysselsätter sig med sin hemstrakts floristik, en annan med dess arkeologi o. s. v. Utom dessa hembygdsföreningar, som arbeta mera målmedvetet, finnas talrika sådana av mer efemär natur, eller sådana som upptagit blott en detalj ur hembygdsforskningsprogrammet och avbryta sin verksamhet så fort de kommit till ett mer eller mindre gott resultat. De tusentals ungdomsföreningarna, vilka till stor del äro att uppfatta som sammanslutningar av icke socialistiska eller kommunistiska odalmän och arbetare, ha också i många fall upptagit hembygdsforskningen på sitt program.

Då ett större antal hembygdsföreningar hade uppstått, leddes man till tanken att sammensluta dem efter provinser. Sålunda uppstod landskapsföreningarna. Och som det sammanbindande bandet mellan alla föreningar bildades Centralutskottet av delegerade från särskilda sällskap. Centralutskottet har publicerat tvenne tidskrifter: den finskspråkiga „Kotiscutu", som utkommer årligen, och den svenskspråkiga „Hem och Hembygd", som utkommer vartannat år. Centralutskottet har årligen anordnat hembygdsdagar med föredrag, diskussioner, utställningar, exkursioner m. m. Dessutom har det utgivit en Handbok för hembygdsforskningen, som visat sig mycket nyttig[1]).

---

[1]) Den finske „Handbok för Hembygdsforskning" har følgende Indhold: Stedbeskrivelse, Meteorologi, Fysisk Geografi, Havundersøgelser, Botanik, Zoologi, Naturfredning, Antropologiske Undersøgelser, Det kirkelige og religiøse Liv, Retslivet, Folkelige Lægemetoder, Slægtsforskning, Oldtidsforskning, Etnografi, Barnet før og nu, Aarstidernes Fejring, Indsamling af Folkeminder

Utom dessa sammanslutningar, vilka i regeln ha hembygdsforskning i hela vidd på sitt program, många därjämte naturskydd, finnas sådana som upptagit blott en gren därav, t. ex. den mycket verksamma „Brage", som huvudsakligen tagit folkdans, folkdräkter o. dyl. på sitt program. Dessutom har ett antal hembygdsskrifter sett dagen oberoende av dessa föreningar. Den största av dessa är den finskspråkiga „Suomenmaa", som i nio tomer behandlar alla landets socknar i topografiskt, historiskt, ekonomiskt m. m. avseende.

Hembygdsforskningen har i Finland införts på skolans gebit. I folkskolan och småskolan förberedes all geografi- och historieläsning med hembygdslära. Dessutom har, huvudsakligen på dr. Boldts tillskyndan, eleverna på de högra klasserna under ferierna sysselsatts med hembygdsforskningsuppgifter.

Som av denna korta redogörelse framgår, fattas hembygdsforskning något annorlunda i Finland än i Danmark. I det förra landet blir den huvudsakligen av pedagogisk art: söker giva medborgarna i det glest bebodda och fjärran från alla större kulturcentra liggande landet tillfälle till förädlande och för den allmänna kultur nivåns höjande nyttig sysselsättning, söker vidga intresset för forskning och samlandet av kunskaper, samt söker rikta den andliga materialfonden, varav sedan vetenskapen, under förutsättning av att materialet är hopbragt med kritik och under kontroll, kan betjäna sig. Slutligen strävar den att höja hemkänslan, hembygdsandan och — fosterlandskärleken.

(Folklore), Stednavne, Dialektforskning, Landbrugsøkonomisk Hj., Folkemelodier, Folkedanse, Lege, Folkelig Idræt, Motivvalg ved Hjemstavnsfotografering, Studenterne og Hjemstavnsforskningen, Hjemstavnsforskning i Skolen og i Sognene.

Hjemstavnsbevægelsen i Tyskland.

Af C. Eskildsen.

I. Hjemstavnens Stilling i Skoleundervisningen.

Hjemstavnslæren som Skolefag og som Undervisningsprincip er lige saa gammel som den tyske Skole selv. Comenius giver baade et godt Stofudvalg og gode metodiske Anvisninger, og Basedow, Salzmann og Pestalozzi har alle i Teori og Praksis vist, at al Viden om Forhold paa Jorden maa begynde med Erkendelse af Hjemstavnens Forhold. Førende Pædagoger har til enhver Tid ligeledes holdt paa, at Erkendelsen maa erhverves ved Selvsyn, Udflugter og Iagttagelser.

De vigtigste Forordninger genspejler alle denne Opfattelse: saaledes staar der i Allgemeine Bestimmungen af 15. Oktbr. 1872: Læreren skal i Geografi- og Naturundervisningen gaa ud fra Anskuelsen. Den geografiske Undervisning begynder med Hjemstavnslæren; i Ministerialforordning af 31. Jan. 1908: Hjemstavnslæren bør overalt plejes med Omhu. Dette gælder ikke blot Geografiundervisningen; der maa ogsaa tages Hensyn til Hjemstavnens Historie, Sagn, Mindesmærker, Bygninger osv. Børnene maa endvidere lære de i deres Hjemstavn hovedsageligt forekommende Planter, Dyr og Sten at kende og saavidt muligt paa Spadsereture i det frie erhverve Kendskab derom.

Som Læsebøger benyttes ikke almindelige, landsomfattende Bøger, men hver Provins har sin hjemstavnsprægede Læsebog. Det samme gælder Sangbogen. Ligeledes har hver Provins smaa Lærebøger i Provinsens Geografi, ofte ogsaa Historie, der benyttes som Tillæg til de almindelige Lærebøger.

Som Helhed kan siges, at Hjemstavnen i de tyske Folkeskoler — mindre i de højere Skoler — i lang Tid er blevet udnyttet i ret udstrakt Vis og med metodisk Grundighed.

Arbejdsskolebevægelsen før og efter Krigen har tilført den pædagogiske Hjemstavnsbevægelse nye Impulser. Der findes næppe en større By, der ikke har særlige Anvisninger for Hjemstavnslære efter Arbejdsskolens Principper.

II. Hjemstavnsbevægelsen som Kulturbevægelse.

Det er ikke let her at give et grundigt Overblik. Som Helhedsindtryk kan siges dette:

Den nationale Følelses Vækkelse i første Halvdel af det 19. Aarhundrede gav sig ogsaa Udslag i en rig Hjemstavnslitteratur. I Hertugdømmerne gjorde Prof. Falck, Prof. Georg Hanssen, Pastor Jensen, Gelting, Pastor Biernatski, Pastor Otsen o. a. et udmærket Arbejde, og „Schl.-Holstein. Provinzialberichte", „Jahrbücher zur Heimatkunde" og flere andre Tidsskrifter og Enkeltværker kan endnu læses med stort Udbytte.

Krigene 1864, 1866, 1870 og det tyske Riges Oprettelse som Følge deraf medførte et Tilbageslag ved en stærk Anspændelse af den almentyske Følelse, der lagde Baand paa Hjemstavnsfølelsen og partikularistiske Stemninger.

Imod Aarhundredets Slutning og særlig efter Aarhundredskiftet satte Hjemstavnsbevægelsen ind igen. I Hertugdømmerne kan nævnes Tidsskriftet „Die Heimat", der udgives siden 1891, Tidsskrifter for slesv.-holstensk Historie, Kirkehistorie, Naturvidenskab, for nordfrisisk Hjemstavnskundskab, „Schlesw.-holstein. Kunstkalender" o. a., i Hannover kan nævnes det udmærkede Tidsskrift „Niedersachsen". Samtidigt søgte som i andre Lande Digtere, Malere o. s. v. ud til Hjemstavnen. Theodor Storm som denne Bevægelses Veteran valgte fortrinsvis sit Stof fra Vestslesvig, Timm Kröger fra det holstenske Midtland, Hermann Löns fra den hannoveranske Hede, Clara Viebig fra de hjemlige Eifelbjerge o. s. v. Den fortrinlige „Wandervogel"-Bevægelse, som i de sidste Aar før Krigen fik et vældigt Tag i den tyske Ungdom, optraadte bevidst som Hjemstavnsbevægelse til Kulturens Fornyelse.

Efter Krigen, der slog de stortyske Drømme i Stykker, har Hjemstavnsbevægelsen, saavidt man kan se, tiltaget stærkt. I Tale og Skrift forkyndes utrætteligt, at en tysk Folkefølelse kun kan genfødes og næres ved en stærk Hjemstavnsfølelse. Bl. a. lægger man Mærke til, hvorledes det plattyske Sprog kommer til Ære igen, ogsaa paa Prædikestolen og i Skolen. Flere ministerielle Forordninger kræver dette Sprog udnyttet i rigt Maal ved Undervisningen. Allerede før Krigen indeholdt de nordtyske Læsebøger plattyske Digte; de nyere vil sikkert have et endnu større Udvalg deraf.

Men Begrænsningen er givet ved den manglende tyske Forstaaelse for de fremmede Befolkningers Ret. Det frisiske Sprog har hidtil kun i enkelte Tilfælde kunnet finde Anerkendelse hos Myndighederne, og det danske og polske har ikke faaet den Røgt, de burde have i Konsekvens af den stærke Fremhævelse af Hjemstavnstanken.

Folkedans.

Af C. V. Otterstrøm.

Paa et Hjemstavnskursus ser man paa de gamle Gaarde, paa Dysser, paa Kalkmalerier og hører om Nisser, Hekse, Lysestøbning og kloge Koners Doktoreren. Saadan havde man det i gamle Dage — og med Beundringen for og Kærligheden til den gamle Kultur blander sig vel for alle en sikker Overbevisning om, at Lysestøbningens Tid er forbi, at Lægerne nok saa godt som de kloge Koner hjælper os gennem Livet, at de gamle Gaarde vel kan give os udmærkede Impulser, men at Byggemaaden er og maa være anderledes nu. Livet gaar fremad (eller tilbage), men stille staar det sjældent. Vore Forfædres Liv og Færden har ikke blot en historisk Interesse for os, men Kendskaben dertil kan paa saa mange Maader virke befrugtende paa vort Nutidsliv — og alligevel er det meget faa Ting, vi ønsker at tage direkte, uændret op efter dem. Men der er dog Undtagelser.

— — —

Da vor danske Folkedans, vel hovedsagelig i den sidste Fjerdedele af det forrige Aarhundrede, gled ud af almen Brug og afløstes af internationale Danse, begyndte den Udvikling, som oversvømmede Landet med fremmede Danse, der ikke fik Lov at gro fast, før Moden krævede dem afløst af andre. Hastigere og hastigere skiftede Dansene, og Landet forsøgte efter Evne at følge Trop med Byerne. Denne Udvikling ligger nu tilsyneladende paa sit sidste, og fler og fler kan se dens Krampetrækninger. Et Udslag af Flugten fra den moderne Dans er bl. a. den meget livlige Interesse, der nu i de sidste Aar vises vore danske Folkedanse. „Foreningen til Folkedansens Fremme" har i nogle og tyve Aar indsamlet danske Folkedanse og har udgivet en Del af dem i Hefter til Undervisningsbrug; det mægtige Opsving i Salget af disse Hefter og den store Tilslutning, som Foreningens Kursus til Uddannelse af Undervisere har, viser bedst, hvor levende Interessen er. Nu, da de udenlandske Danse ikke mere tilfredsstiller, har man ikke en jævnt fortsat Udvikling af den hjemlige Dansekultur at bygge videre paa; thi der har — med et noget overdrevet Udtryk — ikke været levende dansk Folkedans i 25—50 Aar. Man har derfor maattet genoptage Udviklingslinien, hvor den blev afbrudt, og det er saa heldigt, at den dengang opgivne Dansekultur var saa høj,

af en saa lødig Art, at dens Fortrin for Nutidens Rædsler af moderne Dans er iøjnefaldende.

Lysestøbning har udviklet sig til større Fuldkommenhed og er ikke mere hver Mands Sag, men en Fabriksvirksomhed, og Lysene blev bedre derved; Nisserne forsvandt fra de flestes Synskreds og ønskes næppe tilbage i Praksis. Men blandt vore Folkeminder indtager Folkedansen en særlig Stilling: den har ikke udviklet sig, men ligget i Hi, og nu, da den gaar frem af Hiet, er det ikke som en historisk Kuriositet, men fordi den ønskes kaldt til Live til ny Glæde og Styrkelse for vort Folk.

Det var derfor ogsaa kun naturligt, at der af Deltagerne i Hjemstavnskursuset vistes livlig Interesse for Undervisningen i Folkedans, der varetoges af „Foreningen til Folkedansens Fremme", som hertil havde faaet Støtte fra Antikvar C. J. Petersens Legat. Egentlig skulde man ikke mene, at de ydre Forhold var saa heldige; Deltagerne var jo nok ikke alle af de mest mobile, og Eftermiddagene optoges af strabadserende Ekskursioner, saa man kunde nok være træt og noget uoplagt til efter den velfortjente Aftensmad straks at skulle bryde op for — undertiden i Regn og Pløre — at drage ud i Byen til det Lokale, hvor Folkedansen øvedes. Men alligevel kan man vist regne, at ca. 40 deltog aktivt i Undervisningen, og at der næppe er nogen af Kursusdeltagerne, som ikke har overværet en eller flere Afteners Undervisning og vel ogsaa deltaget i en enkelt Dans.

Selve Undervisningsplanen var i Korthed følgende: Der blev danset fem Aftener, to Timer hver Gang, og til Undervisningen blev brugt „Tolv danske Folkedanse. Et Udvalg ved Foreningen til Folkedansens Fremme" (Kolding 1920), de samme tolv Danse, som altid lægges til Grund ved den første Undervisning. Desuden holdtes et Foredrag med Redegørelse for Folkedansens Historie og dens Betydning for Nutiden.

Hjemstavnskultur ved dramatiske Midler.

Af Regnar Knudsen.

Det er af største Vigtighed i Hjemstavnsforskning at gøre Fortiden levende for Nutidsmennesker, og dette sker bedst ved at omsætte Fortidens menneskelige Forhold i levende Handling ved dramatiske Midler.

Folkeviseopførelsen. Efter at Programmet for Hjemstavnskursus var lagt, kom jeg til at læse om de Forsøg, som nu afdøde Skolebestyrer Madsen Mygdal i Tarm havde gjort paa at fremføre Folkeviser i dramatisk Form.

Jeg traadte i Forbindelse med ham, og da jeg havde faaet Indtryk af dramatisk og musikalsk Begavelse og Indsigt hos ham i Forening med en grundig Indtrængen i Folkevisens Væsen, bad jeg ham komme til Rønde og med nogle af Kursusdeltagerne indstudere en Folkeviseopførelse, der skulde finde Sted paa Kalø.

Paa Grund af den yderst knappe Tid maatte vi blandt de Folkeviser, som Hr. Madsen Mygdal har udformet som Skuespil, og som han har Dragter til, vælge den tragiske „Aage og Else" og den komiske „Kong Erik og den spotske Jomfru", hvortil Hr. Madsen Mygdal havde komponeret en meget oprindeligt klingende god og passende Melodi. En Forsanger foredrager Visen akkompagneret af Strygere, medens de optrædende „spiller" og falder ind med deres Repliker, og dansende Par i Forgrunden synger Omkvædet og i Miner, Holdning og Bevægelser udtrykker den Stemning, Sangen og „Spillet" indeholder. Dette var efter Hr. M. M.s Opfattelse den historisk korrekte Opfattelse af Dansevisen.

Ved Bedømmelsen af denne Form og dens Betydning for Opdragelse i Hjemstavnskultur maa et praktisk-pædagogisk Synspunkt gaa forud for et litterært-æstetisk. Folkeviserne er for Folket og ikke alene for Litteraturdyrkere; og saa længe de kun er Litteraturlæsning, vil de for mange være en død Skat. Kan de virke naturligt og ægte i ovennævnte Form, virkelig illudere og gribe, har den store Fortrin baade i og udenfor Skolen alene ved sin Forening af alle Kunstarter; men denne Form maa behandles med Varsomhed; den kræver omhyggelig Instruktion af Mennesker med kulturhistorisk Indsigt, poetisk og rytmisk Sans og med Respekt for Folkevisens Ejendommelighed.

Historiske Optrin i dramatisk Form har maaske endnu større Betydning i Opdragelsen end Folkeopførelser.

I England har man genoplivet en Skik fra Dronning Elisabeths Tid ved Opførelsen af de saakaldte „Optog" (pageants).

Et pageant er et lokalhistorisk Friluftsskuespil, en Række Optrin fra en Bys Historie fremstillet af dens Indbyggere med hjemmegjort, historisk korrekt Udstyr; Tale, Sang, Dans og Musik skifter. Der lægges særlig Vægt paa at fremstille det borgerlige Livs Udvikling. Louis N. Parker, Hovedmanden for disse Optog, siger: Et pageant bør være en højtidelig Taksigelse for Fortiden; det bør lære Indbyggerne, store og smaa, at deres By ikke blot er Sten og Kalk, men har et særligt Væsen, en Sjæl."

Selv om disse Optog maaske er for fordringsfulde for vore Forhold, kunde der dog sikkert baade i Skolen og i det borgerlige Liv gøres meget mere for at samles under festlige Former, der kunde kaste mere Skønhed og Glans over den graa Arbejdsdag. Det gælder om at genoplive Fortidens Fester og deres Ceremonier for Nutidslivet; man sammenligne blot Nutidsformer som 1. Maj, hvor Fagforeningernes Optog ogsaa kunde symbolisere Haandværkets Historie og Naturglæden, og Børnehjælpsdagen, der har for lidt af det rigtige, men for meget af det forkerte (Gøglet), med tilsvarende Former i Fortiden.

En gammel By som Ribe har vist særlig Forstaaelse for disse Forholds Betydning.

I engelske Skoler er Bestræbelser i denne Retning et af de mest iøjnefaldende Træk i Skolelivet[1]); men ogsaa herhjemme kan der nævnes Forsøg som Kolding Skoles Majfest[2]) og Overlærer Hejde Simesens lokalhistoriske Skuespil i Slotsgaarden i Sønderborg.

Her er et stort og rigt Omraade, som langtfra udnyttes tilstrækkeligt eller rettere forsømmes.

---

[1]) Hayward: The Spiritual Foundation of Reconstruction.
— A first and second Book of School-Celebrations.

[2]) Georg Bruun: Kolding Skoles Majfest. 1924.

Deltagere i Det første danske Hjemstavnskursus.

Kursusudvalg:

Bibliotekar Ejler Haugsted, Formand.
Lektor Regnar Knudsen, Næstformand.
Kommunelærerinde Frk. Anna Jørgensen, Sekretær.
Kommunelærer P. Nygård, Kasserer.
Cand. mag. Svend Aakjær.
Kommunelærer Christensen-Lund.
Lektor J. Mathias Møller.

Kursusledere:

1.—2. August: Lektor J. Mathias Møller, Formand for Jydsk Naturvidenskabeligt Selskab.
3.—5. — Bibliotekar Ejler Haugsted, Formand for Historisk Samfund for Aarhus Stift.
8.—10. — Lektor Regnar Knudsen, Formand for Jydsk Pædagogisk Selskab.

Vejledere:

1.—2. August: Statsgeolog Milthers.
— Adjunkt Poul Larsen.
— Kommunelærer J. Kr. Findal.
3.—4. August: Museumsinspektør Hans Kjær.
— Godsejer, Dr. phil. Gudmund Schütte.
— Cand. mag. Gunnar Knudsen.
6.—7. August: Museumsinspektør K. Hansen.
— Arkitekt Harald Nielsen.
— Bibliotekar Ejler Haugsted.
— Arkitekt C. M. Smidt.
8.—9. August: Højskolelærer, Dr. phil. Marius Kristensen.
— Arkivar Hans Ellekilde.
— Museumsinspektør Hugo Matthiessen.

5. August: Professor, Dr. phil. Knud Fabricius.
10. August: Seminarielærer C. Eskildsen.

10. August: Førstelærer Storgaard Petersen.
— Lektor Regnar Knudsen.

Magister C. V. Otterstrøm (Folkedans).
Kommunelærer Frede Bertelsen (Viseforedrag).
Koncertsanger Thøger Rasmussen (Sang).

Kursusdeltagere.

Andersen, Olaf, Højskolelærer, Solvang pr. Tommerup.
Andreasen, Ingeniør, Kongensgade, Odense.
Andreasen, Frue, — —
Axelgaard, Tue, Lærer, Langø pr. Martofte.
Bang, Gudrun, Frk., Følle pr. Rønde.
Birkelund, Hans, Lærer, Nimtofte.
Bjarne, P., Lærer, Thorvaldsensgade 19, Aarhus.
Carl, Poul, Godsejer, Møllerup pr. Rønde.
Eeg, Peder, Sagfører, Kystvej 41, Aarhus.
Elling, N. M., Lærer, Søndersø pr. Odense.
Færing, Karen, Lærerinde, Stockholmsgade 7³, Kbhvn. Ø.
Gaarde, Karen, Lærerinde, Barløse, Assens.
Gregersen, Gudrun, Adjunkt, Sønderborg.
Greve, Marie, Lærerinde, Sønderup pr. Slagelse.
Hansen, Albert, Apoteker, Ebeltoft.
Hansen, B. Blach, Kommunelærerinde, Forhaabningsholms Allé 17, Kbhvn. V.
Hansen, E. Ballum, Lærerinde, Willemoesgade 15², Kbhvn. Ø.
Hansen, Jenny, Korrespondent, Langelandsvej 46², Kbhvn. F.
Hansen, H. C., Lærer, Ilved pr. Jelling.
Hellstrøm, Elsa, Lærerinde, Slotsvænget 3, Odense.
Hillgaard, Svend, Lærer, Thorsager pr. Ryomgaard.
Hjortshøj, K., Lærerinde, Spørring pr. Hinnerup.
Holck, A., Amtsforvalter, Maribo.
Holck, Ida, Frue, Maribo.
Holm, Frands, Lærer, Klakring.
Jensen, J., Sognefoged, Refshalegaard pr. Engesvang.
Jensen, J. C., Lærer, Hemmed pr. Glæsborg.
Jensen, Thøger, Lærer, Følle pr. Rønde.
Johansen, Th., Lærer, Aarestrup pr. Støvring.
Jørgensen, Agnes, Adjunkt, Bruunsgade 64, Aarhus.
Jørgensen, Lars, Lærer, Dømmestrup, Fangel.
Kjær, Agnes, Lærerinde, Nørre Allé 52, Aarhus.
Knudsen, K., Seminarielærer, Silkeborg.
Krarup, P. B., Adjunkt, Dalgas Avenue 27, Aarhus.
Kristensen, H. K., Lærer, Frøstrup pr. Lunde, Jyll.
Kurtz, A. S., Lærerinde, Danske Realskole, Flensborg.
Kvistgaard, J., Lærerinde, Vejlby pr. Aarhus.

Kvistgaard, S., Lærerinde, Dr. Margrethes Vej, Aarhus.
Ladefoged, P., Lærer, Lyngaa pr. Hadsten.
Larsen, J., Lærer, Skærbæk, Taulov.
Laursen, Signe, Lærerinde, Moltrupvej 39, Haderslev.
Lebeck, Anders, Folketingsmand, Haderslev.
Lind, Hedvig, Frue, Hostrupvej 8, Rosenvang, Aarhus.
Lohse, Kathrine, Adjunkt, Odense.
Madsen, A., Lærerinde, Gestelev pr. Ringe.
Mathiasen, Augusta, Kommunelærerinde, Hesseløgade 3, Kbhvn. Str.
Mogensen, Sophy, Frk., Følle, Rønde.
Monrad-Nielsen, M., Kommunelærerinde, Emiliegade 5², Kbhvn. V.
Mortensen, Karen, Fru, Lærerinde, N. Lyndelse, Aarslev, Fyn.
Mortensen, Morten, Lærer, N. Lyndelse, Aarslev, Fyn.
Munch, Axel, Skolebestyrer, Ryomgaard.
Møller, Johannes, Elev, Pontoppidansgade, Aarhus.
Nedergaard, J. C., Lærer, Engesvang.
Nielsen, Anna, Kommunelærerinde, Sønderbrogade 24, Vejle.
Nielsen, Elvina, Frk., Karslund, Mørke.
Nielsen, Th., Rentier, Hammel.
Nørgaard, Eskild, Førstelærer, Hornslet.
Olsen, Carl Johan, Lærer, Tværgade, Nykøbing F.
Olsen, Engelbrekt, Jægermester, Kalø pr. Rønde.
Otterstrøm, Julie Haar, Frue, Frederiksdal pr. Lyngby.
Ottesen, Louise, Tegner, Ordrup Jagtvej 57, Charlottenlund.
Pedersen, Ejnar, Forstander, Egaa Efterskole pr. Hjortshøj.
Pedersen, Kr. la Cour, Forstander, Skibelund Efterskole.
Pedersen, Frida, Lærerinde, Briksbøl Skole pr. Esbjerg.
Pedersen, P. M., Gaardejer, Stabrand.
Pedersen, Juliane, Lærerinde, Terpsvej 7, Viby J.
Petersen, J. K., Skoleinspektør, Frederikshøj 23, Flensborg.
Petersen, L. G., Lærer, Branduhre, Brande.
Petersen, K. Munck, Lærerinde, Willemoesgade 15, Kbhvn. Ø.
Petersen, N. P., Lærer, Bagterpvej 4, Hjørring.
Poulsen, P., Førstelærer, Yding pr. Østbirk.
Poulsen, Sigrid, Frue, Yding pr. Østbirk.
Quortrup, Chr., Læge, Rønde.
Quortrup, Harriet, Frue, Rønde.
Randing, M., Lærerinde, Tøvelte pr. Stege.
Rasmussen, Reinholdt, Lærer, Galtrup Højskole pr. Erslev.
Riedel, Kaj, Student, Riisskov St.
Riisberg, Ellen, Lærerinde, Hørning.
Rud, Gustav, Student, Viby J.
Rørbæk, Chr., Lærer, Raaby, Dalbyover.
Schmidt, G. Worsøe, cand. mag., Dansk Realskole, Flensborg.
Schmidt, Johanne, Lærerinde, Aastrupvej 52, Haderslev.

Spandet, N. C., Lærer, St. Jyndevad, Sønderjylland.
Steenberg, Emma, Lærerinde, Gjørlev, Sjælland.
Steffensen, Vilh., Inspektør, Adjunkt, Herlufsholm pr. Næstved.
Sørensen, L. Krause, Lærerinde, Følle pr. Rønde.
Sørensen, Marie, Frk., Viby Vestergaard, Viby J.
Sørensen, V., Ringgive pr. Farre.
Thomsen, J. Fr., Lærer, Glatved pr. Balle.

Herskind, K., Kursusforstander, Rønde Kursus.
Herskind, Karen, Husfrue, --
Hansen, Alfred, stud. mag., —
Mygind, Johs., Lærer, --

Norge:

Fjeldberg, Elna, Lærerinde, Mjøndalen, Drammen.
Gjerde, Bernh., Skolebestyrer, Aalesund.
Melandsø, Magnhild, Lærerinde, Hell, Trondhjem.
Tærum, Valborg, Lærerinde, Mjøndalen, Drammen.

Sverige:

Assarsson, Ellen, Folkeskolelærerinde, Østergatan 32, Landskrona.
Kjellgren, Gunhild, Fristad, Borås.
Larsén, Hilda, Folkeskolelærerinde, Väle, Jämtland.
Larsson, Anna, Folkeskolelærerinde, Åkarp.
Lychou, Therese, Folkeskolelærerinde, Torpåkra, Molleryd.
Malmborg, Ida, Folkeskolelærerinde, Ystad.
Petersson, Emma, Folkeskolelærerinde, Elofsrud, Värmland.
Setterberg, Ingeborg, Folkeskolelærerinde, Axelberg, Stuvsta.
Sjöström, Hulda, Folkeskolelærerinde, Helgonabocken 6, Lund.
Sjöström, Inez, Folkeskolelærerinde, Helgonabocken 6, Lund.
Södergren, Klara, Folkeskolelærerinde, Jakob Trahusgatan 7, Uddevalla.

Finland:

Rosberg, J. E., Professor, Kyrkslätt, Helsingfors.

England:

Gibson, W. G., Lærer, The Nicolson Institute, Stornoway.
Helweg, J. H., Lektor i Dansk ved Londons Universitet, Anglo-Danish Students Bureau, 50 Russel Square, W. C. 1.

Regnskab for det første danske Hjemstavnskursus i Rønde 1923.

Indtægt.	Kr.	Øre
106 Deltagere à Kr. 20,00	2120	00
Tilskud fra „Julius Skrikes Stiftelse“	300	00
Tilskud fra Dansk historisk Fællesforening	200	00
1-Dags Adgangskort à Kr. 3,00	278	00
Kaløsmødet	726	97
Ebeltoftmødet	115	75
Bureauets Overskud	21	92
Renter til 1/8	3	02
	3765	66

Udgift.	Kr.	Øre
Rejsegodtgørelse til Vejledere, Instruktører og Sangere	963	65
Kost og Logi for Vejledere o. s. v. samt Forretningsudv.	702	85
Indbydelser, Programmer og andre Tryksager	753	40
Annoncer	59	55
Musik	110	00
Porto, Telefon og Kontorudgifter	188	35
Emblemer og Flag	200	90
Transportudgifter	38	60
For Folkeviseopførelse i Ebeltoft	50	00
Materiel, udført Arbejde o. s. v.	39	73
Drikkepenge	85	00
Bøger fra England iflg. Regning	13	45
Tilskud til Beretning om Kursus'et	530	00
Overført til Udvalget for Hjemstavnskultur	30	18
	3765	66

Arbejdsplan

for

Udvalget for Hjemstavnskultur.

I. „Udvalget for Hjemstavnskultur" blev nedsat i 1922 af „Jydsk Pædagogisk Selskab" som selvstændigt Udvalg og afholdt Det første danske Hjemstavnskursus i Rønde 1923.

II. Udvalgets Opgave er:

1. at fremme Forstaaelsen af Hjemstavnskultur, d. v. s. dansk Kultur med enhver Egns og dens Befolknings Særpræg som naturligt Grundlag — og af Hjemstavnsforskning, d. v. s. en selvstændig og førstehaands Undersøgelse af de Forhold, der har Betydning for en Helhedsopfattelse af Natur- og Menneskelivet og dets Udvikling i Hjemstavnen (ɔ: Omgivelserne) og dette Princips Anvendelse i Undervisning og Opdragelse med Vægt paa Udvikling af Samfundsfølelse;
2. at opmuntre Bestræbelser for Hjemstavnskultur, Hjemstavnsforskning og Hjemstavnsrøgt ved Samarbejde med stedlige og landsomfattende Institutioner og ved Dannelse af stedlige Kredse for Hjemstavnsforskning;
3. at følge og give Kundskab om tilsvarende Bestræbelser i Norden og andre Lande og saaledes deltage i det mellemfolkelige Samarbejde paa dette Omraade.

III. Dette søges naaet ved,

1. at Udvalget selv afholder Hjemstavnskursus som Regel hveranden Sommer med teoretisk og praktisk Vejledning i Hjemstavnsforskning og „Hjemstavnslære" og eventuelt udgiver Beretning derom;
2. at Udvalget medvirker ved Hjemstavnsmøder, der afholdes af andre;
3. at Udvalget giver Anvisning paa Litteratur om Emnet og Oplysninger herom. (Udvalgets Adresse: Hjemstavnskultur, Statsbiblioteket, Aarhus.)

IV. Udvalget supplerer sig selv; dets Arbejde ledes af et Forretningsudvalg, som vælger en Formand, Sekretær og Kasserer.

Medlemmer af Udvalget for Hjemstavnskultur.

Dr. phil. Marius Kristensen, Askov, Vejen St.
Cand. mag. C. P. O. Christiansen, Askov, Vejen St.
Amtslæge Lausten Thomsen, Tønder.
Seminarielærer Cl. Eskildsen, Tønder.
Rektor, Dr. phil. Andreas Hanssen, Flensborg.
Skoleinspektør J. K. Petersen, Flensborg.
Førstelærer Storgaard Pedersen, Hee.
Dr. phil. Gudmund Schütte, Eskjær, Jebjerg St.
Førstelærer Elling, Søndersø pr. Odense.
Amtsforvalter Holck, Maribo.
Redaktør J. V. Christensen, M. L., Ringsted.
Lektor, Dr. phil. H. Ussing, Sorø.
Kommunelærer, cand. phil. Johs. Schrøder, Viggo Rothesvej 15, Charlottenlund.
Kommunelærer Th. Nørlyng, Thingvalla Allé 81, København S.
Skoleinspektør, Frk. Margrethe Petersen, Skolen Ny Carlsbergvej, København V.

Forretningsudvalget:

Bibliotekar Ejler Haugsted, Aarhus, Sekretær.
Lektor Regnar Knudsen, Aarhus, Formand.
Lektor J. Mathias Møller, Aarhus.
Kommunelærer P. Nygård, Aarhus, Kasserer.

Det tredje danske Hjemstavnskursus.

Udvalget har i Foraaret 1924 modtaget følgende Henvendelse:

Til

Udvalget for Hjemstavnskultur.

Herved tillader vi os at foreslaa Hjemstavnskursus i Aaret 1925 afholdt i Tønder. Det vil have national Betydning, at netop Danmarks Sydvesthjørne vælges til det Sted, hvor Hjemstavnstankens og Hjemstavnsgranskningens Betydning træder tydeligt frem og paakalder almindelig Opmærksomhed.

Emner synes at være til Stede i rigeligt Maal: Tønder har baade i sin hele Opbygning og ved sine enkelte Bygninger Krav paa særlig Interesse; 5 km herfra ligger Møgeltønder, Perlen i dansk Landsby-Byggekunst. Værdifulde og ejendommelige Bygningsformer, særprægede Bosteder føjer sig naturligt dertil i Sæd og i Højer, og ned langs Kysten ligger de stoute Bøndergaarde, byggede af Egnens egne Frembringelser: røde Mursten i hvid Muslingekalk og indad prægede af Egnens oprindelige Kunst i Knipling og Træskæring eller endnu vidnende om gammel Tids Forbindelse ud over Vesterhavet. Herresæderne Schackenborg og Trøjborg, Løgumkloster Korskirke og Tufstenskirkerne i Vesterhavssognene ligger inden for det Omraade, der let kan naas fra Tønder.

Selve Jordsmonnet, der bærer eller ligger rundt om disse Bygningsværker er mangfoldigt som faa Steder i vort Land, med Havklit og Indsande, Marsk og Gest, Egeskrup og Tørvejordsflader indrammet af brune Heder, og vil Jordbundsgranskeren søge længere ud, ligger Silds og Rømøs karske Ejendommelighed lige uden for Døren.

Egnens Mennesker er værd at lære at kende, prægede af de Omgivelser, forudgangne Slægter har skabt, holdende Fædres Overleveringer i Hævd og endnu med gamle Landsmaalsord af egen Styrke paa Tungen. De holder fast ved gammel Sæd og Skik, og

deres Tankegang bunder dybt i Fortids Tro. Vist faa Steder i Danmark finder man Folkelivsformer, der saa lidt er affladet af vor Tids udslettende Tendens.

Vi tror, at Tønder vil være det Sted, hvor Deltagere i et Hjemstavnskursus kan faa rigeligt Arbejdsemne og Udsigt til godt Udbytte. Det er det Sted i Landet, hvor det ved Siden af sin egentligste Opgave at hjælpe Deltagerne til øget Forstaaelse af den Egn, de færdes i, tillige kan gøre national Gavn, der hvor vort Folks Grænse mod Tyskere og Frisere har gaaet i al den Tid, vi ved om.

O. D. Schack,
Greve, Amtmand, Tønder.

R. P. Rossen,
Bankdirektør, Fmd. for Kommunalforeningen, Tønder.

H. Lausten Thomsen,
Amtslæge, Tønder.

Nicolaj Svendsen,
Amtsskolekonsulent, Tønder.

E. Albeck,
Seminarieforstander, Tønder.

A. J. West,
Rektor, Tønder.

Henrik Hansen,
Førstelærer, Fmd. for Bredebro Lærerkreds, Bredebro.

J. Lauridsen,
Førstelærer, Fmd. for Tønder Lærerkreds, Tinglev.

Johs. Mark,
Førstelærer, Fmd. for Højer Lærerkreds, Daler.

C. Eskildsen,
Seminarielærer, Tønder.

B. A. Høyer,
Godsejer, Fmd. for Det blandede Distrikts Landboforening, Trøjborg.

H. Linnet,
Forpagter, Fmd. for Slogs Herreds Landboforening, St. Tønde.

H. P. Hanssen, M. F.,
Fmd. for Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa.

I Henhold til ovenstaaende agter Udvalget at afholde Det tredje danske Hjemstavnskursus i Tønder 1925. Program vil blive udsendte i Foraaret 1925.